

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**SAFEVİ DÖNEMİNE AİT YAZMA ESERLERDE GÖRÜLEN
HAYVAN ÜSLUBU TEZİYİNATI VE ÖZGÜN UYGULAMALAR**

Hazırlayan
Çağla ÖZDAMAR

Danışman
Doç. Gül GÜNEY ZİNCİR

İzmir-2023

T.C
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
Yüksek Lisans Tezi

**SAFEVİ DÖNEMİNE AİT YAZMA ESERLERDE GÖRÜLEN
HAYVAN ÜSLUBU TEZİYİNATI VE ÖZGÜN UYGULAMALAR**

Hazırlayan
Çağla ÖZDAMAR

Danışman
Doç. Gül GÜNEY ZİNCİR

İzmir-2023

YEMİN METNİ

Geleneksel Türk Sanatları Tezhip Anasanat Dalı Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezvinatı ve Özgün Uygulamalar*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih ... / ... / ...

Adı SOYADI

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü' nün / / Tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliği' nin maddesine göre öğrencisi'nın "Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezyinatı ve Özgün Uygulamalar" konulu tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana sanat dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

16. Yüzyıl'da Safevi Devleti siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan büyük gelişim göstermiştir. Sanatsal açıdan özellikli bir dönem olup, bu döneme ait süsleme sanatlarında oldukça zengin ve gösterişli eserler ortaya konulmuştur. Bu bağlamda süsleme sanatları, devletin desteği ve etkisiyle gelişmiş olup sanat merkezlerinde önemli atölyeler açılmıştır. Safevi hükümdarlarının desteğini alan sanatçılar kumaş, halı, kuyumculuk, mimari ve kitap sanatları açısından nitelikli eserler üretmekle birlikte Tarih, Edebiyat, Tıp, Astroloji, Din gibi pek çok bilim dalında önemli yazmaların tezyinatlarını yapmışlardır.

Araştırmadaki, yazma eserler de rastlanan tezyinat ekolünde, hayvan üslubu'nun oldukça yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Minyatürlü ve tezhipli yazmalarda dikkat çeken hayvan üslubu konu bakımında hayvan mücadele sahneleri, avcılık, doğa elemanlarıyla hayvan figürlerinin ahengi, halkari'de hayvan figürlerinin kullanımı önemli derece de yer teşkil etmektedir. İslam sanatında yazma eserlerde çok sık kullanılan hayvan üslubu tezyinatı sanat bakımından kayıt değeri taşımaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada Safevi döneminde hayvan üslubu tezyinatının kullanıldığı minyatür ve tezhipli yazma eserler analiz edilerek irdelenmiş ve bu üslubun motif ve kompozisyondaki kullanım şekli değerlendirilerek, özgün tasarımlar ele alınmıştır.

ABSTRACT

In the 16th century, the Safavid State showed great development in terms of politics, economy and culture. It is a special period in terms of art, and very rich and ostentatious works were revealed in the decorative arts belonging to this period. In this context, decorative arts developed with the support and influence of the state, and important workshops were opened in art centers. The artists who received the support of the Safavid rulers produced quality works in terms of fabric, carpet, jewelry, architecture and book arts, and they also decorated important manuscripts in many branches of science such as History, Literature, Medicine, Astrology and Religion.

In the ornamentation school, which is found in manuscripts, it is seen that the animal style is used quite intensively. Animal style, which draws attention in miniature and illuminated manuscripts, includes scenes of animal struggle, hunting, the harmony of nature elements and animal figures, and the use of animal figures in Halkari. The animal style ornamentation, which is frequently used in manuscripts in Islamic art, has a record value in terms of art.

In the light of all this information, in this study, miniature and illuminated manuscripts in which animal style ornaments were used in the Safavid period were analyzed and examined, and the use of this style in motifs and compositions was evaluated and original designs were discussed.

ÖNSÖZ

16. Yüzyıl'da İran tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen ve tarihte ilk kez Şii On ikiciliğini resmi mezhep olarak kabullenen Safevi devleti, siyasi ve ekonomik gelişiminin yanı sıra kültür ve sanatı da benimsemiştir. Safevi hükümdarları sanatçılara ekonomik destek vererek adeta kültür seviyesini üst sınıra ulaştırmıştır. Bu dönemde sanat alanında gelişim gösteren Safevi sanatçıları Şahname, Şecaatname, Hümayyünname, Falname gibi yazma eserlerdeki, minyatürlerde çeşitli konuları tasvir etmişlerdir. Kültürel ve sanat üslubu açısından birbirlerinden etkilenen sanatçılar karakteristik üretimler ile diğer devletlerin dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmışlardır.

Safeviler de gelenek haline gelen özellikle yaşanmış olayları dönemin yazmalarına ait minyatürlerde konu olan özellikle hayvan mücadele sahneleri, av sahneleri üzerine tasvirleri bulunan en çok ejder, simurg vb. gibi mitolojik hayvanların; kartal, şahin, doğan, atmaca gibi yırtıcı kuşların; aslan, geyik, boğa ceylan, geyik at vb. gibi hayvan figürleri ele alınarak tarihsel açıdan, kültür ve sanat açısından *Hayvan Üslubu* konusu bağlamında minyatürler incelenerek günümüz özgün tasarımlar adı altında ele alınmıştır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Tezhip Ana Sanat Dalı'nda aldığım eğitimim süresince, bu Tez çalışmamda konunun belirlenmesinde beni yönlendiren, değerli bilgileriyle katkı sağlayan kıymetli tez danışmanım Doç. Gül Güney Zincir'e; lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve aktarımlarıyla beni donatan sevgili bölüm hocalarım Doç. Filiz Adıgüzel'e; Doç. Aynur Maktal'a; Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çetin'e ve Öğr. Gör. Özkan Birim'e; verdiği emeklerle üzerimden desteğini hiç esirgemeyen canım annem Nalan Özdamar'a; hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan canım babam Ekrem Özdamar'a; her konuda yanımda olan, cesaretiyle cesaretlendiren, bana güç veren eşim Sertan Erten'e; bu süreçte kendinden fedakarlık eden canım kızım Ela Erten'e ve eğitimim boyunca yanımda olan tüm sevdiklerime teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
ÇİZİMLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM.....	
SAFEVİ DEVLETİ TARİHİ, SAFEVİ DÖNEMİ KİTAP SANATLARI VE EKOLLER.....	5
1.1.Safevi Devleti Tarihi	6
1.2. Safevi Devletinde Sanat	13
1.2.1. Safevi Dönemi Tezhip Sanatı	17
1.2.2. Safevi Dönemi Minyatür Sanatı.....	19
1.2.3. Safevi Dönemi Cilt Sanatı.....	22
1.2.4. Safevi Dönemi Hat Sanatı.....	25
2.BÖLÜM.....	
SAFEVİ DÖNEMİNE AİT YAZMA ESERLERDE GÖRÜLEN HAYVAN ÜSLUBU TEZYİNATI	27
2.1. Tezvinatta Hayvan Üslubu ve Özellikleri	28
2.1.1. Mitolojik Hayvanlar	28
2.1.2. Yırtıcı Kuşlar ve Kanatlı Hayvanlar	33
2.1.3. Diğer Hayvanlar	36
2.1.4. Vak Vak Üslubunda Hayvanlar.....	39
2.2. Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezvinatı	40
2.2.1. Metropolitan Müzesi Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı	42

2.2.2. Acaibü'l- Mahlukat.....	47
2.2.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Şahname-i Firdevsi.....	50
2.2.4. Rothshild Collection Şahname.....	53
2.2.5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Şecaatname.....	57
2.2.6. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Falname.....	60
2.2.7. Topkapı Sarayı Müzesi Hümayünname.....	66
2.2.8. Metropolitan Sanat Müzesi Prens Hawking Partisi.....	69
2.2.9. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Veli Can Albümünden.....	72
2.2.10. Pierpont Morgan Küphanesi Manafi al- Hayawan.....	74
2.2.11. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Mecalis-ül Uşşak.....	76
2.3. Çeşitli Yazmaların Tezyinatlarında Tespit Edilen Hayvan Figürlerinin Çizimleri.....	79
3.BÖLÜM.....	
ÖZGÜN UYGULAMALAR.....	90
3.1. UYGULAMA I.....	90
3.2. UYGULAMA II.....	95
3.3. UYGULAMA III.....	101
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Safevi Devleti'nin sınırlarını gösteren genel bir harita.....	6
Şekil 2. Şah İsmail dönemine ait sikke örneği.....	8
Şekil 3. Safevi Hükümdarları tahta çıkış tarihleri.....	13
Şekil 4. İmparatorun Halısı No 43.121.1.	15
Şekil 5. Deniz ve gökyüzü arasında: İran ve ötesinden mavi ve beyaz seramikler. 15. ve 17. Yüzyıllarda arasında görülen bir seramik.	16
Şekil 6. Takdim Tezhibi, Hamse-i Hüsrev Dehlevi, TSMK H.794, y. 2b-3a (Uluç, 2006: 368-369).	18
Şekil 7. Bitiş tasviri, Şehname-i Firdevsi, TSMK H1497 (Uluç, 2006: 224-226).....	19
Şekil 8. Mevlâna Kutub ed-Din'in tutuklanarak Şiraz'daki Cami- i Atik'in avlusuna getirişi, Zafername-i Yazdi. NLR Dorn 295, y. 488b. (Uluç, 2006: 246-247).	20
Şekil 9. İskender Şadad'ın türbesinin önünde, Hamse-i Nizami TSMK H.758, y. 383a (Uluç, 2006: 151).	21
Şekil 10. 15.-16. yüzyıllara ait Memlük ciltleri (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no. 2892, 3333).	23
Şekil 11. Cilt iç kapağı, Hamse-i Nizami (Uluç, 2006: 88).	24
Şekil 12. Divan-ı Hafız TSMK H.986, Cilt iç kapağı (Uluç, 2005:81).	25
Şekil 13. Abdülkadir El-Hüseyni'nin eseri olan, Safevi Hamisi Şah Tahmasp'ın ismini ve ünvanlarını taşıyan bir ketebe sayfası (Uluç, 2006: 69).....	26
Şekil 14. Yeşillik Arasında Bir Ejderhanın 'Saz' Tarzı Çizimi, Shah Quli, 1540-50, Metropolitan Museum of Art, 57.51.26.	29
Şekil 15. Simurg ile Ejder mücadelesi, 1630-40, TSMK, H. 2163, f. 2. (And, 2002: 68).	31
Şekil 16. Simurg ile Zal Elburz Dağı'nda, Şahname, 1370, TSMK, H. 2153, 23a (Çakmakçı, 2011: 165).....	32
Şekil 17. Kuşların Salonu Mantıku't-ı-tayr, Metropolitan Museum of Art, 1590-1610, 63.210.11.....	35
Şekil 18. Av Sahnesi, Silsilat al- Dhahhab by Jami, Devlet Halk Kütüphanesi, St. Petersburg, Tebriz, 1549 (Dorn 434) (Foundation, 2012: 187).	38

Şekil 19. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.35 Verso, s.36 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.....	42
Şekil 20. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.19 Verso, s.20 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.....	43
Şekil 21. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.38 Verso, s.39 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.....	44
Şekil 22. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.17 Verso, s.18 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.....	45
Şekil 23. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.33 Verso, s.34 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.....	46
Şekil 24. Yedi Başlı Ejder, Acaibü'l Mahlukat, BL, Or. 7315 (And,2002;494).....	48
Şekil 25. Aja'ib al-Makhlûqat wa Ghara'ib al-Mawjudat (Yaratılışın Harikaları ve Varoluşun Tuhaflikları) adlı eserden Çift Başlık Sayfası, Acaibü'l Mahlukat, Metropolitan Museum, 1414–35, 34.109.....	49
Şekil 26. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b. (Uluç, 2006: 431).	50
Şekil 27. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.	51
Şekil 28. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.	52
Şekil 29. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.	52
Şekil 30. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30 (Foundation, 2012: 171).....	53
Şekil 31. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30, Simurg Figürü Detay (Foundation, 2012: 171).....	54
Şekil 32. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30, At Figürü Detay (Foundation, 2012: 171).....	54
Şekil 33. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothschild Collection, Tabriz c. 1520–1530 (Foundation 2012; 160-161).	55
Şekil 34. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothschild Collection, Tabriz c. 1520–1530, Geyik Figürü Detay (Foundation 2012; 160-161).	56
Şekil 35. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothschild Collection, Tabriz c. 1520–1530, Aslan Figürü Detay (Foundation 2012; 160-161).....	57

Şekil 36. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043 (And, 2002: 492).....	58
Şekil 37. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043, Balık Figürü Detay (And, 2002: 492).....	59
Şekil 38. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043, Aslan ve Ejder Figürü Detay (And, 2002: 492).	59
Şekil 39. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703 (And, 2002:498).	60
Şekil 40. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703, At Figürü Detay (And, 2002:498). .	61
Şekil 41. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703, Boğa, Fil, At, Aslan Figürü Detay (And, 2002:498).	62
Şekil 42. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703 (And, 2002: 111).	63
Şekil 43. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Simurg Figürü Detay (And, 2002: 111).....	64
Şekil 44. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Kartal Figürü Detay (And, 2002: 111).....	64
Şekil 45. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Aslan, Çita, Geyik, Koç, Keçi Figürü Detay (And, 2002: 111).	65
Şekil 46. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Eşek, At, Fil, Domuz, Cıvcıv, Kuzu Figürü Detay (And, 2002: 111).	66
Şekil 47. Tavşan ve Filler, <i>Hümayunname</i> , TSM, R843 (And, 2002: 481).....	67
Şekil 48. Tavşan ve Filler, <i>Hümayunname</i> , TSM, R843, Tavşan Figürü Detay (And, 2002: 481).	68
Şekil 49. Tavşan ve Filler, <i>Hümayunname</i> , TSM, R843, Fil Figürleri Detay (And, 2002: 481).	68
Şekil 50. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art, 1570, 12.223.1	69
Şekil 51. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, At Figürü Detay, 12.223.1.....	70
Şekil 52. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, Ejder ile Simurg Figürü Detay, 12.223.1	71

Şekil 53. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, Ayı Figürü Detay, 12.223.1.....	71
Şekil 54. Ejderha ve Aslan arasında bir dövüş, Veli Can, TSK H.2147, (Foundation 2012; 223).	72
Şekil 55. Ejderha ve Aslan arasında bir dövüş, Veli Can, TSK H.2147, Detay (Foundation 2012; 223).....	73
Şekil 56. Aslan Çifti, Manafi al- Hayawan Pierpont Morgan Library, 1291, 77363 (Foundation, 2012; 22).....	74
Şekil 57. Kartal Çifti, Manafi al- Hayawan, Metropolitan Museum, 1300, 18.26.2	75
Şekil 58. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs, <i>Mecalis-ül Uşşak</i> , 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. (Uluç, 2006: 194-195).	76
Şekil 59. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs, <i>Mecalis-ül Uşşak</i> , 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. Simurg Figürü ve Geyikler Detay (Uluç, 2006: 195).	77
Şekil 60. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs, <i>Mecalis-ül Uşşak</i> , 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. Hayvan Figürleri (Uluç, 2006: 195).	78
Şekil 61. Gölgelelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışması.....	91
Şekil 62. Gölgelelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları....	92
Şekil 63. Gölgelelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları....	93
Şekil 64. Gölgelelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları....	94
Şekil 65. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışması	96
Şekil 66. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Aşamaları.....	98
Şekil 67. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Aşamaları.....	99
Şekil 68. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışması	100
Şekil 69. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışması	102
Şekil 70. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları	104

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. Massachusetts Gayumarth Mahkemesi, Şahname, 1520-30 Tabriz, Kayalıklar Üzerinde Geyik Tasvirlerinin Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 161).	79
Çizim 2. Aslanın Karşısına çıkan Dimna, Kalila and Dimna, 1380-90, TSMK H362, Tabriz, Aslan Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 93).	79
Çizim 3. İki Fil, Manafı Al-Hayawan, Pierpont Morgan Kütüphanesi, Fil Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 23).	80
Çizim 4. Kralla Polo Oynayan Merh, Painted By Muzaffer Ali, 1540, Tabriz, Oyun Esnasında Bir At Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 207).	80
Çizim 5. Büyük Kepçenin Yedi Tahtı, Leyli'ye Bir Bakış, Haft Awrang By Abdul Rahman Jami, Mashhad, 1556-1565, Oturan Bir Deve Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 211).	81
Çizim 6. Hz.Süleyman ve Saba Kraliçesi Belkıs, Falname, TSM H1703, Uçan Bir Simurg Çizimi, Detay (And, 2017: 111).	81
Çizim 7. Aslanın Karşısına çıkan Dimna, Kalila and Dimna, 1380-90, TSMK H362, Tabriz, Tilki Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 93).	81
Çizim 8. Osman Paşa'nın ölümünün askerden gizlenerek cesedinin canlıymış gibi götürülmesini tasvir eden minyatür, Şecaatname, İÜK, T6043, Bir Deve Çizimi (And, 2017: 271).	82
Çizim 9. Kuyumcunun Kurtuluşu, Kalila and Dimna, 1430, TSK, Yılan, Aslan ve Maymun Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 109).	82
Çizim 10. Kanuni Sultan Süleyman avlanıyor, Hünername, TSM H1523, Öldürülen Bir Boğa Çizimi (And, 2017:234).	83
Çizim 11. Ejder ve Aslan Mücadelesi, By Veli Can, TSK, Ejder ve Aslan Çizimi Detay (Hasanzade, 2017: 223).	83
Çizim 12. Hatayi Çiçekler ve Saz Yaprakları Arasında Kuş, By Veli Can, TSM EH2836, Kuş Çizimi (And, 2017: 67).	84
Çizim 13. İskenderin Dara'ya Yanıt Olarak Horozun Yemesi İçin Yere Darı Serpmesi, Şecaatname, İÜK, T6043, Horoz Çizimi, Detay (And, 2017: 83).	84
Çizim 14. Şahin ve Horoz, Hümayünname, BL ADD15153, Horoz ve Şahin Çizimi, Detay (And, 2017: 480).	84

Çizim 15. Şems (Güneş), Falname, TSM H1703, Aslan Çizimi, Detay (And, 2017: 444).	85
Çizim 16. Simurg, Acaibü'l Mahlukat BL or. 7315, Simurg Çizimi, Detay (And, 2017: 497).	85
Çizim 17. Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 555r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Ejder Çizimi, Detay.....	86
Çizim 18. Simurg, Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 417r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Simurg Çizimi, Detay.....	86
Çizim 19. Takdim Tasviri, Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ile Saba Melikesi Belkıs, Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, TSMK H683, y. 1b- 2a, 1525. Geyik Çizimleri, Detay (Uluç, 2006: 295).	87
Çizim 20. Takdim Tasviri, Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ile Saba Melikesi Belkıs, Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, TSMK H683, y. 1b- 2a, 1525. Ejder Çizimi, Detay (Uluç, 2006: 295).	87
Çizim 21. Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 417r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Benekli ve Lekeli At Çizimi, Detay.....	88
Çizim 22. Simurg, Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 32r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Simurg Çizimi, Detay.....	88
Çizim 23. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Tasarımı	97
Çizim 24. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Eskiz Tasarımı	103

KISALTMALAR

BL:	British Library
cm:	santimetre
H.:	Hazine
MMA:	Metropolitan Museum of Art
no:	Numara
s:	Sayfa
TSKM:	Topkapı Sarayı Kütüphanesi Müzesi
TSKM H:	Topkapı Sarayı Kütüphanesi Müzesi Hazinesi
R Coll:	Rothschild Collection
İÜM:	İstanbul Üniversitesi Museum
İÜK:	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi
MMA:	Metropolitan Museum of Art

GİRİŞ

Modern İran tarihinin başlangıcı olarak kabul edilen ve İran tarihindeki en önemli Müslüman hanedanlıklarından olan Safeviler, 1501 yılında kurularak 1736 yılına kadar hüküm sürmüşlerdir. İran, Doğu Horasan (Herat), Irak, Güney Kafkasya, Dağıstan, Türkmenistan, Lahsa ve Doğu Anadolu'da imparatorlukları devam ettiği bilinmektedir. Safeviler Akkoyunlu Türkmenlerini yenerek Tebriz'i başkent yapmış, Şiraz, Horasan ve Herat'ı hükümleri altına alarak gelişim göstermişlerdir (Gündüz, 2008: 451).

Safevi devleti bu süreç içerisinde siyasi, ekonomik ve kültürel anlamda ilerleme kaydetmiştir. Safeviler, İran'da güçlü bir siyasi birliği temsil ederlerken aynı zamanda sanata olan ilgileri ile bilinmektedirler. Safevi himayesi sayesinde Azerbaycan'ın ve İran'ın kültürü de oldukça gelişim göstermiştir. Sanatsal ve kültürel açıdan zengin ve gösterişli olarak kabul edilen bu dönemde süsleme sanatları, devletin desteği ve etkisiyle geliştirilmiştir. Safevi hükümdarları sanatçıları korumuş ve sanat faaliyetlerinin gelişiminde önemli rol oynamıştır. İsfahan özellikle başşehir olduktan sonra Safevi sanatının merkezi haline gelmiştir. Safevi sanatı tarihsel gelişmelerden etkilenmiş ve bu alanda ihtişamlı örnekler ortaya koyarak kendi karakterini oluşturmuştur. Bu dönemde İran'ın yabancılarla ilişkilerinin artması sanat faaliyetlerine önemli desteklerin sağlanmasına imkân verilmiştir. Safeviler'in sanat anlayışı komşu ülkeler üzerinde de oldukça etki yaratmış, Osmanlı sarayı çerçevesinde İran minyatürlere ve İranlı nakkaşlarına gösterilen ilgi kadar Hindistan'da Babürlüleri de etkisi altına almış ve farklı medeniyetlere de ilham kaynağı olmuştur.

Safevi döneminde üretilen çeşitli Şiraz yazmaları daha büyük boyutlarda yapılmaya başlanmış olup, içerisinde yer alan minyatür ve tezhiplere ayrılan alanlar da çoğalmıştır. Minyatürlere bakıldığında biri Akkoyunlu anlayışı, diğeri Herat'a yerleşmiş Timurlu anlayışının oluşturduğu iki kaynağın etkisiyle şekillenmiş ve ilerleyerek pek çok alanda değerli örnekler üretilmiştir (Beksaç, 2008: 459).

Safevi dönemi sanat tarihinde bir önceki dönemlerin izlerini taşısa da aslında kendine has özellikleriyle büyümeye ve öne çıkmaya devam ederek gösterişli eserleriyle örnekleri bakımından başarılı bir dönem geçirmiştir. Bu dönemde camiler, türbeler ve saraylar gibi mimari eserler, kitap sanatlarındaki yazma eserler ve diğer küçük eserler meydana getirilmiştir. Aynı zamanda oluşturduğu çevrenin zenginliğini ve gücünü gösteren pek çok eser görülmektedir. Kitap resimlerinde incelediğimiz Edebi, Tarihi, Dini, Astroloji ve Tıp gibi alanlarda belge olma niteliği taşıyan önemli eserler minyatür sanatında gelişim göstererek yeterli doygunluğa ulaştığında sanat alanında önemli yer teşkil etmektedir (Güney, 2020: 30-41).

Safevi Dönemi, tarihi ve sanatında ele aldığımız hayvan motif ve figürlerine bakıldığında Hayvan tasvirlerini ele aldığımız üslubun oluşumu yüzyıllara dayanmaktadır. ‘Hayvan üslubu’ Hun ve Göktürk Devirlerinde gelişen, İslam sonrası Türk Sanatında da etkisini gösteren erken devir Türk sanatının en önemli tarzıdır. Altın çağını yaşayan Safeviler, desen motifleri bakımından güçlü bir bezeme özelliği taşımaktadır. Çeşitli yazmaların minyatürlerinde Safevi sanatçıları tarafından tasvir edilen bitki motifleri, hayvan figürleri ve insan figürleri bir arada ustaca kullanılmıştır. Bu bağlamda yazma eser örnekleri irdelenmiş, sanat alanında doruk noktasına ulaşan kitap sanatları, astroloji, felsefe, tarih, edebiyat, coğrafya ve tıp ile ilgili çok sayıda eserin minyatürlerinde hayvan üslubunun kompozisyonlardaki kullanılışı ve hayvan özelliklerine değinilmiştir.

Safevi dönemi tarihinde, araştırmaya konu olan tezhip ve minyatür sanatındaki el yazmalarının tasvirlerinde hayvan figürleri, anatomik açıdan gelişim göstermiş, renk, oran orantı ve kompozisyon kurallarına uygun olarak tasvir edildiği görülmüştür. Özellikle hayvan mücadele sahneleri, av sahneleri üzerine tasvirleri bulunan en çok ejder, simurg vb. gibi mitolojik hayvanların aslan, geyik, boğa ve at gibi hayvan figürlerine yoğunlaşıldığını gördüğümüz bu üslubun tarihsel açıdan, kültür ve sanat açısından, yaşanan her türlü olaydan etkilenecek günümüze kadar ulaşmıştır.

Bu çalışma, Safevi dönemine ait yazma eserlerde görülen hayvan üslubunun tezyinata bulunan Ejder, Simurg, Kartal, At, Aslan, Kaplan, Ceylan, Geyik, Keçi, Fil, Deve, Tavşan vb. gibi en çok teyzin edilen hayvan figürleri üzerinden ele alınmıştır. Bu figürler Safevi döneminde, *Şahname-i Firdevsi*, *Acaibü'l Mahlukat*, *Şecaatname*, *Falname*, *Hümayünname* gibi pek çok yazma eserde hayvan figürleri, önemli sanatçılar tarafından tasvir edilerek özenle hazırlanmıştır. Hayvan figürlerinin bu denli hikayelerde yerini alması doğada bulunmaları, doğal hareketleri, faydaları dönemin hikayelerine yansımış ve minyatürlere konu olmuştur. Günümüze kadar ulaşan eserlerin üretildiği Safevi dönemi araştırılarak, nasıl bir bakış açısı getirdiğini ortaya koymak, bu doğrultuda da günümüz sanat ortamında özgün ve yenilikçi üretimlere kaynak yaratmak amaçlanmıştır.

Üç bölüm halinde ele alınan çalışmanın birinci bölümünde, Safevi devleti tarihi, safevi dönemi kitap sanatları ve ekolleri incelenmiştir. Bu bölümde yer alan diğer başlıklar altında ise Safevi devletinin tarihi, sanata olan bakış açısı, sanat alanları ele alınarak tarihteki değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise Safevi dönemine ait yazma eserlerde görülen hayvan üslubu tezyinatının incelemesi yapılmıştır. İkinci bölümde öncelikle tezyinata hayvan üslubu ve özellikleri, mitolojik hayvanlar, yırtıcı kuşlar ve kanatlı hayvanlar ve diğer hayvanlar olarak sembolik ve özellik bakımından yerini almıştır. Daha sonra Safevi dönemine ait yazma eserlerde görülen hayvan üslubu tezyinatı başlığı altında on eser incelenmiştir. Safevi minyatürlerinde görülen mitoloji Ejder, Simurg, vb. gibi hayvanların doğada görülen Aslan, Kaplan, Ceylan, Geyik, At, Keçi, Fil, Deve, Tavşan vb. gibi hayvan figürlerinin tasvirleri on eserle ele alınmıştır. Hayvan figürlerinin tezyinatlardaki yeri, sanatsal etkileşimi, eser bazında konu karşılaştırmaları yapılarak incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde tez kapsamında yapılan özgün minyatür çalışması anlatılmıştır.

Yöntem olarak bibliyografya araştırması yapılmış olup, ana kaynak olarak Tufan Gündüz, Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler, Türk Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Grubu, Türk ve İslam Devletleri 2, Prof. İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, Türk Sanatında Tezhip, Prof Dr. Yaşar Çoruhlu, Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi, Yrd. Doç. Dr.

Şenay Sayın Alsan, Türk Mimari Süsleme Sanatında İkonografik Figürler, görsel kaynaklar olarak Lale Uluç, Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar: XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları, Metin And, Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür, Günay Kurt, British Library, Metropolitan Museum of Art gibi internet aracılığıyla erişilen yurtdışı ve yurtiçindeki çeşitli müze ve kütüphanelerde yer alan eserler incelenmiştir. Aynı zamanda literatür taraması yapılarak konuyla ilgili olan kaynaklar ve dijital ortamda ulaşılan makalelerden çalışmayla bağlantılı oldukları noktalarda faydalanılmıştır.

Çalışmanın sonunda ise içeriğinin değerlendirildiği sonuç bölümü ve araştırmayla ilgili yayın bilgilerinin verildiği kaynakça bölümü yer almaktadır.

1.BÖLÜM
SAFEVİ DEVLETİ TARİHİ, SAFEVİ DÖNEMİ KİTAP SANATLARI VE
EKOLLER

1.BÖLÜM

SAFEVİ DEVLETİ TARİHİ, SAFEVİ DÖNEMİ KİTAP SANATLARI VE EKOLLER

1.1.Safevi Devleti Tarihi

Safevi Devleti, İran'da 16. ve 18. yüzyıllar arasında hüküm sürmüştür. Safevi ismi Şeyh Safiyyüddin Erdebili'nin soyundan gelmektedir. 1252-1334 yılları arasında Erdebil ve civarında yaşamış, Safevilerin dedesidir. Safeviler, Akkoyunluların, Timur Han ve Osmanlı padişahlarının ilgilerini görmüşlerdir. Timur Han, Safiyuddin Erdebili'nin torunlarından hoca Ali'ye bağımsız hareket yetkisi ile Erdebil şehrini vermiştir (Sümer, 1976: 15)(Şekil 1).

Şekil 1. Safevi Devleti'nin sınırlarını gösteren genel bir harita.

Kaynak: <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8034> [11 Ekim 2022].

Anadolu'daki Bâtıniler ve Türkmenler Safeviler arasına girmişlerdir. Bâtıniler Safeviler arasında Eshab-ı kiram düşmanlığı yaymaya başlamışlardır. Hoca Ali'nin torunu olan Cüneyd Bâtınileri fikirlerinin etkisinde kalmıştır. Böylelikle Müslümanların nefretini kazanarak dedelerinden dolayı kendisine gösterilen saygı ve sevgiyi kaybetmiş siyasete karışmıştır. Cüneyd, Karakoyunlulara karşı ayaklanmalar düzenlediği için memleketi terk etmeye mecbur kalmış, Osmanlılara ve Karaman oğullarına sığınmıştır. Fakat bozuk düşüncelerini yayarak Güney ve Güneybatı Anadolu ile Suriye'nin Kuzey'indeki Türkmenler arasında bir beylik kurmaya çalışmıştır. Mısır Memlûk hükümdarlarının müdahalesiyle başarısızlığa uğramıştır. Canik ve Trabzon bölgesinde faaliyetlerde bulunmuştur. Şeyh Cüneyd'in nüfusundan faydalanmak için Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi Hadice Begim, Cüneyd ile evlendirilmiştir. Bu evlilikten Haydar adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Cüneyd, Gürcistan ve Çerkez ülkelerine seferler düzenlemiş, Şirvan hükümdarı Halil ile yaptığı muharebede ölmüştür (1460) (Gündüz,2015: 61).

Cüneyd'in yerine oğlu Haydar geçmiştir. Haydar, babası gibi Eshab-ı kiram düşmanlığını yaymaya çalışmıştır. Haydar, dayısı Uzun Hasan'ın kızı ile evlenmiş, Şah İsmail dünyaya gelmiştir. Böylelikle Haydar Akkoyunlularla akrabalık bağlarını güçlendirmiştir. Kendine tâbi olanlara, Kızılbaşlıklar giydirerek "Kızılbaş" adı vermiştir. Babasının öcünü almak istemiş ancak 1488'de yapılan savaşta ölmüştür. Ölümünden sonra, çocukları Akkoyunlu Sultanı olan Yakub tarafından hapsedilmişlerdir. 1490'da yılında Sultan Yakub'un ölümü ile İsmail kardeşleri ve anneleriyle birlikte serbest kalmışlardır (Gündüz,2015: 63).

Büyük kardeş Sultan Ali, Safevilerin başına geçmiştir ve Akkoyunlularla araları bozulmuştur. Yapılan muharebede Sultan Ali'nin ölmesiyle Safeviler dağılmıştır. Sultan Ali, ölmeden önce altı yaşında olan kardeşi İsmail'i veliaht tayin etmiştir. Safeviler, İsmail ve kardeşini başlarına bir iş gelmesinden korktukları için saklamışlardır. İsmail, Gilan'a götürülmüş altı yıldan fazla orada kalmıştır. Safeviler, Akkoyunlu hükümdarı Sultan Rüstem'in ölmesi ile oluşan kargaşadan faydalanarak henüz çocuk yaşta olan İsmail'in, Akkoyunlu tahtına geçmesini istemişlerdir. Anadolu'da bulunan Türkmen

kabileleri ile Arran (Karabağ) ve Şirvan'ın bir kısmını ele geçirmişlerdir. Azerbaycan'ın üzerine yürüyerek, Akkoyunlu hükümdarını yenilgiye uğratmışlardır. Safeviler, 1501'de Tebriz'e dönen İsmail bin Haydar'ı Şah ilan ederek Safevi devletini kurmuşlardır. Şah İsmail, beylik ve devletlerle savaşarak hâkimiyeti eline almıştır. Tebriz'de şiiiliği yayarak kendi adına para bastırmıştır (Sümer,1976: 42) (Şekil 2).

Şekil 2. Şah İsmail dönemine ait sikke örneği.

Kaynak: ŞAH İSMÂİL- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr), [23 Ekim 2022].

Akkoyunlular, toprakları için mücadele etmelerine rağmen başarısız olmuşlardır. Doğudaki Timurlu Müslüman-Türk devleti de zayıflamıştır. 1502-1503 yıllarında Şah İsmail, kendini güçlü hissederek Irak üzerine yürümüş, Şiraz'ı ele geçirmiş, Akkoyunlu hükümdarı Murad Bey'i mağlup etmiştir. Kazerun'u almış, Yezd ve Isfahan'ı da istila ederek fikirlerini kabul etmeyen Ehli Sünnet Müslümanlara zulüm yapmış ve karşı çıkanları öldürmüştür Osmanlı toprakları ve Anadolu içlerinde fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Osmanlı hükümdarlarına bağlı olmasına rağmen Ehli Müslümanlara zulüm yapmaya devam etmiştir. Erciş, Ahlad ve Bitlis'i ele geçirerek Elbistan'a kadar ilerleyen Şah İsmail 1507'de Dulkadiroğlu Alauddevle Bey'i mağlup etmiştir. Irak ve Arab'a sefer düzenleyerek hâkimiyetini genişleterek 1509'da Bağdat'ı istila etmiştir. 1509'da Horasan'ı fetheden Özbek hükümdarı Muhammed Şeybani'nin üzerine yürüyen Şah İsmail Merv civarında Özbek kuvvetleriyle karşılaşmıştır (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 249).

Muharebede yenilen Muhammed Şeybek Han kafatasını kendisine şarap kadehi yapmış, derisine saman doldurup zaferine alamet olmak üzere Osmanlı Sultanı ikinci Beyazıd Han'a göndermiştir. Böylelikle kendini daha da güçlü hisseden Şah İsmail, Maverâünnehr üzerine yürümüştür. Belh ve birkaç vilayeti zapt ettikten sonra Özbeklerin sulh talebi üzerine Irak'a dönmüştür. Seferler düzenleyerek ülkesini genişleten Şah İsmail bir yandan derviş kılığında, tarikat mensubu adı ile taraftarlarını komşu ülkelere özellikle Osmanlı topraklarına göndermiş, karışıklıklar ve isyan çıkartmıştır. Şeytan-kulu veya Şah-kulu olarak bilinen Karabıyıkoglu, üzerine gönderilen Osmanlı kuvvetleri bozguna uğramıştır. İkinci Beyazıd Han, Anadolu'daki isyanlar yüzünden, Safevilere meyledenlerin İran'a gitmelerini yasaklamış, bir kısmını Rumeli'ye sürgüne göndermiştir. Yasaklamaları duyan Şah İsmail, İkinci Beyazıd Han'a mektup yazarak İran'a gidenlerin gönderilmelerini istemiştir. Ancak, İkinci Beyazıd onların ziyaret için değil, askerlikten kaçmak için gittiklerini bildirerek bu isteği yerine getirmemiştir (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 250).

İkinci Beyazıd Han, Şah İsmail'in, büyük tehlike olduğunu Osmanlı Osmanlılara karşı Mısır Memlûk Sultanı Kansu Gürî ile anlaşacağını öğrenerek gerekli tedbirleri almıştır. Ancak, harekete geçmemiştir. Anadolu'da bulunan Safevi taraftarlarına, Yavuz Sultan Selim Han Osmanlı Padişahı olunca takibata girişmiştir. Özbek Han'ına haber göndermiş, Şah İsmail'e ağır hakaretlerde bulunmuş savaşa girmeye tahrik etmiştir. 23 Ağustos 1514'te Urmiye Gölü'nün batı kıyısında bulunan Çaldıran'daki savaşta Şah İsmail, ağır mağlubiyete uğramış, muharebe meydanından kaçmıştır (Lockhart, 2016: 178).

Özbekler Horasan'ı tekrar ele geçirmişlerdir. Şah İsmail, İçkiye ve işrete düşkün olduğu için Devlet Erkânı'nın isteği ile daha bir yaşında olan oğlu Tahmasb'ı veliaht tayin etmiştir. 1524'te Erdebil'in Serap kasabasında ölmüştür. Ölümünden sonra yerine on yaşındaki büyük oğlu Tahmasb geçmiştir (Gündüz, 2008: 453).

Çocuk olmasından dolayı karışıklıklara neden olmuştur. Bazı kabileler bu yüzden kendi bölgelerinde bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Özbekler, bunu

fırsat bilip, Horasan'ı zapt etmişlerdir. Bu bölge Şah Tahmasb'ın Horasan'a tayin ettiği vali ile hâkimiyeti altına alınmıştır. Osmanlı ordusu Safevilere karşı sefer açmıştır. Özbekler Horasan'ı tekrar zapt etmişlerdir. Osmanlı ordusunun seferden dönmesiyle Şah Tahmasb, Özbek Han'ı Ubeydullah Han üzerine yürüyerek Herat ve Kandehar'ı tekrar almıştır. Yirmi bin kişilik Elkas Mirza kumandasındaki ordu Şirvan üzerine göndermiştir, 1538'de önemli kaleleri ele geçirilmiştir. Safeviler, büyük çarpışmalar yaparak Gürcülerle mücadeleye girişmiş, onları hâkimiyetleri altına almışlardır (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 252).

Osmanlı Safevi münasebetleri Avrupa seferleri nedeni ile bir müddet sessiz kalmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Elkas Mirza'nın Osmanlılara iltica etmesinden sonra 1548'de Tebriz üzerine bir sefer düzenlemiştir. Safevi ordusu, Meren civarında Osmanlılara yenilmiştir. Şah Tahmasb, İstanbul'a elçi göndererek ikinci Selim ve üçüncü Murad'a cülus tebriknamesi ve hediyeler takdim etmiştir. Şah Tahmasb 53 yıl saltanat sürerek, hükümet merkezini Tebriz'den Kazvin'e nakletmiştir. Şah Tahmasb, Teskire-i Şah Tahmasb adıyla bilinen kendi tecrübesine ait bir eser yazmıştır. Kabile reisleri arasında veliaht tayini konusunda anlaşmazlık çıkmış bu yüzden 15 Mayıs 1576'da zehirlenerek öldürülmüştür (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 253).

Ölümünden sonra oğlu İsmail Mirza ile tahta geçmiş, Şah II. İsmail unvanını almıştır. Şehzadeleri ve bazı Kızılbaş ileri gelenlerini ortadan kaldırmıştır. Ezhab-ı Kiram düşmanı olan kişileri sarayından uzaklaştırmış, Osmanlılarla antlaşma yapmıştır. Bir sene saltanatta kalmış, 1577'de düşmanları tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. II. İsmail'in (1576-1577) de kısa süren saltanatından sonra yerine kardeşi Muhammed Hüdabende geçmiştir. Fakat aciz olduğu için, memleketi (1577-1587) yılları arasında hanımı idare etmiştir. Kendi yerine de Hamza Mirza'yı veliaht tayin etmiştir (Aydoğmuşoğlu, 2016: 62).

Osmanlılarla yapılan antlaşma bozulduğu için Sultan üçüncü Murad Han Safevilere harp ilan edilmiştir. Ordu Safevileri çıldır ovasında yenmiştir. Tiflis ve Şirva bölgeleri ele geçirilmiştir. Safeviler, kaybettikleri yerleri geri almaya çalışmış ancak

başarısız olmuşlardır. Böylelikle Şah Hamza Mirza sulh isteğinde bulunmuş ama 1586'da öldürülmüştür. Yerine tayin edilecek veliaht konusunda Kızılbaş reisleri arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. 1588'de Abbas Mirza, Safevi tahtına geçmiştir. Abdullah Han Herat-ı zapt ederek meşhed üzerine yürümüştür. Özbek Han'ı onu durdurmak için Horasan'a hareket etmiştir. Osmanlı ordusu, Gence'yi ve nihavendi ele geçirmiştir. Doğuda Özbek, batıda Osmanlı kuvvetleri altında kalan Safevi devletinde iç isyanlar olmuştur. İç isyanları bastırmak için Şah Abbas, Osmanlılarla anlaşmak istemiştir. 1590'da yapılan antlaşma yapılmış peygamber efendimizin esabına ve halifelerine hakareten vazgeçilmesi, Sünni olan Müslümanlara karşı kötü hareketlerde bulunulmaması kararlaştırılmıştır. Azerbaycan, Şirvan, Gürcistan, Karabağ ve Lüristan'ın bir kısmı Osmanlılara kalmıştır (Gündüz, 2015: 86).

Antlaşma imzalandıktan sonra içerdeki karışıklıklar bastırılmıştır. Özbekler Horasan'dan uzaklaştırmıştır. Devlet merkezi Kazvin'den İsfahan'a nakledilmiştir. Şah Abbas "Şah sevenler" adı verilen yeni bir ordu ile Avrupa devletleriyle sıkı münasebetler kurmaya başlamıştır (Gündüz, 2015: 85). I. Abbas'ın en parlak dönemine kavuştuğu Safevi Devleti, istikrarı sağladıktan sonra Osmanlıların fethettiği yerleri geri almaya teşebbüs etmiştir. Şah Abbas 42 yıl saltanat sürmüş, 1628'de ölümünden sonra çöküşe geçmiştir (Gündüz, 2015:89). Yerine torunu Sam Mirza, Şah birinci Safi unvanıyla tahta geçmiştir. O da Özbekler ve Osmanlılarla da uğraşmaya devam etmiştir. Van bölgesini Osmanlılardan almaya çalışmıştır. Bu yüzden dördüncü Murad Han, Revan seferine çıkmıştır. Bağdat üzerine yürüyerek bu bölgeyi Osmanlı hâkimiyetine almıştır. 1642'de Şah birinci Safi, ölmüş, yerine on yaşındaki oğlu Abbas geçmiştir. O da 1667'de ölmüş yerine oğlu Safi Mirza, Şah birinci Süleyman unvanıyla tahta geçmiştir. İran halkı istikrar içinde yaşamıştır. 1694'te ölmüş yerine Sultan Hüseyin geçmiştir. Sultan Hüseyin Yirmi beş yıldan fazla tahta kalmış, devletin bütün işlerini Eshab-ı Kiram düşmanı olan ve âlim geçinen kimselere vermiştir. Sultan Hüseyin Sünni Müslümanlara çok zulmetmiştir. Halk tarafından da pek sevilmemiştir bu yüzden Afganlılarla arası açılmıştır (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 255).

1709'da Kandehar valisi Mir üveys, bağımsızlığını ilan etmiştir. 1722'de Mir üveysin oğlu Mahmud, İsfahan'ı ele geçirip Şah Hüseyin'i Safevi tahtından uzaklaştırmıştır. İran devlet adamları, Safevi hanedanının Mahmud'un eline esir geçmesini istememiş Şah Hüseyin'in oğlu ikinci Tahmasb'ı Kazvin taraflarına kaçırmışlardır. 1722' de Afganlılar İran'dan uzaklaştırıldıktan sonra ikinci Tahmasb Safevi tahtına çıkarılmıştır. Ancak memlekette iç karışıklıklar oluşmuş, Eshab-ı Kiram düşmanı kişiler Sünni Müslümanlara zulüm ve kıyım hareketlerini arttırmışlardır (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 256).

Osmanlılar Safevilerin elinden Müslümanları kurtarmaya karar vermişler, 1723'te Tiflis bölgesini ele geçirmişlerdir. Afganlıları İran'dan çıkarmayı vaad eden Rus Çar'ı büyük Petro bazı toprakların Rusya'ya verilmesini istemiştir. Antlaşma imzalamıştır. Şah ikinci Tahmasb Osmanlılarla da anlaşmak istemiş ancak Osmanlılar teklifi kabul etmemişlerdir. 1723'te üç koldan İran üzerine yürüyen Osmanlı orduları Kirmanşah ve Erdelen eyaletinin merkezi olan Sine şehrini almışlardır. 1724 Mayıs'ında Köprülüzade Abdullah Paşa kumandasındaki ordu, Tebriz önüne gelmiş, iki aylık kuşatmadan sonra Tebriz Osmanlıların eline geçmiştir. İran topraklarını ele geçirmelerini Osmanlıları Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. 24 Haziran 1724'te İstanbul'da yapılan bir toplantıda İran topraklarının Rusya ile Osmanlı devleti arasında paylaşılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Şah ikinci Tahmasp Fransa aracılığıyla itirazda bulunup anlaşmayı kabul etmemiştir (Kütükoğlu, 1962: 232).

İran'dan çıkarmıştır. İsfahan'ı geri almıştır. Bağdat'ı kuşatmıştır. Sekiz ay sonra Topal Osman Paşa'nın ordusu gelince İstanbul'dan kuşatmayı kaldırıp kaçmıştır. 1731'de Şah ikinci Tahmasb'ı saltanattan uzaklaştıran Nadir Şah yerine küçük yaştaki oğlu üçüncü Abbas'ı Safevi tahtına çıkarmıştır. 1736'da Abbas'ın ölmesiyle İran'da idareye hâkim olmuştur. Safevi hanedanı iki yüz yıldan fazla hüküm sürmüş ve son bulmuştur (Gündüz, 2008: 455) (Şekil 3).

SAFEVÎ HÜKÜMDARLARI

<i>Şah İsmâil</i>	907 (1501)
<i>I. Tahmasb</i>	930 (1524)
<i>II. İsmâil</i>	984 (1576)
<i>Muhammed Hudâbende</i>	985 (1577)
<i>I. Abbas</i>	995 (1588)
<i>I. Şah Safî</i>	1038 (1629)
<i>II. Abbas</i>	1052 (1642)
<i>II. Safî (Şah Süleyman)</i>	1077 (1666)
<i>Hüseyin Mirza</i>	1105 (1694)
<i>II. Tahmasb</i>	1135 (1722)
<i>III. Abbas</i>	1144-1148 (1731-1736)

Şekil 3. Safevi Hükümdarları tahta çıkış tarihleri.

Kaynak: <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#1> [7 Ekim 2022]

1.2. Safevi Devletinde Sanat

İran’da Safeviler döneminde canlı bir ilim hayatı olmamış, sadece müfti denilen kimseler olmuştur. Bu dönemde Matematik, astronomi ve tıpta birçok eser üstün seviyeye ulaşmıştır. Felsefe ve matematikte safeviler devrinin meşhur bilginleri Mir Muhammed Bakır-ı ve Esterabadi’dir. Molla Sadra (Sadreddin Muhammed bin İbrahim-i Şirazi) Isfahan’da yetişmiş tefsir, hadis, fıkıh ve felsefe öğrenmiş, birçok eser yazmıştır. Şair olarak şöhret kazanan Molla Muhsin Fevzi Kaşani, birçok kitap ve risale yazmıştır. (Özcan,1998: 34).

Safevî döneminde sanat birkaç devir göstermiştir. (1501-1524) Şah İsmâil zamanında örnekler bakımından çok fakirdir. (1524-1576) Şah I. Tahmasb döneminde özellikle minyatür ve hat sanatında başarıya ulaşılmıştır. Minyatür ve hat sanatının derin

etkisinden dolayı büyük ilgi kaynağı olduğu ve beğenildiği görölmektedir. On yıl kadar süren sanat faaliyetleri Şah Tahmasb'ın son yıllarında önemini kaybetmiş ekonomik sıkıntı ve siyasi karışıklıklar yaşamış bu yüzden sınırlı ölçülerde kalmıştır (1587-1629) (Beksaç, 2008: 457).

Bu dönemde güzel sanatlara çok önem verilmiştir. İsfahan, Meşhed, Kirman gibi şehirlerde sanat atölyeleri açılmıştır. Safevî hükümdarları hoşgörölü tavırlarıyla sanatın gelişmesinde büyük katkı sağlamış, sanatçıları korumuştur. Böylelikle başşehir olan İsfahan, Safevî sanatının merkezi haline gelmiştir. Sanatsal açıdan zengin ve gösterişli bir dönem olarak kabul edilmiştir. Süsleme sanatları pek çok alanda gelişmiş önemli eserler üretilmiştir. İran'ın yabancılarla ilişkilerinin olması ile sanat faaliyetlerine desteklerin yapılması sağlanmış, görkemli örnekler ortaya çıkmıştır. Gösterişli sanat eserleri üretilerek, mimaride ve küçük sanat eserlerinde zenginlikleri görölmektedir (Güney, 2020: 30-41).

Şah I. Abbas'ın tahta çıkmasıyla yeni dönem başlamış Safevî sanatında mimarinin güzel eserleri ortaya konulmuş ve önemli başarılar elde edilmiştir. Sonra gelen hükümdarlar eski sanat anlayışını devam ettirerek, yabancı sanat etkisini göstermiştir. Özellikle camiler, türbeler ve saraylar gibi mimari eserler meydana getirilmiştir. 16. yüzyılın sonlarında, Safevî hanedanının atası olan Şeyh Safiyyüddin'in türbesi zengin çini tezyinatıyla dikkat çekmektedir. 1704-1714 yıllarında Sultan Hüseyin Mirza tarafından yaptırılan İsfahan'da yer alan Mâder-i Şâh Medresesi inşa edilmiş çini tezyinatlı, dört eyvanlı olup Safevî mimarisinin son önemli eseridir (Beksaç, 2008: 458).

Safevi nakkaşları tarafından kitaplarda ve özel albümlerde yer alan resimler, halılarda ve kumaşlarda kullanılmak üzere de tasvir edilmiştir. Saray, köşk vb. binaların içinde yer alan duvar resimlerini, çiniler üzerindeki desen ve tasvirleri de hazırlamışlardır. Safevî sanatının başında kuyumculuk ve metal işçiliği, halıcılık ve kumaş dokumacılığı gibi eserler değer kazanarak âhenk ve zarafet bakımından dikkat çekmektedir.

Kumaş ve halı sanatı alanında göz alıcı eserler ortaya konmuştur. İpekten dokunan halılar hayvan ve kuş resimleriyle de süslenmiştir (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 262) (Şekil 4).

Şekil 4. İmparatorun Halısı No 43.121.1.

Kaynak: İmparatorun Halı | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [9 Mayıs 2023].

16. Yüzyılın ikinci yarısı eseri olan Safevi saray atölyelerinin en güzel ürünlerinden biri olan bu halı, bir zamanlar Habsburg imparatorlarının yazlık konutunu süslüyormuş. Ana alan, çiçek parşömenleri, büyük kompozit palmetler, bulut bantları, tomurcuklar ve çiçeklerden oluşan sofistike bir ağı, sayısız gerçek ve kurgusal hayvanları dengelemektedir. Halı üzerinde Ejderhalar ve Çin antilobu, aslan ve bufalo, kaplanlar ve leoparlar, ördekler ve sülünler yer almaktadır. Bunun yanı sıra nakkaş ve hattatlar yapıların mimari tezyinatlarını düzenlemiş, halı desenleri çizmiş, seramik, metal ve cam eşyaların süslemelerini ve şekillerini belirlemiştir. Seramik yapımı Şah

Abbas döneminde önemli gelişme göstermiştir. Çin porselenlerine duyulan ilgi sayesinde mavi-beyaz renkli porselenler üretilmiştir (Beksaç, 2008: 457).

Bu porselenlere bir örnek olarak, deniz ve gökyüzü arasında: İran ve ötesinde mavi beyaz seramik (Şekil 5).

Şekil 5. Deniz ve gökyüzü arasında: İran ve ötesinden mavi ve beyaz seramikler. 15. ve 17. Yüzyıllarda arasında görülen bir seramik.

Kaynak: Cornucopia Dergisi Deniz ve Gökyüzü Arasında: İran ve Ötesinden Mavi ve Beyaz Seramikler [23 Ekim 2022].

İran'da kumaş imalatı, çinicilik, ciltçilik, oymacılık ve tahta işlemeciliği gibi sanatlarda, bu dönemde oldukça gelişim göstermiş olup İslâm sanat tarihi ve İran sanatı içinde önemli bir yerde olmuştur. Minyatür sanatı da ileri gitmiş olup silah, halı ve diğer süsleme sanatlarında madenlerden yapılan süs ve şekillerde de görülmektedir. (Türk ve İslam Devletleri, 2005: 262).

Tezhip, bu devirde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bunun sebebi çok fazla kütüphane kurulmuş, fikirlere ve ilme saygı artmıştır. Kur'an-ı Kerim nüshaları ve din, tarih, matematik, fizik, kimya ve aşk konularında tezhipli yazmalar yapılmıştır. Birçok el yazması eser, yurt içi ve yurt dışındaki müze ve koleksiyonlarda günümüze kadar ulaşmıştır. Değerli eserler içerikleriyle din, bilim ve edebiyat tarihine ışık tutmuş, kitap

sanatlarının erken dönemleri hakkında cilt, hat, tezhip ve minyatür özellikleri önemli bilgiler vermektedir (Ak, 2018: 315-332).

1.2.1. Safevi Dönemi Tezhip Sanatı

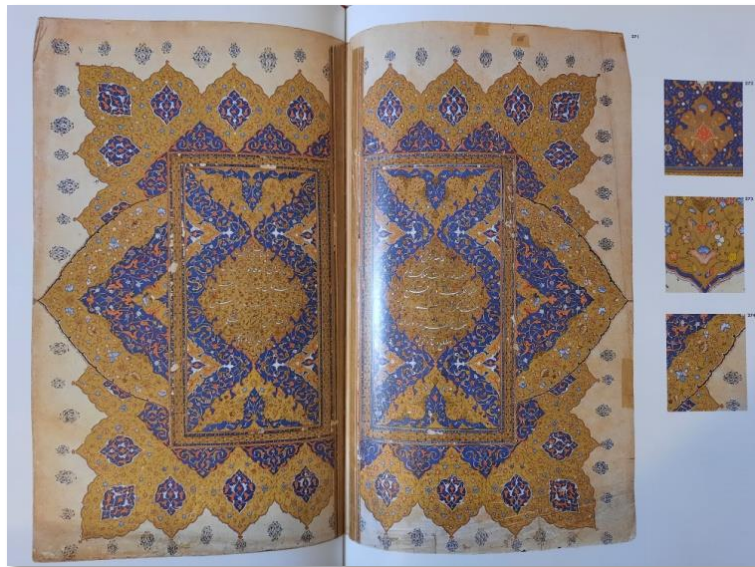
Safevi Dönemi tezhip sanatı Türk sanatkârlarının etkisi ile en parlak dönemi yaşamış, Tebriz, Kazvin, İsfahan, Herat, Şiraz ve Meşhed gibi sanat merkezleri öne çıkmıştır. Safeviler dönemindeki kitap sanatları, sadece sarayda sınırlı kalmamış sanatçıların Herat, Şiraz ve Tebriz gibi şehirlerarasındaki çalışmaları ile Osmanlı saray atölyelerindeki sanatçıları da etkilemişlerdir. Bu durum saray nakkaşhânelerin de yapılan eserlerin tezhiplerinde göze çarpmaktadır. (Ak, 2018: 315-332).

Safevî döneminin Şiraz, Herat, Tebriz, Kazvin ve İsfahan gibi şehirlerinde kitap sanatlarında önemli sanat merkezi olma özelliğini koruyan sanatkârlar İbrahim Mirza himayesinde nakkaşhâneler de günümüze ulaşan çok sayıda yazma eser meydana getirmişlerdir ve kitap süslemelerin en üst seviyeye ulaşmışlardır. Şiraz'daki sanatçılar bölgesel üslup özelliklerini sürdürmüş olup tezhip özellikleri Akkoyunlu döneminde üretilmiş eserlerle aynı üslup özelliklerini yansıtmış ve 16. yüzyılın yarısına kadar kullanılmıştır (Sayın, Çaycı, 2020: 15).

Abdullah-ı Şirazi kitaphane de eser veren meşhur bir müzehhip ve musavvirdir. 16. yüzyılın yarısından sonra hazırlanan Safevî kökenli tezhipli yazmaların sanatkarları olan Şah İsmâil'in sarayında çalışan Horasan ve Tebrizli nakkaşları İstanbul sarayına gönderilmiştir. Böylece Herat-Tebriz ve İstanbul nakkaşhâne üslûpları harmanlanarak bu dönemin müstesna eserleri hazırlanmıştır. Tezhip ve minyatür sanatının bir arada uygulandığı Safevîler dönemi üslûbunda sanatkâr imzasına önem verilmiş ve desenin görünür yerine yazılmıştır. Safevîler dönemi tezhip sanatkârlarından, *Rûzbiân Müzehhib*, *Nakkaş Bihzâd İbrâhimî*, *Müzehhib Abdullah-ı ve Şîrâzî*, *Sa'deddin Müzehhib* en bilinenleridir (Derman, 2012: 65-68).

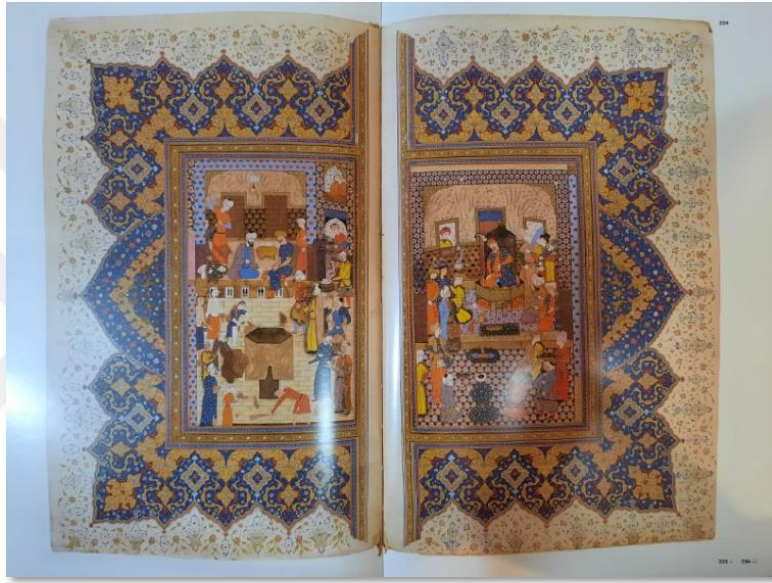
16. yüzyıl başları Herat'ta geometrik tasarımlar kullanılmıştır. Şiraz ve Tebriz'de daha çok paftalı ve dendanlı tasarımlar kullanılmaktadır. Yazma eserlerin ebatlarında 1580-1590 yıllarında değişiklikler görülmüş, ebatlar büyümüş ve alanlar çoğalmıştır. Büyük ebatlı yazmalar Şiraz'da üretilmiştir. Tezhip tezyinatlarında, rumi kompozisyonlar ve altın kullanılmıştır. Lacivert zemin üzerine altınla rumi kompozisyonlar yapılmıştır. Sure başı tezhipleri 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar en iyi halini almış ve İran bölgesinde yazılıp tezhiplenmiş Mushaf'larda görülmektedir. Şiraz el yazmalarının sanat değeri zirveye ulaşmış, pahalı malzemeler kullanılmış, yazma eserlerde ebatlar değişmiş, büyük boy yazma eserler tercih edilmiş ve konularda da farklılıklar görülmeye başlamıştır (Derman, 2012: 65-68).

Safevi dönemi, tezhiplerinin üslup özelliklerinden biri de tezhiplerdeki paftalama şekli ile unvan sayfası tezhiplerinde görülen altın ve mavinin bir arada yoğun şekilde kullanılmasıdır. Üslup özellikleri eserlerde altın ve mavinin birlikte kullanılması, ince dallar üzerinde sıralanan hatayi grubunda kullanılan pembe- mavi motifler, kiremit kırmızısı, altın ve siyah zeminli paftalardır en önemli özellikleridir (Şekil 6).

Şekil 6. Takdim Tezhibi, Hamse-i Hüsrev Dehlevi, TSMK H.794, y. 2b-3a (Uluç, 2006: 368-369).

Tezhibin, minyatürleri tamamlayıcı olmasının yanında daha dikkat çekici olduğu görülmektedir. Safevi yazmaları ile diğer devletlerin yazmaları arasındaki tarihsel süreçte önemli farklılık göstermektedir. Yazma eserlerde altın vazgeçilmez olmuş, altın kadar Lapis rengi ile koyu yeşil, yavruağzı, kırmızı ve eflatun gibi renkler oldukça fazla kullanılmıştır (Şekil 7).

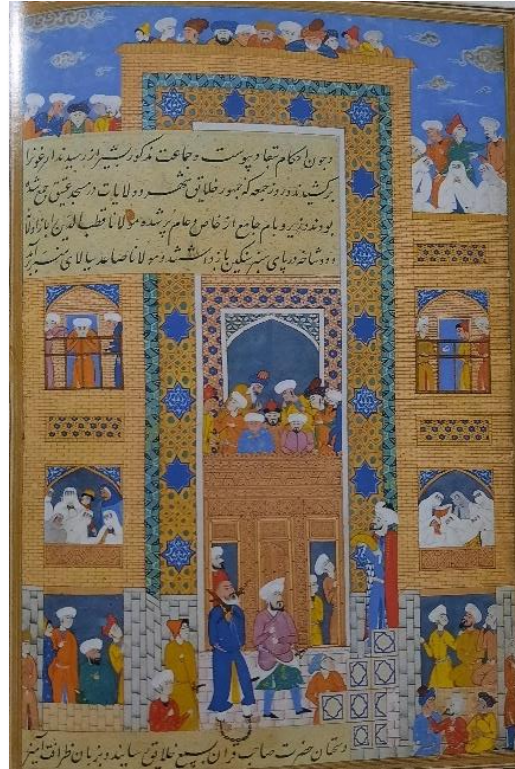

Şekil 7. Bitiş tasviri, Şehname-i Firdevsi, TSMK H1497 (Uluç, 2006: 224-226).

1.2.2. Safevi Dönemi Minyatür Sanatı

Minyatür, Safevi döneminin sanat bakımından en önemli özelliklerini oluşturmaktadır. Bu sanatın gelişmesine katkıda bulunan Safevî hükümdarları sanatkârların çok değişik konuda eserler meydana getirmesine imkân hazırlamıştır. 14. ve 15. yüzyıllarda Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran, Irak'ta bulunan Karakoyunlular ile Akkoyunlular döneminde geliştirilen minyatürlerde Türkmen üslûbu adı altında yeni bir tarz doğmuştur. 16. yüzyılın başlarında, Şiraz'ın Safevîler'e geçmesinden sonra Türkmen üslûbu bazı değişikliklerle yeni bir üslûp oluşturmuştur. Safevî dönemi, minyatür sanatı biri Akkoyunlu anlayışı diğeri Herat'a yerleşmiş Timurlu anlayışının oluşturduğu iki kaynağın etkisiyle şekillenmiştir (Beksaç, 2008, 459).

Safeviler döneminden günümüze kadar gelen minyatürlü yazmalar, Pîr Budak'ın himayesindeki sanatçılar tarafından bir bölümü 1454'ten sonra Şiraz'da, diğer bölümü 1462'den sonra Bağdat'ta hazırlanmıştır. Bağdat ve Tebriz'de İslam kitap resimlerinin gelişeceği bezemeci bir üslup yaratılmıştır. 16. yüzyıl sonlarında İslam kitap resimleri oldukça gelişmiştir. Timurlu döneminde Şiraz, Yezd ve Herat'ta; Karakoyunlar döneminde Şiraz, Yezd, Abarkuh ve Bağdat'ta Akkoyunlular döneminde ise Şiraz ve Tebriz'de bezemeci ve kalıplara bağlı minyatür üslubunda önemli eserler hazırlanmıştır. Herat'ta kurulan Herat kitaphanesi'nde Şirazlı ve Tebrizlilerin birlikte çalışmasıyla desene dayalı kaliteli eserler üretilmiştir. Karakoyunlu Türkmenlerin Şiraz üslubunda ise figürlerin iri başlı ve dolgun yüzlü olduğu, doğa unsurlarının, kayaların, bulutların, ağaçların sınırlı olduğu ve canlı renklerin yansıtıldığı görülmüştür. Türkmen üslubu olarak da bilinen Şiraz'da sade kompozisyonlar ortaya çıkmıştır (Mahir, 2005; 40) (Şekil 8).

Şekil 8. Mevlâna Kutub ed-Din'in tutuklanarak Şiraz'daki Cami- i Atik'in avlusuna getirişi, Zafarname-i Yezdi. NLR Dorn 295, y. 488b. (Uluç, 2006: 246-247).

Hacu Kirmani Hamse'si, Firdevsî'nin Şâhnâme'si, Nizâmî'nin Hamse'si ve Ahmedî'nin İskendernâme'si gibi eserlerin tasvir edildiği Şîraz Nakkaşhânesi'nde kalıplaşmış, kompozisyonlarda Karakoyunlu üslûbunun benimsendiği görülmektedir (New York The Metropolitan Museum of Art, nr., 1970: 301.36) (Şekil.9).

Şekil 9. İskender Şadad'ın türbesinin önünde, Hamse-i Nizami TSMK H.758, y. 383a (Uluç, 2006: 151).

Karakoyunluların geliştirdiği Bağdat üslubuyla yeni bir tasvir tarzı oluşmuştur. Bu erken dönemde Herat üslubuyla Şîraz üslubunun birleşmesinden doğan, ince ve uzun figürleriyle dikkat çeken Karakoyunlu Bağdat üslubunun etkileri görülmektedir (Mahir, 2005: 41). Tebriz'de, Türkmen üslubunda daha zengin ve fantastik bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Bundan dolayı Tebriz Akkoyunlu üslubunun gösterişli eserlerin Sultan Muhammed, Mir Musavvir, Aga Mirek, Dost Muhammed, Mirza Ali, Mir Seyyid Ali, Muzaffer Ali, Şeyh Muhammed, Abdüssamed gibi sanatçıların

fırçasından çıkma büyük boyutlu minyatürleri, canlı kompozisyonları ile Herat Timurlu üslûbuyla değerlendirildiği görülmektedir. Timurlu Herat üslûbunun etkileri manzaralarda, kayalar ve tepelerin resmedilmesinde görülmüştür. 1560-1570 arasında Meşhed ve Şîraz'da da bu üslubun uygulanmış olduğu görülmektedir. Bu dönemin önemli eserlerinden olan minyatürlü yazmalarda saray hayatı ve av sahnelerine ağırlık verilmiş ve bu yazmalardaki minyatürler çok fazla dikkat çekmektedir. Safevi atölyelerinde üretilen çok fazla sayıda minyatürlü yazma eser, Osmanlıların eline geçmiş ve bazı Safevi sanatçıları Osmanlıya gönderilmiştir. Bu sebeple minyatürlerde Safevi dönemi Kazvin üslubunun etkileri görülmüştür. Kazvin üslubunun etkisinde üçüncü çeyrekte ise kalabalık figürlü günlük hayat sahneleri olan hikâyelerde büyük boyutlu tasvirlerin yapıldığı bir üslubun ortaya çıktığı görülmektedir (Mahir, 2005: 65).

Minyatürlü yazmaların arasında şehnameler önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin tarihini yansıtan Şehnameler de belgeler minyatürlerin üslubunu belirtmektedir. 16. Yüzyıllarda fars dili ve edebiyatının etkisiyle gelişmiş olan ve bu dönemde İranlı şair Firdevsi'nin Şahname'si, minyatürleri, kompozisyon, renk, figür bakımından dönemin en önemli yazmalarındandır.

1.2.3. Safevi Dönemi Cilt Sanatı

Cilt sanatı, yazmaların bir arada durması için eski dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kitap sayfalarının dağılmaması ve korunması amacıyla yapılan cilt, Arapça da 'deri' anlamına gelmektedir. Her dönem önem kazanan cilt sanatı sürekli gelişmiş, özellikleri yönünden dönemler arasında benzerlikler görülmüştür. Ciltlerin en güzel örnekleri 16. Yüzyılın başlarında Memlûkler döneminde yapılmış ve özellikle 16. yüzyılda İlhanlı ve Anadolu Beylikleri döneminde, cilt üretimleri devam etmiştir. Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Timurlular da bu dönemin en güzel cilt örneklerini yapmış ve İslam cilt sanatının temsilcisi olmuştur (Aritan, 1993: 551) (Şekil 10).

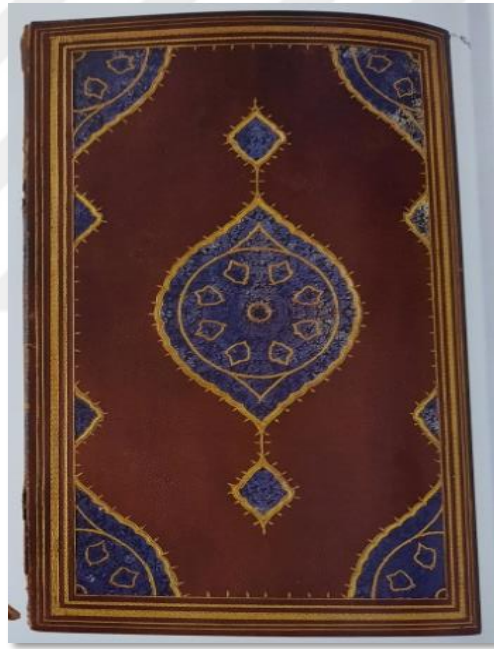
Şekil 10. 15.-16. yüzyıllara ait Memlük ciltleri (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, no. 2892, 3333).

Kaynak: CİLTÇİLİK- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr) [23 Ekim 2022].

Oldukça gelişim gösteren cilt sanatının, dönemlerine göre üslup özellikleri kazandığı görülmüştür. Belli üsluplarda şemselerde göze çarpan sadelikler ciltlere güzellik katmış fakat bazı ciltlerde olduğu gibi kabartma şemse ile köşebentlerin arasında boş kalan aralıklara kabartma ve halkar motiflerinin olduğu mülemma şemseler yapıldığı görülmektedir (Arıtan, 1993: 557). İslam sanatında yazma eserlerin korunması ve günümüze ulaşması amacıyla yapılan yazmaların zarar görmesini engelleyen deri ciltler kalıplarla veya demir malzemelerle geometrik geçmeler oluşturmuş ve bu geçmeler altın yaldız ile boyanmıştır (Aydın, 2020: 6).

Ciltler, kültür alanlarına göre üsluplarında farklılık göstermiş ve hangi üsluba ait olduğu süslemelerinden anlaşılmaktadır. İslam cilt sanatlarından Herat üslubu, Safevi dönemi Timurlular zamanında (1370-1506) en önemli sanat merkezi olan Herat, Şiraz ve İsfahan'da sanat önemli ustalar tarafından geliştirilmekle beraber çok gösterişli ve önemli eserler bu sanat merkezlerinde ve ünlü vezir Ali Şir Nevai'nin sarayında yapılmıştır (Arıtan, 1993: 552).

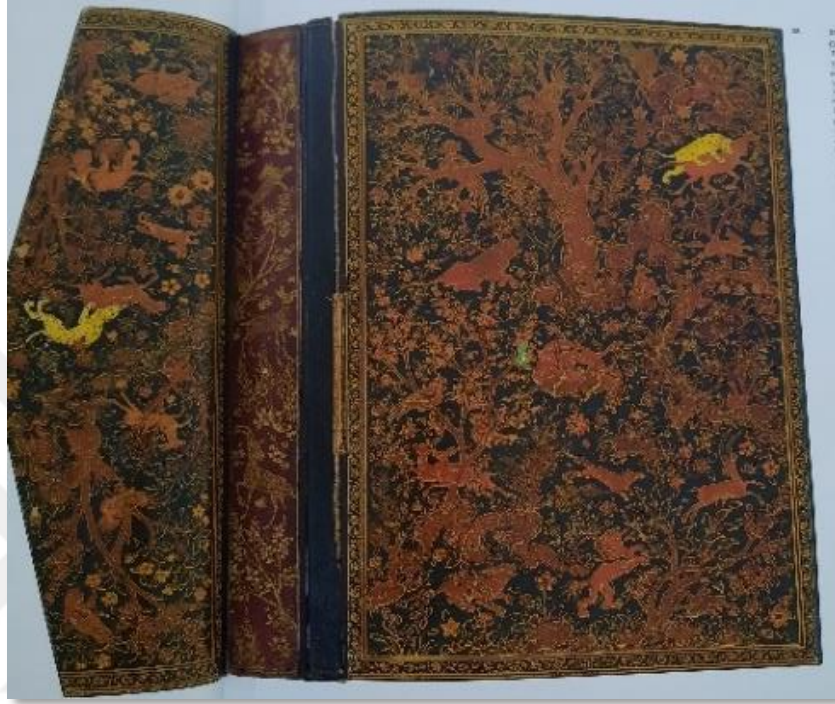
Safeviler döneminde yapılan bu eserler çok zarif bir şekilde ince ince tezyinlenmiş ciltlere sahip olmaktadır. Bu dönemde ciltlerin üzerindeki desenlerde kullanılan sıvama altın dikkat çekmekle birlikte kompozisyondaki motifler iki boyutlu olmasına rağmen derinlik etkisi yaratmış, ciltlerde dış yüzeylerdeki paftalar halinde tasarlanarak şemse, salbek ve köşebentlerine ayrılmıştır (Güney, 2017: 133-153). Ciltlerdeki iç kapaklarında genellikle ortada salbekli iri şemse ve köşelerde şemsenin dörtte birinden oluşturulan köşebentler yer alan ciltlerdeki zeminleri genellikle mavi renkte Lapis (Lazuli) boyanmış olmakta ve şemselerin iç bölmeleri altın yaldızlanarak, deriden oyularak yapılmış rumilerden oluştuğu görülmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Cilt iç kapağı, Hamse-i Nizami (Uluç, 2006: 88).

Simetrik kompozisyonlardaki şemseler ile köşebentlerin aralarındaki alanlara uygulanan bulut, rumi, ve hatayi grubu motifler, insan figürleri, kuş, yılan, aslan gibi hayvanlar ve Zümrüdüanka, ejderha gibi hayvan figürleri aralarında çin bulutlarının da tezyin edildiği motifler lake tekniği ile uygulanan siyah, kırmızı, limon küfü, mavi, yeşil, eflatun renkli zeminler üzerine yapılmıştır (Arıtan, 1993: 552). Safevi dönemindeki lake ciltlerde klasik simetrik kompozisyonların dışında minyatürlerdeki

hayvan mücadele sahneleri ve av sahneleri siyah zeminli lake ciltler üzerine altın yıldız kullanılarak işlenmiştir (Aydın, 2020: 8). Bu örnekleri Safeviler döneminde oldukça fazla karşımıza çıkmaktadır (Şekil 12).

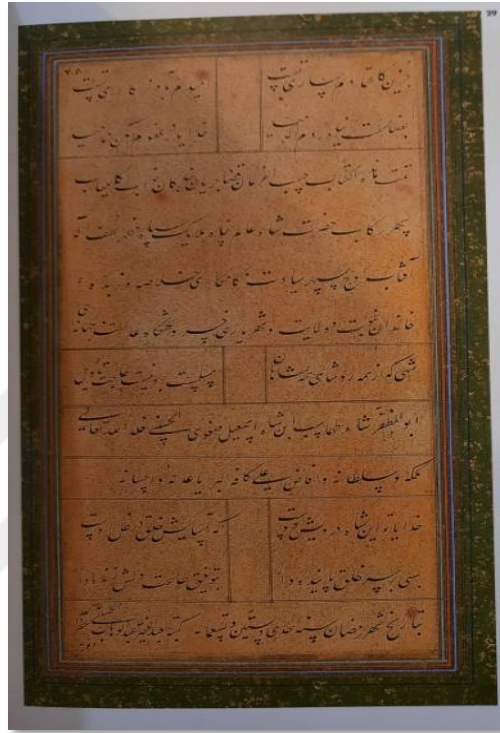

Şekil 12. Divan-ı Hafız TSMK H.986, Cilt iç kapağı (Uluç, 2005:81).

1.2.4. Safevi Dönemi Hat Sanatı

Hat sanatı, Safevî döneminde önemli bir yerdedir. Hat örnekleri kitap sayfaları haricinde birçok mimarının en göze çarpıcı yerlerinde, binaların ihtişamını ve gösterişini arttıracak şekilde sık sık kullanılmıştır. Kumaş, halı, metal ve kuyumculukta da hat yazıları oldukça karşımıza çıkmaktadır. “Şah İsmail devrinde hat sanatı çok fazla ilgi görmüş olup, Ta’lik, Nesta’lik, Divan’i, Siyakat ve müsenna stilinde eserler meydana getirilmiştir. Önemli hattatlar arasında 16. yüzyılın ortalarında Şah Mahmûd Nîsâbüri, ikinci yarısında Melik Deylemî, Rüstem Ali, Muhib Ali, Abdullah-ı Şîrâzî ve Şah I. Abbas devrinin önemli isimleri olarak Baba Şah İsfahânî, Abdülbâkî-i Tebrizî, Ali Rızâ-yi Abbâsî ve nesta’lik yazıyı güzelliğinin zirvesine ulaştıran Mîr İmâd zikredilebilir. Şirazlı ünlü hattatlardan olan Abdülkadir El-Hüseynî’nin eserleri oldukça

dikkat çekmiş, dönemin yazıtlarının çoğunu yazmış olan müstensihler arasında zikredilmektedir. Abdülkadir El-Hüseyni'nin yaptığı saptanmış sekiz kuran nüshasından dört tanesi İstanbul kütüphanelerinde korunmaktadır” (Beksaç,2008:458-459). (Şekil 13).

Şekil 13. Abdülkadir El-Hüseyni'nin eseri olan, Safevi Hamisi Şah Tahmasp'ın ismini ve ünvanlarını taşıyan bir ketebe sayfası (Uluç, 2006: 69).

2.BÖLÜM

**SAFEVİ DÖNEMİNE AİT YAZMA ESERLERDE GÖRÜLEN HAYVAN
ÜSLUBU TEZYİNATI**

2.BÖLÜM

SAFEVİ DÖNEMİNE AİT YAZMA ESERLERDE GÖRÜLEN HAYVAN ÜSLUBU TEZYİNATI

2.1. Tezyinatta Hayvan Üslubu ve Özellikleri

Hayvan üslubu, en çok göçebe hayatı yaşayan topluluklarda görülmüştür. Orta ve İç Asya'da gelişen en önemli sanat unsuru olarak bilinen hayvan üslubu pek çok yazma eserde yer almaktadır. (Çoruhlu, 1991: 357). At, Deve, Geyik, Dağ keçisi, Arslan, Öküz, Boğa, Fil, Kartal, Doğan vb. gibi hayvan figürleri, Safevi dönemine ait yazmalarda başlıca konular arasındadır. Doğada görülen hayvanların dışında ise mitolojik hayvanlar arasında en çok Ejderha, Simurg, Çift başlı kartal ve Siren figürlerine oldukça fazla rastlanmaktadır. Hayvan üslubu, bazı değişikliklere uğrayarak değişim göstermiştir. Hayvan figürleri tezyinatta motif olarak da kullanılmaktadır. Deformasyona uğrayan figürler birbirleriyle iç içe geçmiş hayvan motifleri, hayvan mücadele sahneleri ve av sahneleri gibi örneklerde karşımıza çıkmaktadır (Çoruhlu, 1990: 26).

Figürlerin canlı, hareketli ve dinamik olarak tasvir edilmesi Hayvan Üslubunun en önemli özelliğidir. Figür hareketlerinde denge desenlerdeki kıvrım ve yuvarlak hatların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hayvan figürlerinin acı çeken, tedirgin ve öfkeli ifadeleri doğal hareketlerini yansıtmaktadır (Mülayim, 1999: 112). Tezyinatta incelenen kompozisyonlardaki hayvan figürlerinin, en önemli tasvir şekilleri; arka arkaya, iç içe geçerek bazen tek taraflı ya da üst üste istiflenerek oluşturulmuş bazen simetrik olarak yerleştirilmiş şekilde kitap tezyinatlarında kullanılmasının yanı sıra farklı malzemeler üzerinde de uygulandığı görülmektedir.

2.1.1. Mitolojik Hayvanlar

- **Ejder;** Türk edebiyatında, tezyinattaki mitolojik hayvanlardan en sık karşımıza çıkan 'Ejder' figürü çok eski çağlarda Çin'den öğrenildiği

bilinmektedir. Ejder tasvirleri, Türklerin İran'a gelmelerinden sonra yaygınlaşmış ve bu dönemde ejder tasviri, yılan gibi pullu sürüngen gövdeli olarak tasvir edilmiştir. Ejder pek çok hayvanın özelliklerini yansıtmaktadır. Bazı kaynaklarda timsahtan geldiği, bazılarında ise önceki çağlarda yaşayan timsah kertenkele karışımı bir hayvandan geldiği düşünülmektedir (Çoruhlu, 2014: 390) (Şekil 14).

Şekil 14. Yeşillik Arasında Bir Ejderhanın 'Saz' Tarzı Çizimi, Shah Quli, 1540-50, Metropolitan Museum of Art, 57.51.26.

Kaynak: Shah Quli- Türkiye | Yeşillikler Arasında Bir Ejderhanın 'Saz' Tarzı Çizimi | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [9 Mayıs 2023].

Ejder, inanç ve görüşlere göre Türklerde evren, Araplarda tannin, Çinlilerde lung, Moğollarda moghur ve İranlılarda ise ejderha isimleri verildiği bilinmektedir. Ejder, astroloji ile bağlantılı olup yağmur bulutlarını ve su kaynaklarını temsil etmektedir. Sembolik birçok anlamı olan Ejder, koruyuculuk, ahenk, hareket, gökyüzü evren mutluluk ve bereket olarak anlamlandırılmaktadır. Osmanlılarda büyük yılan olarak tanımlanan Ejder Anadolu Türk sanatında ise şifa dağıtan, insanları kötülüklerden koruyan anlamında tasvir edilmiştir. (Çoruhlu, 2014: 390).

- **Simurg;** İslam sanatında Simurg veya Anka olarak bilinen, tezyinatlar da sık sık karşımıza çıkan bu kuş mitolojik hayvanların en güçlüsüdür. Otuz farklı kuşun özelliklerini taşıyan Simurg, aynı zamanda bir devlet kuşu olarak bilinmektedir. Kafdağı'nın tepesinde köşke benzeyen bir yuvada yaşadığına, güneşten ve ateşten yaratıldığına inanılmaktadır. Yassı burunlu bir köpeğe benzeyen grifon, aslan, tavus kuşunun ortak özelliklerini üzerinde bulunduran renkli ve süslü olan bu kuşun gövdesi çok büyük olduğu için uçtuğu zaman havanın karardığına, yağmur bulutuna benzediğine ve uçarken sel sesine veya gök gürültüsüne benzer sesler çıkardığına inanılmaktadır (Erdem, 1991: 199).

Safevi dönemi yazmalarında Simurg figürü büyük pençeli ağız geniş ürkütücü, uzun kuyruklu, gövdesi benek benek, sakallı ve kartal başına benzer şekilde yer almaktadır. İran'ın etkisi ile Türk mitolojisinde sık sık yer alan Simurg'un, Ejder ile mücadele edebilecek kadar güçlü bir kuş olduğu bilinir ve bu sebeple birçok esere konu olmuştur (Şekil 15).

Şekil 15. Simurg ile Ejder mücadelesi, 1630-40, TSMK, H. 2163, f. 2. (And, 2002: 68).

Simurg'un tasvirine, *Şahnâme* yazmalarında ve çeşitli minyatürlü elyazmalarında oldukça fazla rastlanmaktadır. Simurg, iyilik timsali kahramanların koruyucusu veya kötülüklerin temsilcisi olarak Türk İslam sanatında iki şekilde ele alınmıştır. Mitolojik hikâyelerde ve masallarda bulunan bu figür astroloji, arkeoloji, tıp, din, sanat, tarih, edebiyat gibi pek çok alana konu edilerek plastik malzemeler ve yazma eserler üzerine uygulanmıştır. (Çakmakçı, 2011:18) (Şekil 16).

**Şekil 16. Simurg ile Zal Elburz Dağı'nda, Şahname, 1370, TSMK, H. 2153, 23a
(Çakmakçı, 2011: 165).**

Şekil 16'de görülen, Celayirler dönemine ait *Şahname* minyatüründe, Eserin sol alt köşesinden yukarıya doğru yükselen kayalıklar bulunmaktadır. Kompozisyonun merkezinde bulunan Elburz Dağının arkasında tasvir edilen büyük beyaz bulutlar, üst kısmın tamamını kaplaması oldukça dikkat çekicidir. Doğa elemanlarında lacivert rengin kullanılması kayalıklar ile oldukça uyumlu gözükmektedir. Kompozisyondaki Simurg figürü en dikkat çekici unsur olmakla birlikte hikâyenin konusunu anlatmaktadır. Rengârenk olan Simurg, pençelerinin arasında çıplak haldeki Zal ile karşıda bulunan yuvasına bakar şekilde tezyin edilmiştir. Simurg'un pençeleri arasında olan Zal ise oldukça yaşlı görünmektedir (Şekil 17).

2.1.2. Yırtıcı Kuşlar ve Kanatlı Hayvanlar

- **Kartal – Çift Başlı Kartal;** Türk kültüründe yırtıcı kuşların önemli bir yeri bulunmaktadır. Astroloji, arkeoloji, tıp, din, sanat, tarih ve edebiyat gibi alanlarda eski çağlardan itibaren sembol olarak kullanılan Kartal figürü gökyüzünün hâkimi, sonsuzluğun sembolü olarak kabul edilmektedir. Türk kozmolojisinde kartalın gök ile olan ilişkisi Gök ve Yer unsurları olarak bilinmektedir (Çoruhlu, 2019: 90).

Gösterişli ve estetik olsa bile görünüşü itibari ile canlıları korkutan bir yapıya sahiptir. Çift başlı kartal ise tanrının kuvvet ve kudretini temsil eder, kuşların koruyucusu ve atası olarak bilinmekle birlikte birleşen iki kartalın gücünü göstermektedir. Türk sanatında en çok kullanılan motiflerdendir. Çin kaynaklarında Kartal ile ilgili bilgilere çok sık rastlanmaktadır. Pek çok kaynakta hayvan mücadele sahnelerine konu olan Çin’de ve ön Asya kültüründe kartal ile avlanma geleneğinin oldukça yaygın olduğu bilinmektedir. Kartalların kurtlarla sanat eserine konu olmuştur. Avrupa’da ve Anadolu’da devletin arması olarak kartal figürü kullanılmıştır. Kartallar Türk kozmolojisinde değişik şekillerde tasvir edilmişlerdir. Bazen kulaklı bazen kafalarında ibik benzeri çıkıntılı veya çift başlı olarak yer almıştır. Çoğunlukla iyiliği, hükümdarların zaferini, gök ile ilgili unsurları temsil etmiştir (Çoruhlu, 2019: 91).

Kompozisyonlarda bazen tek başına, bazen çift ve simetrik yerleştirilmiş şekilde karın karına, sırt sırta veya diğer hayvan figürleri ile uygulanmış kartal figürü, dini ve mimari eserleri de süslemiştir. Minyatürlerde rastlanan diğer yırtıcı kuş türlerinden;

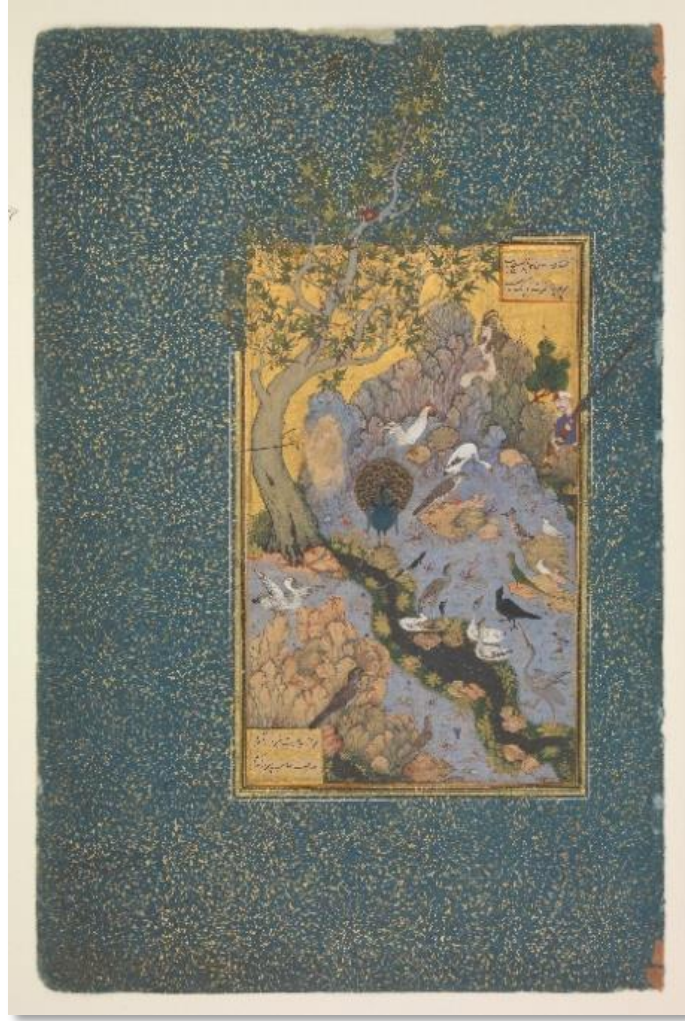
- **Şahin,**
- **Doğan,**
- **Atmaca;** gibi avcı kuşlar ise ayrıca konu edilmiştir. Genellikle kahramanların yardımcısı olarak bilinen at üzerinde seyir halinde olan

figürlerin kollarından tezyin edilen bu yırtıcı kuşlar, insanların ruhlarının koruyucusu olarak da bilinmektedir (Çoruhlu, 2019: 88).

Doğada bulunan yırtıcı olmayan kuşlardan;

- **Ördek,**
- **Kuğu,**
- **Kaz;** gibi kuşlar çok eski zamanlardan itibaren kutsal olduğu bilinir. Bu kuşlar refahın habercisi, başarı ve talih anlamını taşımaktadır. Diğer kuşlar ise farklı anlamlarla bütünleşmiştir.
- **Bıldırcın;** yiğitliğin,
- **Sülün;** güzellik ve iyi şansın,
- **Saksağan;** iyi haberin,
- **Turna;** ölümsüzlüğün ve iyi yaşamın,
- **Karga;** altın rengi veya kırmızı olan karga güneşi, siyah karga kötülüğün,
- **Tavus kuşu;** itibar şeref ve güzelliğin,
- **Hüdhüd;** ilhamın,
- **Güvercin;** uzun hayatın sembolü olmuştur. Minyatürlerdeki kuş figürleri genellikle gerçekçi olarak güzelliklerini göstermek ve bilgi vermek amacıyla tasvir edildiği bilinmektedir. (Çoruhlu, 2019: 297).

Türk sanatında yoğun bir şekilde kullanılan bu kuşlar pek çok Safevi dönemi yazmalarındaki kompozisyonlara konu olmuştur. Örnek verecek olursak Ferîdüddin Attâr'n, Mantıku't-tayr (Kuşların Dili) edebi eserinde bir sahne tasvir edilmiştir (Şekil 17).

Şekil 17. Kuşların Salonu Mantıku't-tayr, Metropolitan Museum of Art, 1590-1610, 63.210.11

Kaynak: Savalı Habiballah tarafından yapılan resim | "Kuşların Salonu", Bir Mantıq al-Tayr'dan Folio 11r (Kuşların Dili) | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org), [9 Mayıs 2023].

Eserde anlatıldığına göre Simurg'u arayan bireysel ruhları sembolize eden kuşlar, bir manzarada toplanırlar. Kuşların kendilerine bir hükümdar seçmek istemelerinden fakat her ülkenin hükümdarı olduğu kendi ülkelerinin de bir hükümdarı olması gerektiğini tartışırlar. Daha sonra içlerinde en bilge olan hüdhüd kuşu onlara

kılavuzluk ederek Kafdağı'nda simurg'u aramaya çıkarlar. Sonunda hüdhüd ile otuz kuş sîmurg'a ulaşır. Hükümdarlarının ancak Simurg kuşu olduğunu anlatılmaktadır. (Harman, Kurnaz, 1998: 462).

Şekil 17'de görülen minyatürdeki kompozisyonda papağan, tavus kuşu, ördek, tavuk, şahin, leylek, keklik gibi pek çok kuş türü üst üste istiflenerek uygulanmıştır. Hayvan figürlerinin kimisi durağan, kimisi ise hareket halinde tasvir edilmiştir. Kompozisyonda doğa elemanlarına ve mavi, turuncu, yeşil, gibi renklere bulunmaktadır. Kompozisyonda kayalıkların arasında ise insan figürü ve dağ keçileri tezyin edilmiştir. Aynı zamanda minyatürün sağ üst köşesinde yazılı, dikdörtgen bir alan mevcuttur (Şekil 17).

2.1.3. Diğer Hayvanlar

Minyatürlerde en çok karşımıza çıkan hayvanlardan;

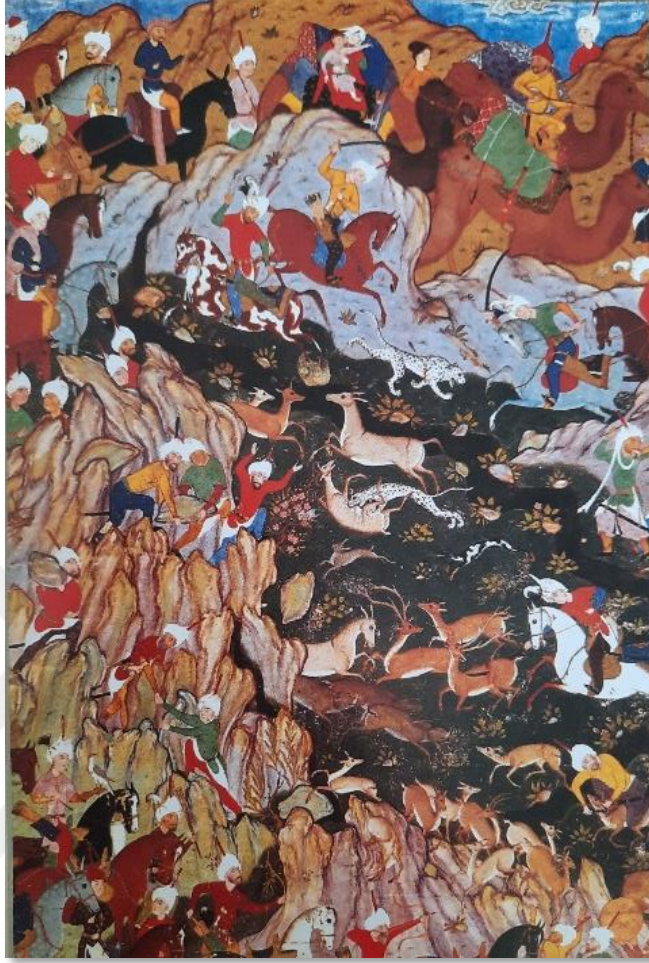
- **Geyik**, bolluk ve bereketi temsil eder. Hayvan üslubunda geyik figürü tezhip, minyatür gibi alanlardaki kompozisyonlarda önemli bir yer teşkil etmekte ve mutluluğu simgelemesi ile bilinmektedir. Minyatürlerde karşımıza çıkan geyik figürleri genellikle av sahnelerinde avlanılan hayvanların aralarında veya doğada kayaların aralarında kendi hallerinde hareketli veya durağan şekilde tasvir edilmiştir (Şekil 18).

Hükümdarların gücünü, zaferini simgeleyen;

- **Aslan**, özellikle hayvan mücadele sahnelerinde zafer kazanan hayvanı olarak bilinmektedir. İyinin kötüyü yenmesi ve kuvvet kudret olarak ele alınan aslan savaşın ve zaferin sembolü olmuştur.
- **Öküz**,
- **Boğa**, gibi figürler Türk sanatında birbirine benzer şekilde ele alınmıştır. Boğa figürü siyasi bir sembol olarak bilinmektedir. Genellikle insan ve boğa mücadelesi veya aslan ve boğa mücadelesi olarak tasvir edilen eserlerde gücü ve kuvveti temsil etse bile aslan ile olan mücadelesinde yenildiği görülmektedir. Bu minyatürlere *Kelile ve Dimne* nüshalarında rastlamaktayız.

Türk kültürünün en önemli unsurlarından olan;

- **At**, kuvvet ve kudreti temsil etmektedir. Yazma eserlerde, efsanevi masallarda, destanlarda, astrolojik, kozmolojik, mitolojik ve dini gibi pek çok alanda at figürleri kullanılmıştır. Türk destanlarında at, kahramanların en sadık arkadaşı, zafer ortakçısı olarak bilinir. Av sahnelerinde, savaş mücadelelerinde cesaret, yiğitlik ve gücü gösteren *şehname* vb. gibi yazmalarda görülen at figürlerinin kuyrukları genellikle düğümlü tasvir edilmiştir. Genellikle alaca, benekli veya lekeli, siyah, beyaz, kıvıllı olarak görülen at figürleri, astrolojik ve dini konularda kanatlı olarak tasvir edilmiştir.
- **Koyun**, sükûnet, huzur ve barışın sembolü olarak bilinmektedir.
- **Koç**, güç, kuvvet ve yiğitliği temsil etmektedir. Ancak astroloji konularındaki minyatürlerde koç burç olarak karşımıza çıkmıştır. Koç sembolü bazen süslü bazen süssüz şekilde tasvir edilmiştir. Bu örneklere *Falname* ve Kazvini'nin *Acaibü'l Mahlukat* yazmalarında rastlamaktayız.
- **Keçi**, koç ve koyun gibi çeşitli konularda çok fazla tasvir edilen bir figürdür. Minyatürlerde birbirlerine benzer anlamlarda doğadaki, av sahnelerindeki sık sık tezyin edilen dağ keçisi, sevginin gücünü temsil etmektedir. Ve burada konu edilmeyen fakat yazmalarda karşımıza çıkan çeşitli diğer hayvan sembolleri ve kullanımı hayvan üslubunu oluşturmaktadır

Şekil 18. Av Sahnesi, Silsilat al- Dhahhab by Jami, Devlet Halk Kütüphanesi, St. Petersburg, Tebriz, 1549 (Dorn 434) (Foundation, 2012: 187).

Şekil 18’da görülen 16. yüzyıla ait eserde bir av sahnesi anlatılmaktadır. Çift sayfa olarak tasarlanan minyatürün sağ taraftaki kompozisyonunu incelediğimizde çok çeşitli hayvan figürleri bulunmaktadır. Alaca, benekli, beyaz, kızıl, siyah-beyaz at figürleri üzerinde bulunan insan figürleri oldukça renkli olan kayalıkların arasından doğada bulunan geyik, ceylan, domuz gibi hayvanları avlarken tasvir edilmiştir. Kompozisyonu en üst sağ kısmında ise kayalıkların arkasında yer alan develer dikkat çekmektedir. Kayalıkların rengarenk olmasının yanı sıra kompozisyonun orta kısmındaki zemin siyah olarak uygulanmıştır (Şekil 18).

2.1.4. Vak Vak Üslubunda Hayvanlar

Vak Vak Üslubu; hayvanların, mitolojik hayvanların ve insanların helezon üzerinde veya gövdeli bir ağacın dallarında başlarının kullanıldığı bir üsluptur. Geniş bir coğrafyaya yayılan bu üslubun örneklerine mimari, cam, çini, dokuma, ahşap, maden ve taş gibi eserlerin tezyinatlarında görülmektedir. Vak Vak ağacından esinlenilmiş bezeme sanatında “Vakvak” veya “Vak” adı verilen bu üslubun tezhip, minyatür ve cilt gibi kitap sanatlarındaki yeri önem taşımaktadır.

Safavi sarayına mensup şair, tarihçi ve ressam olan Sadıki Beg, Kanun al- süvar (1597) adlı eserinde, 16. yüzyılın üslûplarını “islîmi, hatâyi, ebr (bulut), vak, nilüfer, farangi, band-ı rumi” şeklinde sayarak “vak”ı da bir üslup olarak belirtmektedir. Bu yedi kural için en erken başvuru kitabı Kutbeddin Muhammed Kissakhvan tarafından 1556-1557 tarihinde yazılmış ve Şah Tahmasp’a ithaf edilmiş Risale-i dar Tarikh-i Khatt ve Nakkaşi adlı bir elyazmasıdır. Kitapta yedi prensip “islami, hatâyi, farangi, ebr (bulut), vak, girih (düğüm)” olarak geçer. Kadı Ahmed’in 1596-1606 yılları arasında yazdığı Gülistan-ı Hüner adlı kitabında da “islîmi, hatâyi, farangi, fassali, ebr (bulut), vak, girih (düğüm)” isimleriyle listelenmiştir (Atıla, 2016: 5).

Bir rivayete göre, meyveleri insan ya da hayvan şeklinde olan Vak Vak Ağacı, olgunlaşıp yere düştüğünde Vak Vak diye sesler çıkaran ve sonrasında toprağa karışan efsanevi bir ağaçtır. Vak Vak Ağacının dallarında veya bir Helezon üzerinde Simurg, Ejder, Domuz, Öküz, Boğa, Aslan, Kaplan, Kuzu Başları ve İnsan başlarının tasvirleri gerçek üstü bir anlayışın ürünü olarak kabul edilmektedir. Bu motifler ön cephe, profil ve kuşbakışı vaziyette stilize edilerek tasvir edilmişlerdir. Vak Vak Üslubu bir helezon üzerinde serbest, simetrik ve raport kompozisyon kurallarına göre tasarlanmıştır. Klasik tezhip, halkar desenlerinde tek başına veya diğer grup motifleriyle birlikte kompozisyon içerisinde de kullanılmıştır. Vak Vak Üslubu tezyinatları Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Metropolitan Müzesi, British Museum, gibi pek çok müzede yer almaktadır. Vak Vak Üslubuna bir örnek verecek olursak aşağıda Safevi dönemine ait yazma eserlerde tespit ettiğimiz, 15. yüzyılın sonlarında Sultan Hüseyin Beykara'nın Divan'ın eseri, metin etrafında Vak Vak üslubu özenle tasvir edilmiştir (Şekil 19).

2.2. Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezyinatı

Türk sanatının Orta Asya'da görülen ilk örneklerinde stilize hayvan motifleri ağırlıktadır. Orta Asya Türkleri, duvarları, taş levhaları hayvan figürleri ile bezenmiştir. Bu bezeme tarzına “*Hayvan Üslubu*” denir. Prototürk, Hun ve Göktürk Devirlerinde gelişen İslam sonrası Türk Sanatı'nda da etkisini gösteren hayvan üslubu erken devir Türk sanatının en önemli üslubudur. Sanat insanın varoluşuyla birlikte yaşamın bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Hayvan Üslubu, çeşitli dini inançlar, coğrafi şartlara uygun olarak gelişen hayat tarzının bir gerekliliği olarak doğmuştur. Hayvan üslubunun doğuş sebeplerinden biri av ile ilgili inançlardır. Bu konudaki tasvirler sembolik olarak rastlanmaktadır. Orta ve İç Asya hayvan üslubunun örneklerini İran, Doğu Türkistan, Hint, Büyük Selçuklu ve Çin sanatıyla kaynaşmış bir şekilde görülmektedir. Özellikle maden, minyatür, keramik, kumaş ve mimari süslemelerde karşımıza çıkmaktadır (Alsan, 2017:11-12).

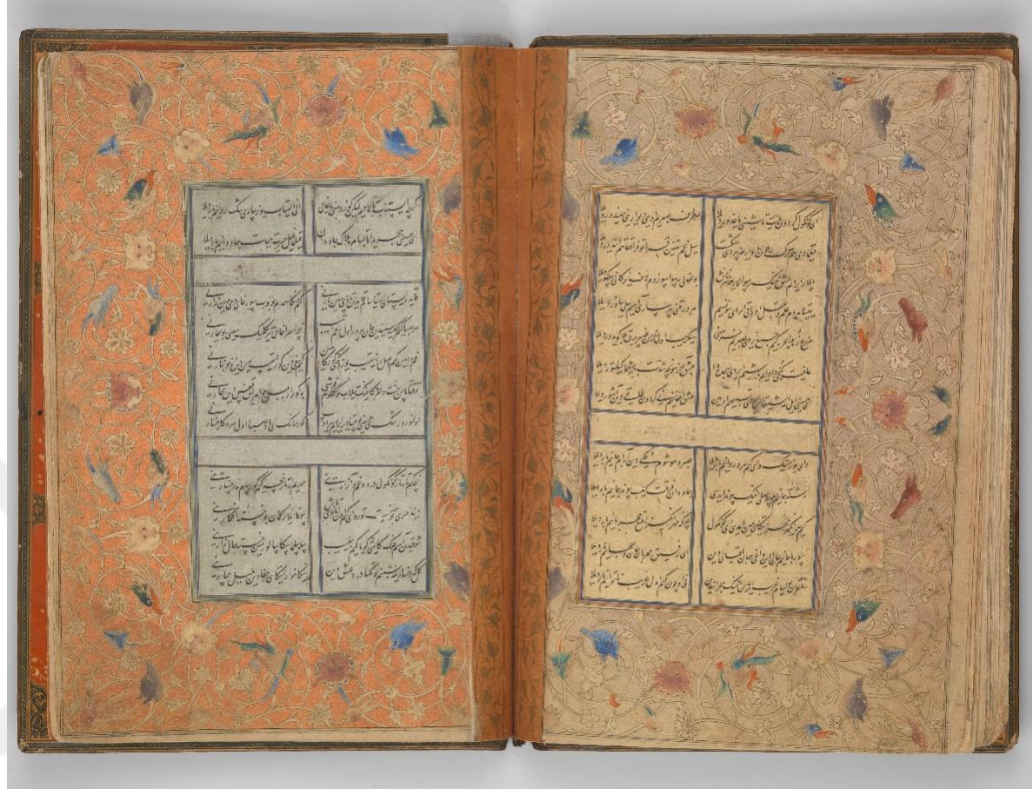
Safeviler döneminde Herat, Tebriz, İsfahan ve Şiraz gibi kentlerde önemli sanat merkezleri açılmıştır. Bu dönemde sanata ve sanatçıya önem verilmiş, çok sayıda nitelikli eserler üretilmiştir. Sanat alanında doruk noktasına ulaşan kitap sanatları, astroloji, felsefe, tarih, edebiyat, coğrafya ve tıp ile ilgili çok sayıda eserin örnekleri günümüze kadar ulaşmıştır. Hayvan masallarını anlatan, *Kelile ve Dimne*, İran kahramanlık destanını yazdığı, Firdevsi'nin *Şehname*' si, kozmoloji ve coğrafya ile ilgili Kazvini'nin Arapça yazdığı, *Acaibü'l Mahlûkat ve Garaibü'l Mevcûdat* ve Nizami Gencevi'nin *Hamse-i Nizami* gibi el yazmaları dönemin en önemli eserlerine örnek olarak verilebilir (Mahir, 2005: 99).

Türk sanatında görülen hayvan figürleri başlıca iki gruba ayrılmaktadır. İlk grup ejderler, zümrüd-ü anka, veya simurg adları ile tanınan efsanevi kuş figürleridir. İkinci grupta ise kartal, güvercin gibi kuşlar, aslan, kaplan, kurt gibi vahşi hayvanlar ve at, geyik, tavşan, keçi ve boğa gibi stilize hayvan figürleri yer almaktadır. Bütün bu hayvanlar tarihin akışı içerisinde, Türk sanatının yayıldığı çeşitli bölgelerde değişik sanat çevrelerinden gelen tesirlerden de etkilenerek tasvir edilmişlerdir (Özkeçeci, 2014: 117).

Önemli yazma eserlerde konu edilen hikayelerde, öykülerde işlenen konuların temel unsurlarından olan doğa ve doğa elemanlarının yanı sıra hayvan üslubudur. Doğada bulunan ve mitolojik olan hayvan figürleri neredeyse tüm astroloji, felsefe, tarih, edebiyat, coğrafya ve tıp ile ilgili yazmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu döneme ait minyatürlerde pek çok hayvan figürünün bulunması aynı zamanda gerçek olayları yansıtmaktadır. Hayvan figürlerinin hareketli, hareketsiz, durağan, kızgın, vahşi, düz veya kıvrımlı halleri gerçeğe yakın tasvir edildiğinin kanıtı olabilir.

Hayvan üslubu, Safevi dönemi yazmalarında her zaman gerçeği yani gerçeğe yakın olmamakla birlikte minyatürlerin etrafında sayfa kenarı tezyinatlarında da oldukça dikkat çekicidir. Sayfa kenarlarında simurg, ejder, aslan, kaplan, ceylan, geyik, yırtıcı kuşlar, kuşlar ve çeşitli türleri yer almaktadır. Hayvan figürleri altın ile çeşitli bitkiler veya bulutlar etrafında hareketli, mücadele hallerinde ya da doğal hallerinde halkar olarak veya helezon üzerinde stilize biçimde tasvir edildiği görülmektedir.

2.2.1. Metropolitan Müzesi Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı

Şekil 19. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.35 Verso, s.36 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.

Kaynak: Sultan 'Ali al-Mashhadi- Türkiye | Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [26 Temmuz 2023].

Şekil 19'da görülen Herat'ta üretilen 1470-1506 yıllarında Sultan Hüseyin Baykara Divanı-ı'na ait eser, özenle şablonlanmış ve boyanmıştır. Kenar boşluklarına monte edilmiş çeşitli renkli kağıtlara yazılan kaligrafik metnin etrafındaki sayfa boşluklarına, altın helezonlar üzerine renkli boya ile vurgulanan hayvan motiflerinin başları oldukça dikkat çekicidir. On beşinci yüzyılın sonlarında Timurlu hükümdarı Sultan Hüseyin Baykara'nın hükümdarlık döneminde doğu veya Çağatay Türkçesi ile bestelediği bir şiir koleksiyonundan bir folyo olan bu eserin tezyinatında vak vak üslubu renkli kağıt üzerine tezyin edilmiştir. Tezyinatta helezonlar üzerinde Simurg, Ejder, Aslan, Kaplan, Boğa, Domuz ve At gibi çeşitli hayvanların, mitolojik hayvanların

başları tasvir edilmiştir. Renkli kâğıt üzerine yazılan kaligrafik metni, Sultan Hüseyin'in gözde hattatlarından biri olan Sultan Ali Meşhadi tarafından kopyalanmıştır (Şekil 19).

Şekil 20. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.19 Verso, s.20 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.

Kaynak: Sultan 'Ali al-Mashhadi- Türkiye | Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [14 Ekim 2023].

Şekil 20'de görülen Herat'ta üretilen 1470-1506 yıllarında yine Sultan Hüseyin Baykara Divan-ı'na ait eserde, Sultan Hüseyin'in hattatlarından biri olan Sultan Ali Meşhadi'nin renkli kâğıt üzerine yazılan kaligrafik metnin etrafında yine renkli zemin üzerine kırmızı (Sol), yeşil (Sağ) s.35 Verso, s.36 recto, sayfalarında tezyin edilen vak vak üslubu yer almaktadır. Fakat bu sayfalarda yer alan tezyinat renklerinin yanı sıra altın ile boyanmıştır. Sayfa kenarlarında Simurg, Ejder, Aslan, Kaplan, Boğa vb. hayvanlar ve insan başları yer almıştır. Sultan Hüseyin Baykara Divan-ı'nda aynı üslubu iki farklı teknikte tasvir edilmiştir (Şekil 20).

Şekil 21. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.38 Verso, s.39 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.

Kaynak: Sultan 'Ali al-Mashhadi- Türkiye | Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı |
Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [14 Ekim 2023].

Şekil 21’de görülen Herat’ta üretilen 1470-1506 yıllarında Sultan Hüseyin Baykara Divan-ı’na ait eser, özenle şablonlanarak renkli kağıtlara yazılan kaligrafik metnin sayfa kenarlarındaki tezyinatta altın oldukça hakimdir. İki sayfanın da köşelerinde ve orta kısımlarında rumi motifler yer almaktadır. Tezyinatta görülen ağaç dalları üzerine kuşlar rengarenk gerçekçi biçimde teyzin edilmiştir. Şiir’in sayfa kenarı teyzinatı negatif- pozitif tekniğinde boyanmıştır. Sol’daki sayfada zemin altın ile boyanmış ve rumi zeminleri sayfa renginde bırakılmıştır. Sağ’daki sayfada ise tam tersi zemin sayfa renginde bırakılmış rumi paftalar altın ile boyanmıştır. Sağ’daki sayfanın ortasında rumi’nin zemin rengi kırmızı renkte görülmekle birlikte eskimeden dolayı solmalar bozulmalar olduğunun tespiti olabilmektedir. Oldukça renksiz gözüксе bile ağaç dalları üzerinde yer alan kuşların rengarenk tasvirleri vurgulayıcıdır (Şekil 21).

Şekil 22. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.17 Verso, s.18 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.

Kaynak: Sultan 'Ali al-Mashhadi- Türkiye | Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [14 Ekim 2023].

Şekil 22'de görülen yine Sultan Hüseyin Baykara Divan-ı'na ait eserde, özenle şablonlanan kaligrafik yazılan metnin sayfa kenarlarındaki tezyinatla sağdaki sayfada altın zemin soldaki sayfada ise kâğıt rengi bırakılmıştır. İki sayfanın da köşelerinde ve orta kısımlarında rumi motifler yer almaktadır. Tezyinatla görülen ağaç dalları, bahar dalları üzerine kuşlar s.38 Verso, s.39 recto yer alan tezyinatın yanı sıra kuşlar mavi renkte tasvir edilmiştir. Şiir'in sayfa kenarı tezyinatı yine negatif- pozitif tekniğinde boyanmıştır. Sol'daki sayfada rumi paftalar sayfa renginde bırakılmıştır. Sağ'daki sayfada ise tam tersi rumi paftalar altın ile boyanmıştır. Sağ'daki sayfanın ortasında rumi'nin zemin rengi yine kırmızı renkte görülmektedir (Şekil 22).

Şekil 23. Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı, Metropolitan Museum, s.33 Verso, s.34 recto, 905 AH/1500 CE, 1982.120.1.

Kaynak: Sultan 'Ali al-Mashhadi- Türkiye | Sultan Hüseyin Baykara'nın Divanı | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [14 Ekim 2023].

Şekil 23'te görülen Sultan Hüseyin Baykara Divan-ı'nda başka bir sayfada, yine şablon içine yazılan metnin sayfa kenarlarındaki tezyinatında sayfa rengi, toprak tonları hâkim olmaktadır. Divan-ın diğer sayfalarında olduğu gibi bu sayfaların tezyinatında da köşelerinde ve orta kısımlarında rumi motifler yer almaktadır. Tezyinatta görülen ağaç dalları, bahar dalları üzerinde çeşitli kuşlar yer almaktadır. Bahar dalları üzerinde yer alan Papağan, Kumru, Karga, Şahin gibi kuşlar gerçekçi vaziyette tasvir edilmiştir (Şekil 22).

2.2.2. Acaibü'l- Mahlukat

Acaibü'l-mahlûkat, Arapça kelime olup “yaratılmış olan şeylerin insanları hayret içinde bırakan gariplikleri” anlamı taşımaktadır. *Buradaki acâib kelimesi “hârikalar, görülmemiş ve duyulmamış garip şeyler” anlamına gelmektedir. Kazvîni'nin (ö. 682/1283) kaleme aldığı 'Acâ'ibü'l-mahlûkât ve garâ'ibü'l-mevcûdât adlı coğrafik ve kozmografik eser ise kendi türü içinde çok beğenilmiş, kısaltılarak veya aynen tercüme edilerek, bazen de ilâvelerle İran ve Türk edebiyatlarına kazandırılmıştır. Kazvîni, 'Acâ'ibü'l-mahlûkât adlı eserini dört “mukaddime”, iki “makale” ve bir “hâtîme” üzerine tertip etmiştir. Kazvîni eserini hazırlarken Câhiz'in Kitâbü'l-Ḥayevân'ı ile, Aristo'nun Historia animalium adlı eserinin Arapça tercümesi olan Kitâbü'l-Ḥayevân'dan, Ebû Hâmid el-Girnâtî ve Muhammed b. Mahmûd et-Tûsî'nin eserleri başta olmak üzere, özellikle adlarını belirttiği yirmi kadar kitaptan faydalanmıştır. Bu çeşit eserlerden, Ebû Hâmid Muhammed el-Girnâtî'nin (ö. 565/1169) yazdığı Kitâbü'l-Muğrib 'an ba'zî 'acâ'ibi'l-Mağrib ile Tuḥfetü'l-elbâb ve Nuḥbetü'l-a'câb adlı eserler sadece birer seyahat ve coğrafya kitabı olmayıp pek çok “acâib”i ve mitolojik bilgileri de ihtiva ederler (Kurt,1988: 315).*

Acaibü'l-Mahlukat kitapları göklerdeki acayıpler, gökle yer arasındaki acayıpler, yerin acayıpleri, denizler, dağlar, kıymetli taşlar, kayalar, ilaçlar, şehirler, mescitler, kiliseler, ağaçlar, bitkiler, insanlar, cinler, kuşlar, deniz ve kara hayvanları gibi konularda acayıplikler bulunmaktadır (Sarıkaya, 2019: 17).

Bu eserlerde faydalı tarifler, hikâyeler, acayıplikleri anlatılan varlıklar ve acayıp hayvan figürlerinin tasvirleri minyatürlerde karşımıza çıkmaktadır. “Ejderha” ve “Simurg” en sık kullanılan mitolojik hayvanlardandır.

Şekil 24. Yedi Başlı Ejder, Acaibü'l Mahlukat, BL, Or. 7315 (And,2002;494).

Şekil 24'te görülen bu eser *Acaibü'l Mahlukat* yazmasına aittir. 15. Yüzyıl Farsça kopyasında görülen yaratıklardan Ejder figürü olağan hayvanların dışında olağan üstü acayip tasvir edilmiştir. “Dikkate Değer Deniz Yaratıkları” başlıklı bölümünde bulunan ejder figürünün yer aldığı minyatürde bedeni pullu, iri tırnaklı, dört ayaklı, ayrıca çeşitli yerlerinden çıkan ejderha başları yılan gibi görülmektedir. Mağaradan çıkan Ejder, mavi renkte ele alınmıştır. Doğa elemanlarının renklerin çok canlı kullanıldığı bu kesitte yedi başlı ejder figürünün arka planında kayalara pembe zemin rengi uygulandığı görülmektedir (Şekil 24).

Şekil 25. Aja'ib al-Makhlūqat wa Ghara'ib al-Mawjudat (Yaratılışın Harikaları ve Varoluşun Tuhaflıkları) adlı eserden Çift Başlık Sayfası, Acaibü'l Mahlukat, Metropolitan Museum, 1414–35, 34.109.

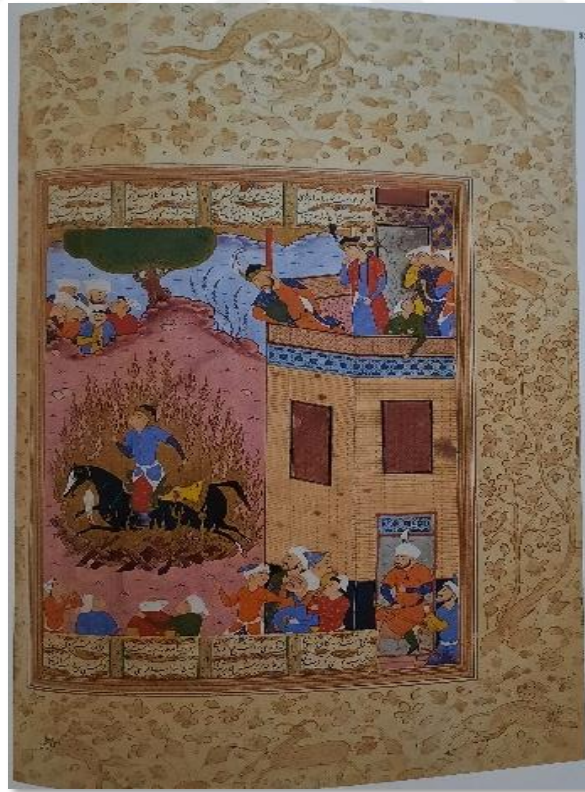
Kaynak: Zekeriya bin Muhammed bin Mahmud Ebu Yahya Kazvini | Aja'ib al-Makhlūqat wa Ghara'ib al-Mawjudat (Yaratılışın Harikaları ve Varoluşun Tuhaflıkları) kitabından Çift Başlık Sayfası | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org)

Şekil 25'te görülen *Acaibü'l Mahlukat* yazmasına ait bu eser İran, Şiraz'a atfedilmektedir. Yaratılış Harikaları, göklerin, yerin ve içindeki minerallerin, bitkilerin, kuşların ve hayvanların çeşitli yönlerinin yanı sıra olağandışı olaylar ve hayali yaratıklar hakkında bilgiler içermekte olan bu tezyinata her madalyonun sağında bir file saldıran bir roc veya simurg ve bir gergedan görülebilirken, solda iki kaplan, bir ejderha ve bir simurg, bir siren ve başka bir muhteşem mitolojik yaratık tasvir edilmiştir. Şablon kenarında ise çeşitli hayvan başlarının yer aldığı vak vak üslubunda tezyinata yer verilmiştir. Genel olarak baktığımızda altın ve lapis lazuli ile boyama hakimdir (Şekil 25).

2.2.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Şahname-i Firdevsi

Klasikler arasında eşsiz bir yer teşkil eden *Şahname*, İran'ın millî destanı ve Fars edebiyatının en büyük eserlerindedir. Firdevsî eserini bölümler halinde yazmış ve bölümler arasında bağlantı kurmuştur. *Şahname*'nin çeşitli yazmalarının minyatürleri, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan albümlerde yer almıştır (Kanar, 2010: 289).

Eserlerin yüzyıllara yayılan çok sayıda minyatürlü nüshası göz önünde bulunduğu Simurg tasvirinin yoğun olarak 16. yüzyılda tasvirlerini görmekteyiz. 16. yüzyıl'da eserlerde farklı kompozisyon ve motiflerin kullanımı görülmektedir. Dönemin en büyük yazmalarından olan bu eserdeki en gelişmiş yapı tasviri olan ve kompozisyonlarda diğer üsluplarda görülmeyen insan ve hayvan motifleri, halkari de efsanevi hayvan motifleri sıkça göze çarpmaktadır (Şekil 26).

Şekil 26. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.

(Uluç, 2006: 431).

Şekil 26'da görülen *Şahname* yazmasına ait minyatürde, insanlar Siyavüş'ün at figürü üzerinde ateşten geçerken izlemektedir. Kompozisyonun üst ve alt kısımlarında metinler bulunuyor. Oldukça renkli olan bu minyatürde bulunan mimarinin sadeliği dikkat çekmektedir. Sayfa kenarlarında göze çarpan halkari de ise ejder, geyik, arslan gibi hayvanların doğal halleri ve mücadele sahneleri tezyin edilmiştir (Şekil 26).

**Şekil 27. Siyavüş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.
At Figürü Detay (Uluç, 2006: 431).**

Şekil 27'de görülen *Şahname* yazmasına ait minyatürü detaylı incelediğimizde at figürü ateş üzerinden atlar vaziyette yani hareketli olarak tasvir edilmiştir. Siyah renkte olan At, çok gerçekçi gözükmektedir (Şekil 27).

Şekil 28. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.

Ejder Figürü Detay (Uluç, 2006: 431).

Şekil 28'de görülen *Şahname* yazmasına ait minyatürün sayfa kenarlarına yapılan tezyinatında Ejder figürü, neredeyse daire biçimde olacak şekilde hareketli ve vahşi biçimde altın ile halkari olarak tasvir edilmiştir (Şekil 28).

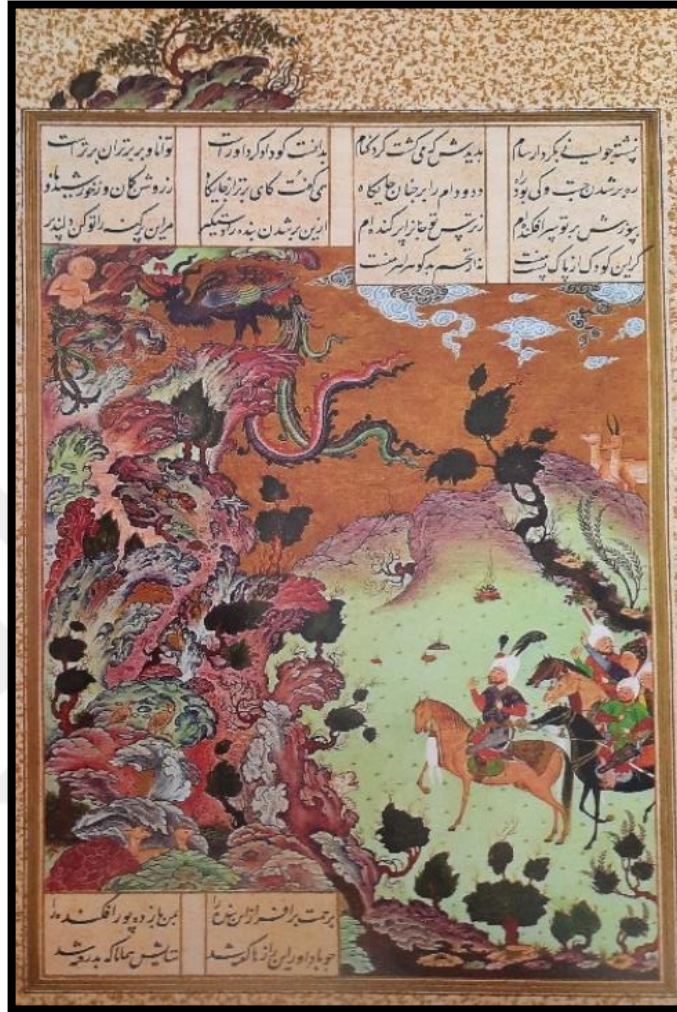

Şekil 29. Siyavuş'un ateşten geçmesi, Şahname-i Firdevsi, TSMK H.1476, y. 87b.

Geyik Figürü Detay (Uluç, 2006: 431).

Şekil 29'da görülen *Şahname* yazmasına ait minyatürün sayfa kenarlarına yapılan tezyinatında Geyik figürü, altın ile halkari olarak teyzin edilmiştir. Figürler doğadaki gibi doğal halleri ile hareketli vaziyettedir (Şekil 29).

2.2.4. Rothschild Collection Şahname

Şekil 30. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30 (Foundation, 2012: 171).

Şekil 30'da görülen yine *Şahname* yazmasına ait minyatür 16. yüzyıla aittir. Minyatürün alt ve üst kısmında, sütunlar halinde yazılı metin bulunmaktadır. Canlı renkleriyle dikkat çeken minyatürde Sam ve Simurg'un Alburz Dağında bulunduğu görülmektedir. Dağa doğru yönelen büyük simurg'un yavrusu sam ile kayalıkların tepesinde alburz dağında beklemektedir. Sağ alt köşede at figürleri üzerinde insan figürleri bulunmaktadır. Kompozisyon oldukça renkli tasvir edilmiştir. Minyatürün genelinde olduğu gibi simurg'da da canlı renkler kullanılmıştır. Simurg kompozisyonda sol üst köşenin büyük bir kısmını kaplamaktadır. Simurg'un başı Sam'a doğru bakmış bir pozisyonda yaklaşmaktadır (Şekil 30).

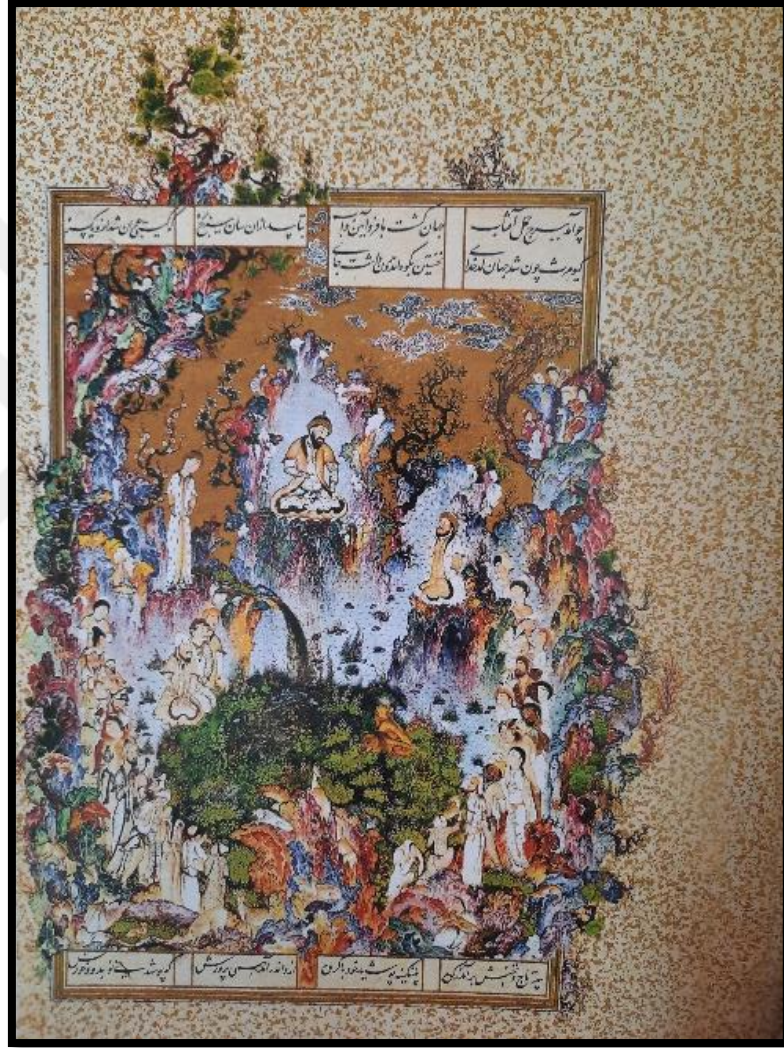
Şekil 31. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30, Simurg Figürü Detay (Foundation, 2012: 171).

Şekil 31'de görülen *Şahname* yazmasındaki mitolojik hayvanlardan Simurg figürü, gövdesi oldukça büyük uzun kuruklu ve gagası sivri olarak tasvir edilmiştir. Bu eserdeki Simurg figüründe koyu renkler görülse de pembe ve yeşil renklerde kullanılmıştır (Şekil 31).

Şekil 32. Sam, Alburz Dağı'na Yaklaşıyor, Şahname, Rothschild Collection, 1520-30, At Figürü Detay (Foundation, 2012: 171).

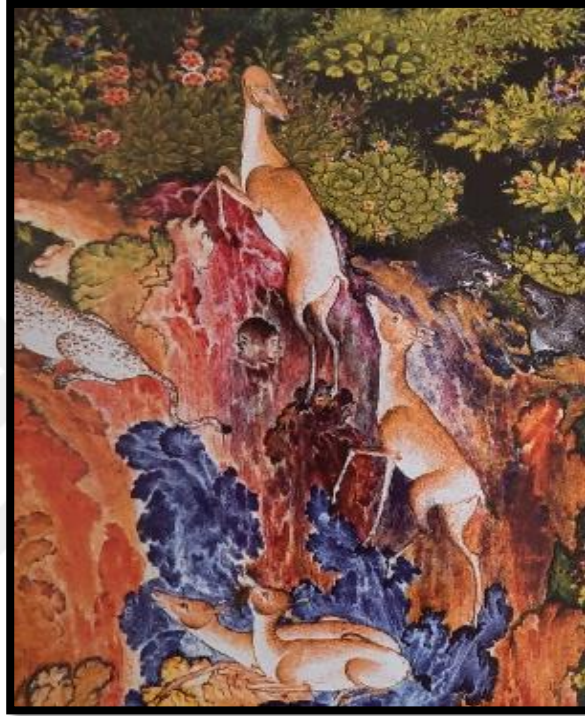
Şekil 32’de görülen *Şahname* yazmasındaki At figürü, yeşil zemin üzerine doğa elemanlarının arkasında kahve rengi tonlarda ve hareketli vaziyettedir. Arkadaki at figürleri ise siyah, kahve kızıl kahve renklerinde yan yana gerçekçi olarak tasvir edilmiştir. 16. Yüzyıla ait bu eserde At figürlerinin, insanların en sadık dostu olduğunu görebilmekteyiz (Şekil 32).

Şekil 33. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothshild Collection, Tabriz c. 1520–1530 (Foundation 2012; 160-161).

Şekil 33’ de görülen, yine *Şahname*’ ye ait eserde oldukça renkli kayalıkların iç kısmında kompozisyonun merkezinde bulunan insan figürlerinin bir mahkeme yaptıkları söz konusudur. Rengarenk olan kayaların ve doğa elemanlarının arasında

görülen hayvan figürleri dikkat çekmektedir. Arslan, ceylan, geyik, domuz gibi hayvan figürleri doğal halleriyle tasvir edilmiştir. Minyatürün üst ve alt kısmında sütunlar halinde metinler yazılmıştır. Üst kısımdaki metin 'in hemen altında mavi beyaz bulutlar yer almaktadır. Oldukça yoğun tasvir edilen bu minyatürün sayfa kenarlarına zerefşan uygulaması yapılmıştır (Şekil 33).

Şekil 34. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothshild Collection, Tabriz c. 1520–1530, Geyik Figürü Detay (Foundation 2012; 160-161).

Şekil 34' de görülen, *Şahname*' ye ait eserde Geyik figürleri, doğadaki renkli kayalar üzerinde tasvir edilmiştir. Minyatürde geyik figürleri doğadaki halleri gibi gerçekçi vaziyette yeşilliklere doğru tırmanırken hareket halinde görülmektedir (Şekil 34).

Şekil 35. Gayumarlar Mahkemesi, Şahname, Rothshild Collection, Tabriz c. 1520–1530, Aslan Figürü Detay (Foundation 2012; 160-161).

Şekil 35’ de görülen, *Şahname*’ ye ait eserin detayındaki aslan figürleri ise oldukça dikkat çekmektedir. Gerçeğe uygun şekilde tasvir edilen iki aslan figürü doğal hallerinde doğada yeşillikler içerisinde görülmektedir (Şekil 35).

2.2.5. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Şecaatname

Kazvin üslubunun etkilerinin olduğu Asafi Defterdar Koca Mehmed Paşa’nın kaleme aldığı *Şecaatname* adlı eserin konusu Osman Paşa’nın Kırım, Tiflis ve Tebriz seferlerini anlatmaktadır. Manzum olarak kaleme alınan bu eser, 1586 ‘da Ali bin Yusuf tarafından kopya edilip Osmanlı saray nakkaşları tarafından resimlenmiştir (Mahir, 2005: 67).

Şekil 36. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043 (And, 2002: 492).

Şekil 36’ da görülen minyatürde kompozisyonun merkezinde buz adası üzerinde duran iki deve bulunmaktadır. Buz adasının etrafındaki deniz oldukça koyu siyah mavi renkte uygulanmıştır. Kompozisyonun üst kısmında büyük pullu bir balık insan figürünü yemeye teşebbüs ederken yanında kaplumbağa ve küçük balık yer alırken alt kısımda ejdere benzer bir canavar ve karşısında kaplana benzeyen bir deniz canavarları bulunması bu minyatürün bir av sahnesi olduğunu çağrıştırmaktadır (Şekil 31).

Şekil 37. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043, Balık Figürü Detay (And, 2002: 492).

Şekil 37’ de görülen, balık figürü oldukça büyük görülmektedir. Ağzında bir insanı yutar vaziyetteki tasviri bu balığın doğaüstü canavar bir balık olduğuna işaret etmektedir. Ağzı, gözü ve pulları gayet abartılı ele alınmıştır (Şekil 37).

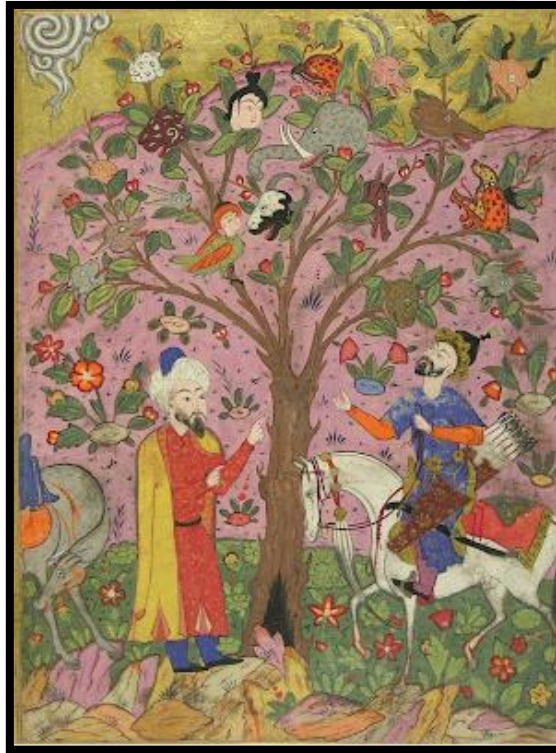

Şekil 38. İki Deve Bir Buz Adası Üstünde Denizde Sürüklenirken Çevrelerinde Deniz Canavarları, Şecaatname, İÜK, T6043, Aslan ve Ejder Figürü Detay (And, 2002: 492).

Şekil 38’ de görülen, Aslan ve Ejder figürü karşı karşıya birbirlerine bakar vaziyette tasvir edilmiştir. Sadece kafa kısımları gözükken bu figürlerin ağızları açık, denizde yüzer vaziyette gerçek dışı tasvir edilmeleri bu figürlerin canavar olduğunu düşündürmektedir (Şekil 38).

2.2.6. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Falname

Falname, 16. ve 17. yüzyıllarda İran, Hindistan ve Türkiye'de falcılar tarafından kullanılan bir alamet kitabıdır. Fal bakmanın yaygınlaştığı toplumlarda nasıl bakılacağına dair bir kitap bulunmadığı için bu alanın üzerine gidilerek çeşitli fal türlerini ele alarak Arapça, Farsça, Türkçe manzum ve mensur birçok eser yazılmıştır. *“Fal bakmaya yarayan, mistik folklorun gereği olarak anlaşılması kolay bir dille yazılmış resimli ve resimsiz, tıbbî folkloru ait telkine dayalı kitaplar” şeklinde tanımlanan bu eserler, zamanla klasik Türk ve Fars edebiyatlarında “falnâme” adı verilen bir tür meydana getirmiştir.* Bu eserlerin padişah ve devlet adamlarıyla ileri gelen kişilere takdim edilen nüshaları tanınmış hattat ve müzehhiplerin elinden çıktığı gibi bazılarında minyatür ve şekiller de ilave edilmiştir. (Uzun, 1995: 141) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan Vakvak ağacı (Hazine, no. 1703) Türkçe ve Farsça olan falname bu özelliklere sahip en güzel örneklerdendir (Şekil 39).

Şekil 39. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703 (And, 2002:498).

Şekil 39’da görülen minyatür, 16. yüzyıla ait bir *Falname* nüshasında bulunmaktadır. Minyatürde Hızır ile büyük İskender vakvak ağacının yanında durmaktadır. Vakvak Ağacı, meyveleri insan ya da hayvan şeklinde olan, olgunlaşıp yere düştüğünde vakvak diye sesler çıkaran ve sonrasında toprağa karışan efsanevi bir ağaçtır. Buradaki ağacın üzerinde insan, fil, boğa, cin, tavşan, kaplan ve başka mitolojik varlıkların başları tasvir edilmiştir (Şekil 39).

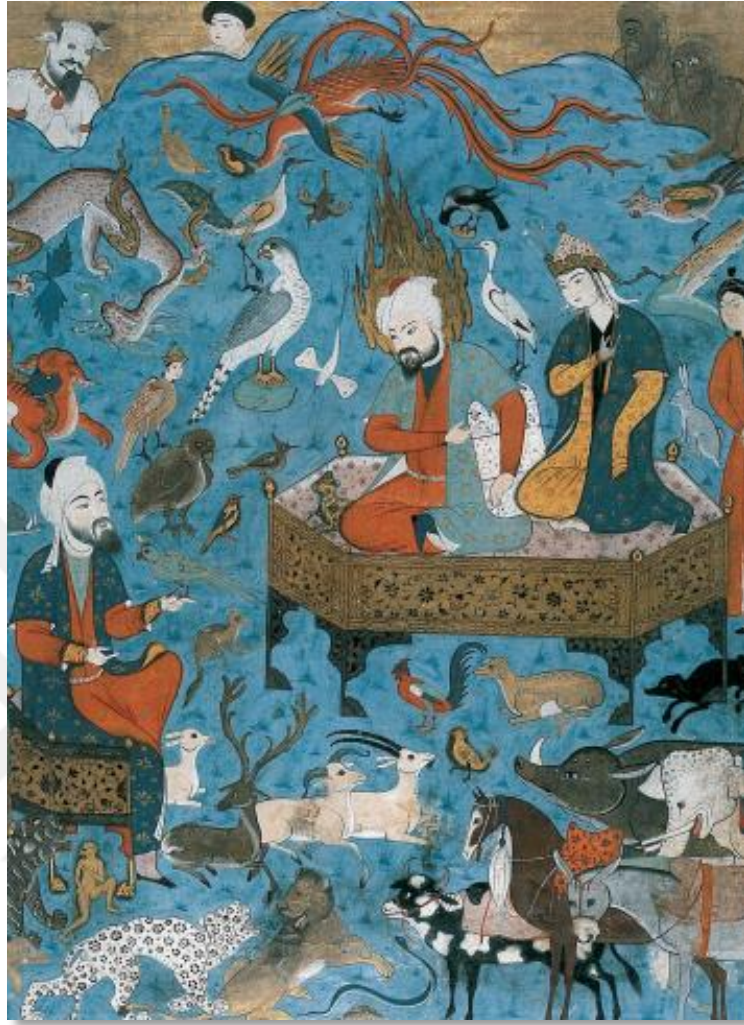
Şekil 40. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703, At Figürü Detay (And, 2002:498).

Şekil 40’ da *Falname* nüshasında görülen minyatürdeki, At figürü beyaz renkte durağan vaziyette hükümdarına sadık ve emrinde bir ifadeyle tasvir edilmiştir (Şekil 40).

Şekil 41. Vakvak ağacı, Falname, TSMK, H1703, Boğa, Fil, At, Aslan Figürü Detay (And, 2002:498).

Şekil 41’ de görülen *Falname* nüshasına ait bu minyatürde, bir vakvak ağacı tasvir edilmiştir. Ağacın dalları üzerinde çeşitli hayvanların sadece baş kısımları ve figürler benekli olarak görülmektedir. Abartılı şekilde ele alınan bu figürler sembolik olarak kullanılmaktadır (Şekil 41).

Şekil 42. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703 (And, 2002: 111).

Şekil 42’ de görülen minyatür, yine 16. Yüzyıla ait bir *Falname* nüshasında bulunmaktadır. Minyatürün merkezinde baş kısmında alev hareleriyle Hz. Süleyman ve Belkıs bulunmaktadır. Kompozisyonun zemin kısmına mavi renk hakimdir. Minyatürde Simurg, Ejder, Kartal, Arslan, Çita, İnek, Eşek, Kuzu, Keçi, Geyik, Domuz, Horoz, Sincap, At, Fil, Tavşan, Papağan ve çeşitli kuşlar gibi pek çok hayvan figürüne yer verilmiştir (Şekil 42).

**Şekil 43. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703,
Simurg Figürü Detay (And, 2002: 111).**

Şekil 43’ de *Falname* nüshasında görülen minyatürdeki Simurg figürü, gövde, kuyruk ve boyun kısmı kırmızı renkte, kanat ve kafa kısmı sarı, mavi renklere tasvir edilmiştir. Mavinin hâkim olduğu zemin rengi üzerinde gayet çarpıcıdır (Şekil 43).

**Şekil 44. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703,
Kartal Figürü Detay (And, 2002: 111).**

Şekil 44’ de *Falname* nüshasında görülen minyatürdeki Kartal figürü, mavi zemin üzerinde mavi beyaz renklere bir taş üzerinde durur vaziyette tasvir edilmiştir (Şekil 44).

Şekil 45. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Aslan, Çita, Geyik, Koç, Keçi Figürü Detay (And, 2002: 111).

Şekil 45' de *Falname* nüshasında görülen minyatürdeki Aslan, Çita, Geyik, Koç ve Keçi figürleri birbirleriyle yan yana tasvir edilmiştir. Geyik figürünün boynuzları ağaç dallarına benzemektedir. Koyu gri renkte olan geyik figürü hareket halinde görülmektedir. Aslan ve çita figürleri birbirlerine bakar vaziyettedir. Çita beyaz renkte benekli tasviri ile dikkat çekse de aslan figürü gerçeğe uygun olarak tasvir edilmiştir. Koç ve Keçi ne kadar birbirine benzer olsa da boynuzlarından ayırt etmek mümkündür (Şekil 45).

Şekil 46. Süleyman ve Saba kraliçesi Belkıs, Falname, 1580, TSMK, H. 1703, Eşek, At, Fil, Domuz, Cıvciv, Kuzu Figürü Detay (And, 2002: 111).

Şekil 46’ da *Falname* nüshasında görülen minyatürdeki, Eşek, At, Fil, Domuz, Cıvciv, Kuzu gibi pek çok hayvanın tasviri bu eser yer almaktadır. Her figür kendine özgü özellikler ile gerçeğe yakın olsa da oran orantıları çok doğru olmayabiliyor. Bu tür hayvanların yan yana tasvir edilmesi oldukça dikkat çekicidir (Şekil 46).

2.2.7. Topkapı Sarayı Müzesi Hümayünname

Hümayünname, Alaeddin Ali Çelebi’nin yazdığı *Kelîle ve Dimne* tercümesidir. Estetik anlayışı ve göz kamaştırıcı bir üsluba sahip olan bu eser 16. yüzyıl ve sonrasında oldukça rağbet görmüştür. Türk edebiyatında edebi en güzel örneklerinden olan bu eser ince düşünceler ve üslup güzelliğiyle yazılmıştır. Konusunu hayvanlardan alan ve bu konularda çeşitli masallar ve hikayelerde hayvan figürleri, dönemin devlet büyüklerini temsil etmektedir (Akün, 1989: 315). Ahlaki, siyasi terbiyeye yönelik düşüncelerle işlenmiş masallar kitabı olan *Hümayünname*, sadece bir edebi eser olarak kalmayıp pek çok minyatürü de bulunmaktadır.

Şekil 47. Tavşan ve Filler, *Hümâyunnâme*, TSM, R843 (And, 2002: 481)

Şekil 47’de görülen bu eser *Hümâyunnâme*’ye ait bir minyatürdür. Bu eserde fillerle tavşanın öyküsü anlatılmaktadır. Burada tavşan, fillerin yürürken dikkatsizlikle üzerine bastığı için şikayetçidir. Kompozisyonun alt ve üst kısmında yazılı metinler bulunmaktadır. Sayfa kenarına taşan kayalıkların arkasından çıkan bir çınar ağacı ve merkezde gri tonların hâkim olduğu tavşan ile fillerin hikayesi tasvir edilmiştir (Şekil 47).

Şekil 48. Tavşan ve Filler, *Hümayunname*, TSM, R843, Tavşan Figürü Detay (And, 2002: 481).

Şekil 48’te görülen *Hümayunname*’ ye ait minyatürde Tavşan figürü, gri beyaz tonlarda gerçeğe uygun olarak tasvir edilmiştir. Tavşan figürü fillere karşı olarak görülmektedir (Şekil 48).

Şekil 49. Tavşan ve Filler, *Hümayunname*, TSM, R843, Fil Figürleri Detay (And, 2002: 481).

Şekil 44'te görülen *Hümayunname'* ye ait minyatürde, Fil figürleri kompozisyonda yan yana durur vaziyette tasvir edilmiştir. Fil figürlerinin ifadeleri ve renkleri birbirlerinden farklı görülmektedir (Şekil 44).

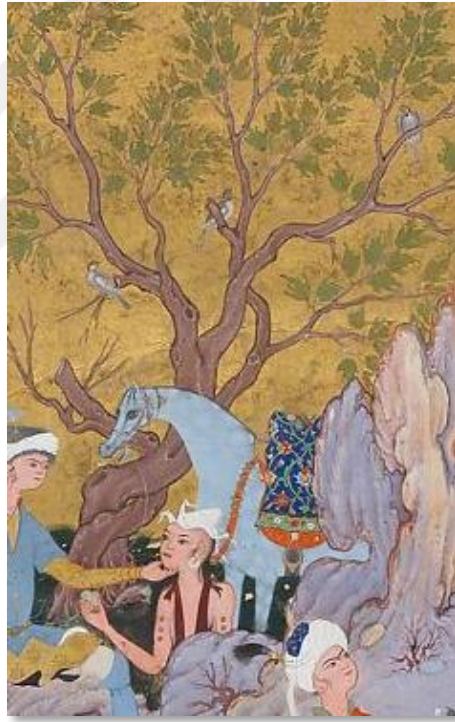
2.2.8. Metropolitan Sanat Müzesi Prens Hawking Partisi

Şekil 50. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art, 1570, 12.223.1

Kaynak: Mirza 'Ali'ye atfedilen Prens Hawking Partisi Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org). [9 Mayıs 2023]

Şekil 50’de görülen, Horasan da üretilen, Mirza Ali’ye atfedilen bu eser, av sırasında bir duraklamayı temsil eden çift sayfalık bir kompozisyonun sol yarısıdır. Kayanın üzerinde duran bir gencin, üst kolları yanık izleriyle kaplıdır. Ön planda diz çöken genç, yırtıcı kuşunu eldivenli sol elinde tutarken, diğeri ona doğru hareket ediyor. Kompozisyondaki kilit figür, bir şahinin boğazını okşayan sakalsız prens bir genç bulunmaktadır. Sol sayfada beyaz bir asa tutan genç hayran gibi, parlak turuncu-kırmızı bir elbise ve türbanında siyah bir tüy giyiyor, bu da yüksek statünün bir işaretidir. Oldukça canlı renklerin yer aldığı bu minyatürün dış kısmında ise halkar tekniğinde kompozisyonun üst kısımlarında simurg, alt kısımlarına doğru aslan, ceylan, ayı ve tilki hayvan figürü tasvirleri doğa elemanları ile doğal halde tasvir edilmektedir (Şekil 45).

Şekil 51. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, At Figürü Detay, 12.223.1

Şekil 51’de görülen minyatürde kayalıkların arkasında bir at figürü görülmektedir. At figürü, mavi renkte benekli olarak tasvir edilmiştir. Figürün yarısı

gözükmektedir. Figürler durağan haldedir. Arkadaki ağaç dallarında görülen kuşlar hikâyeye canlılık katmaktadır (Şekil 51).

Şekil 52. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, Ejder ile Simurg Figürü Detay, 12.223.1

Şekil 52’de görülen minyatürün sayfa kenarlarında tezyin edilen halkaride Ejder ve Simur figürleri görülmektedir. Ejder ve Simurg kuşu karşı karşıya etrafında doğa elemanları ile uyum halinde tasvir edilmiştir (Şekil 52).

Şekil 53. Prens Hawking Partisi, Metropolitan Museum of Art 1570, Ayı Figürü Detay, 12.223.1

Şekil 53'te görülen minyatürün yine sayfa kenarlarında tezyin edildiği görülmektedir. Halkarideki Ayı figürü doğa elemanları ile uyum halinde hareketli vaziyette tasvir edilmiştir (Şekil 53).

2.2.9. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Veli Can Albümünden

16. yüzyıllarda hazırlanan Safevi albümlerinde, mürekkep ile yapılan çalışmalarda Veli Can imzasına oldukça sık rastlanmaktadır. Safevi sarayının portre sanatçısı Siyavuş'un öğrencisi olan Veli Can, 1580'li yıllarda Tebriz'den İstanbul'a gelmiştir.

Veli Can, Siyah kalem üslubundan etkilenerek bu üslupta insan figürleri, saz yaprakları, hatayi, hayvan figürleri yapmış ve bu alanda ustalık göstermiştir (Tanındı, 1996: 47).

Şekil 54. Ejderha ve Aslan arasında bir dövüş, Veli Can, TSK H.2147, (Foundation 2012; 223).

Şekil 54'te görülen minyatür Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, bir albüm içerisinde bulunmaktadır. Minyatür saz üslubunda 16. Yüzyıl'da Veli Can tarafından yapılmıştır. Kompozisyonda aslan, ejder ve bitkisel motifler yer almaktadır. Aslan ve Ejder motifi birbiri ile iç içe geçmiş vaziyette dövüş halinde tasvir edilmiştir. Aslan ve Ejder'in etrafında helezonik dallar üzerinde hançeri yapraklar, hatayiler yer almaktadır (Şekil 54).

Şekil 55. Ejderha ve Aslan arasında bir dövüş, Veli Can, TSK H.2147, Detay (Foundation 2012; 223).

Şekil 55'te görülen saz üslubunda tasvir edilen minyatürde, Ejder ile Aslan figürü birbiriyle iç içe geçmiş vaziyette mücadele halinde görülmektedir. Hareketli halde olan hayvan figürlerinin yüz ifadeleri birbirlerine olan güç gösterilerini yansıtmaktadır (Şekil 55).

2.2.10. Pierpont Morgan Küphanesi Manafi al- Hayawan

Şekil 56. Aslan Çifti, Manafi al- Hayawan Pierpont Morgan Library, 1291, 77363 (Foundation, 2012; 22).

Şekil 56'da görülen minyatürde kompozisyonun merkezinde yatan dişi aslanın arkasında oturan aslan tasvir edilmiştir. Arka plan çiçekli bitkiler ve kuşlar yer almaktadır. Minyatürün üst ve alt kısmında sütunlar halinde yazılı metin bulunmaktadır. Emin olmamakla birlikte bu yazılı metinde iki aslanın hikayesi anlatılmaktadır (Şekil 56).

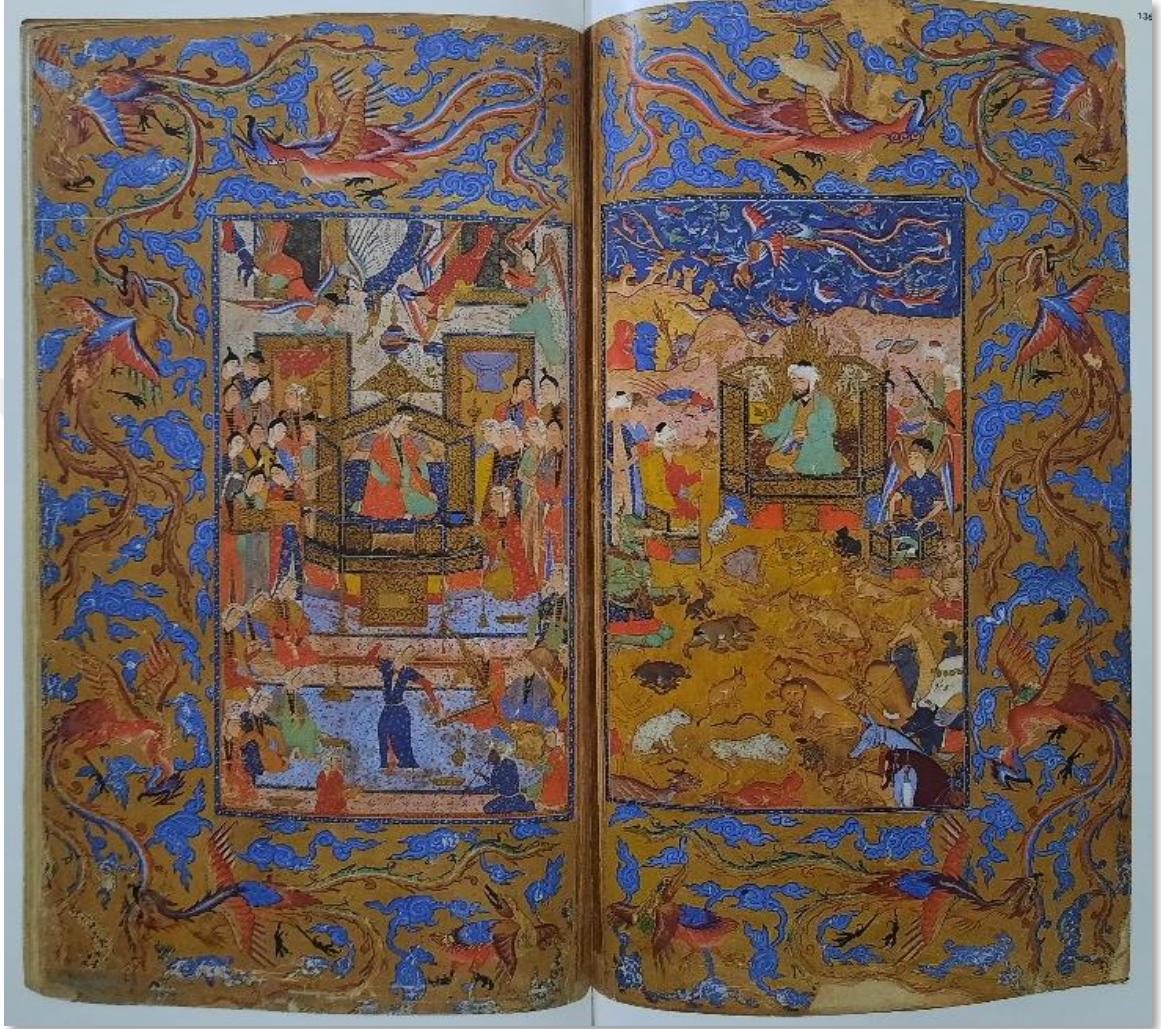

Şekil 57. Kartal Çifti, Manafi' al- Hayawan, Metropolitan Museum, 1300, 18.26.2

Kaynak: İbn Bahtişu' | "Kartal Çifti", İbn Bahtişu'nun bir Manafi' al-hayawan'ından (Hayvanların Yararlılığı Üzerine) Folyo | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org)

Şekil 57’de görülen, İbn Bakhtishu'nun Manafi' al-hawayan'ından bu folio bir zamanlar, onuncu yüzyılda Ebu Sa'id ibn Bakhtishu tarafından Abbasi halifesi el-Muttaki (h. 940-44) için bestelenen bir hayvan olan **Manafi' al-hayawan'ın** (Hayvanların Yararlılığı Üzerine) el yazmasının bir parçasıdır. Metin özellikle on üçüncü yüzyılda popüler olduğu bilinmektedir. Bu metnin hayatta kalan en eski el yazmalarından üçü, ilk Farsça baskı ve bu folyonun ait olduğu dağınık el yazması da dahil olmak üzere o dönemde üretilmiştir. Sayfaya, zengin tüylere sahip iki kartalın cesur bir resmi hakimdir; İlk kuş, başını kendisine doğru uçan eşine doğru çevirmiş olarak yerde durur. Resim, kartalların özelliklerini, özellikle kartalların yumurtalarının gebelik dönemini ve yumurtadan çıkacakları koşulları tartışan birkaç satırlık metinle çerçevelenmiştir (Şekil 57).

2.2.11. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Mecalis-ül Uşşak

Şekil 58. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs, Mecalis-ül Uşşak, 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. (Uluç, 2006: 194-195).

Şekil 58'de görülen, Safevi dönemine ait *Mecalis-ül Uşşak* nüshasından takdim tasviri olan bu minyatür 16. yüzyıla aittir. Çift sayfa tasvir edilen minyatürde Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs Tahtlarında oturur vaziyettedir. Oldukça renkli olan bu minyatürün sol sayfasında Saba Melike'si Belkıs bulunuyor. Sağ sayfasında ise başın alev hareleri bulunan Süleyman Peygamber bulunuyor. Sağ sayfadaki minyatürün

merkezinde olan Süleyman Peygamber'in önünde yani kompozisyonun alt kısmında aslan, kaplan, domuz, ayı, yılan, tilki, tavşan, at gibi çeşitli hayvanlar bulunmaktadır. Kompozisyonun üst kısmında ise Geyik, Ejder, Simurg ve çeşitli kuşlar yer almaktadır. Çift sayfa tasvir edilen bu minyatürün sayfa kenarlarında mavi bulutların aralarında bulunan Simurg tasvirinin renkli tezyinatı oldukça dikkat çekmektedir (Şekil 58).

Şekil 59. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkıs, *Mecalis-ül Uşşak*, 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. Simurg Figürü ve Geyikler Detay (Uluç, 2006: 195).

Şekil 59'da görülen minyatürün üst kısmında görülen Simurg figürü lapis rengi zemin üzerine tasvir edilmiştir. Mavi kırmızı olan Simurg, zemine neredeyse kamufle olur vaziyettedir. Dağların arkasında beliren Geyikler ise Simurg'a karşı bakmaktadırlar (Şekil 59).

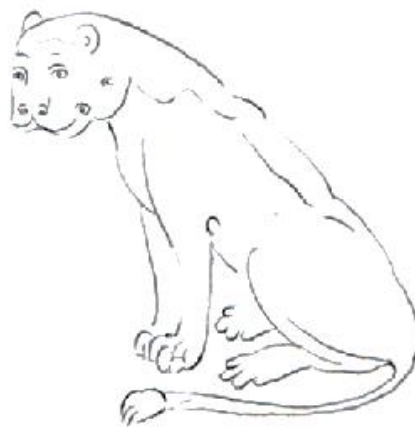
Şekil 60. Tahtlarında oturan Süleyman Peygamber ve Saba Melike'si Belkis, Mecalis-ül Uşşak, 1570-75, TSMK R.898, y. Ib-2v. Hayvan Figürleri (Uluç, 2006: 195).

Şekil 60' da görülen minyatürün alt kısmında görülen hayvan figürleri birbirleriyle iç içe uyum halinde gerçeki vaziyette tasvir edildiği görülmektedir (Şekil 60).

2.3. Çeşitli Yazmaların Tezyinatlarında Tespit Edilen Hayvan Figürlerinin Çizimleri

Çizim 1. Massachusetts Gayumarth Mahkemesi, Şahname, 1520-30 Tabriz, Kayalıklar Üzerinde Geyik Tasvirlerinin Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 161).

Çizim 2. Aslanın Karşısına çıkan Dimna, Kalila and Dimna, 1380-90, TSMK H362, Tabriz, Aslan Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 93).

Çizim 3. İki Fil, Manafi Al-Hayawan, Pierpont Morgan Kütüphanesi, Fil Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 23).

Çizim 4. Kralla Polo Oynayan Merh, Painted By Muzaffer Ali, 1540, Tabriz, Oyun Esnasında Bir At Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 207).

Çizim 5. Büyük Kepeçenin Yedi Tahtı, Leyli'ye Bir Bakış, Haft Awrang By Abdul Rahman Jami, Mashhad, 1556-1565, Oturan Bir Deve Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 211).

Çizim 6. Hz.Süleyman ve Saba Kraliçesi Belkıs, Falname, TSM H1703, Uçan Bir Simurg Çizimi, Detay (And, 2017: 111).

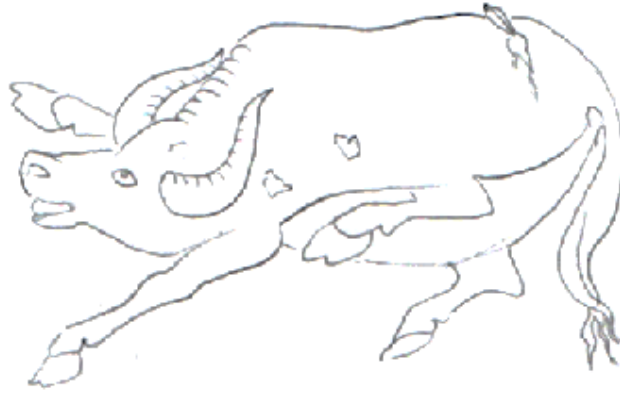
Çizim 7. Aslanın Karşısına çıkan Dimna, Kalila and Dimna, 1380-90, TSMK H362, Tabriz, Tilki Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 93).

Çizim 8. Osman Paşa'nın ölümünün askerden gizlenerek cesedinin canlıymış gibi götürülmesini tasvir eden minyatür, Şecaatname, İÜK, T6043, Bir Deve Çizimi (And, 2017: 271).

Çizim 9. Kuyumcunun Kurtuluşu, Kalila and Dimna, 1430, TSK, Yılan, Aslan ve Maymun Çizimi, Detay (Hasanzade, 2012: 109).

**Çizim 10. Kanuni Sultan Süleyman avlanıyor, Hünername, TSM H1523,
Öldürülen Bir Boğa Çizimi (And, 2017:234).**

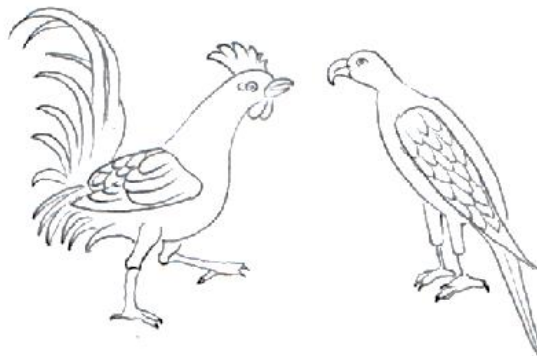
**Çizim 11. Ejder ve Aslan Mücadelesi, By Veli Can, TSK, Ejder ve Aslan Çizimi
Detay (Hasanzade, 2017: 223).**

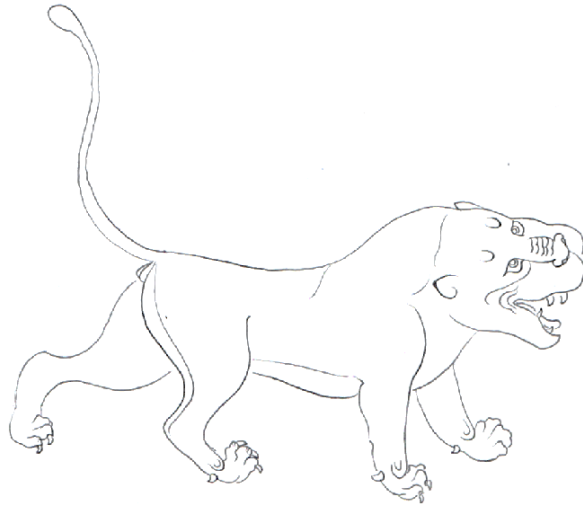
**Çizim 12. Hatayi Çiçekler ve Saz Yaprakları Arasında Kuş, By Veli Can, TSM
EH2836, Kuş Çizimi (And, 2017: 67).**

**Çizim 13. İskenderin Dara'ya Yanıt Olarak Horozun Yemesi İçin Yere Darı
Serpmesi, Şecaatname, İÜK, T6043, Horoz Çizimi, Detay (And, 2017: 83).**

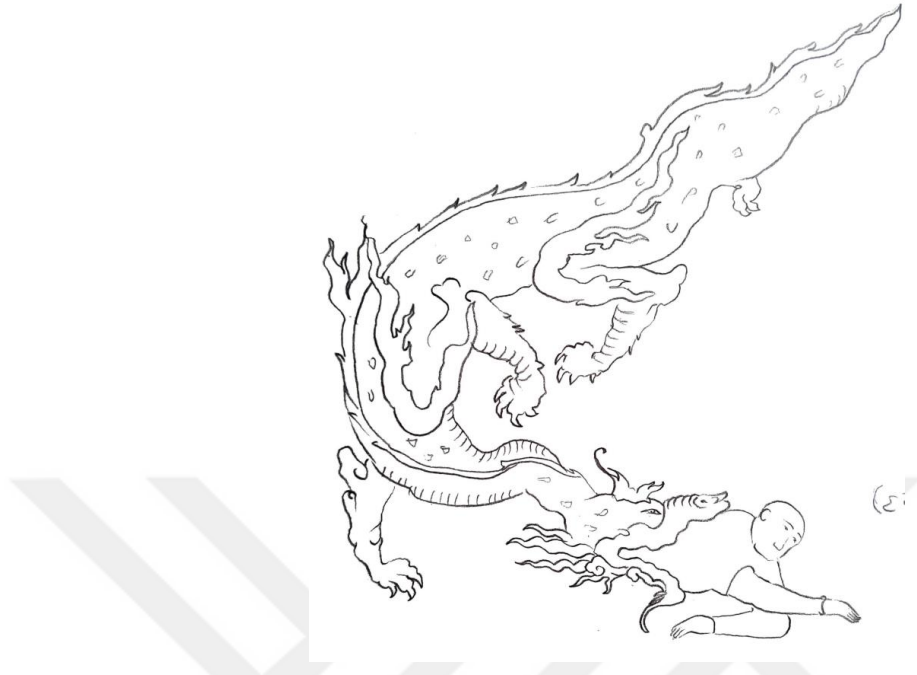
**Çizim 14. Şahin ve Horoz, Hümayünname, BL ADD15153, Horoz ve Şahin Çizimi,
Detay (And, 2017: 480).**

Çizim 15. Şems (Güneş), Falname, TSM H1703, Aslan Çizimi, Detay (And, 2017: 444).

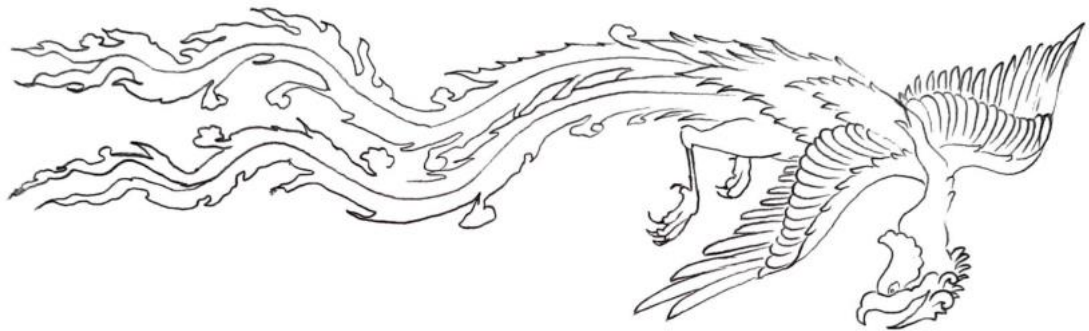

Çizim 16. Simurg, Acaibü'l Mahlukat BL or. 7315, Simurg Çizimi, Detay (And, 2017: 497).

Çizim 17. Firdevsi'nin Şahnama (Krallar Kitabı), Folyo 555r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Ejder Çizimi, Detay.

Kaynak: Sabzavar Şahı Muhammed | Firdevsi Şahnama (Krallar Kitabı) | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [28 Temmuz 2023].

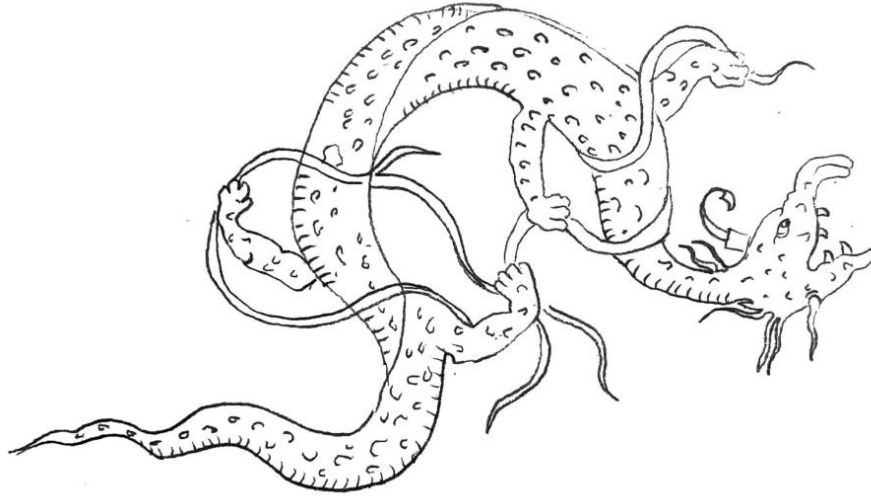

Çizim 18. Simurg, Firdevsi'nin Şahnama (Krallar Kitabı), Folyo 417r, İsfahan, 17. Yüzyıl, No: 13.228.11 Simurg Çizimi, Detay.

Kaynak: Sabzavar Şahı Muhammed | Firdevsi Şahnama (Krallar Kitabı) | Metropolitan Sanat Müzesi (metmuseum.org) [28 Temmuz 2023].

Çizim 19. Takdim Tasviri, Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ile Saba Melikesi Belkıs, Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, TSMK H683, y. 1b- 2a, 1525. Geyik Çizimleri, Detay (Uluç, 2006: 295).

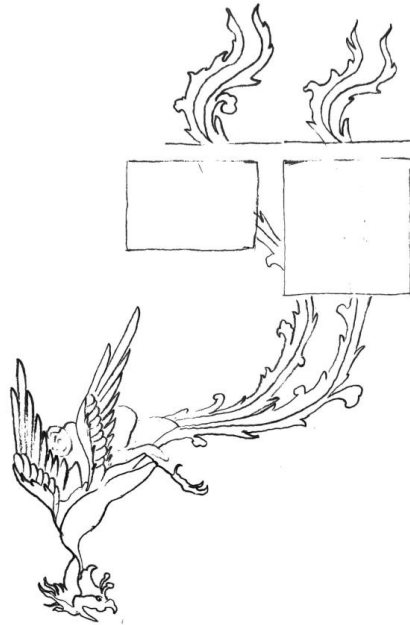

Çizim 20. Takdim Tasviri, Tahtlarında Oturan Süleyman Peygamber ile Saba Melikesi Belkıs, Hüsrev ile Şirin-i Şeyhi, TSMK H683, y. 1b- 2a, 1525. Ejder Çizimi, Detay (Uluç, 2006: 295).

**Çizim 21. Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 417r, İsfahan, 17. Yüzyıl,
No: 13.228.11 Benekli ve Lekeli At Çizimi, Detay.**

Kaynak: Sabzavar Şahı Muhammed | Firdevsi Şahname (Krallar Kitabı) | Metropolitan
Sanat Müzesi (metmuseum.org) [28 Temmuz 2023].

**Çizim 22. Simurg, Firdevsi'nin Şahname (Krallar Kitabı), Folyo 32r, İsfahan, 17.
Yüzyıl, No: 13.228.11 Simurg Çizimi, Detay.**

Kaynak: Sabzavar Şahı Muhammed | Firdevsi Şahname (Krallar Kitabı) | Metropolitan
Sanat Müzesi (metmuseum.org) [28 Temmuz 2023].

3.BÖLÜM
ÖZGÜN UYGULAMALAR

3.BÖLÜM

ÖZGÜN UYGULAMALAR

3.1. UYGULAMA I

Eser Adı: Gölgelelerin Gücü

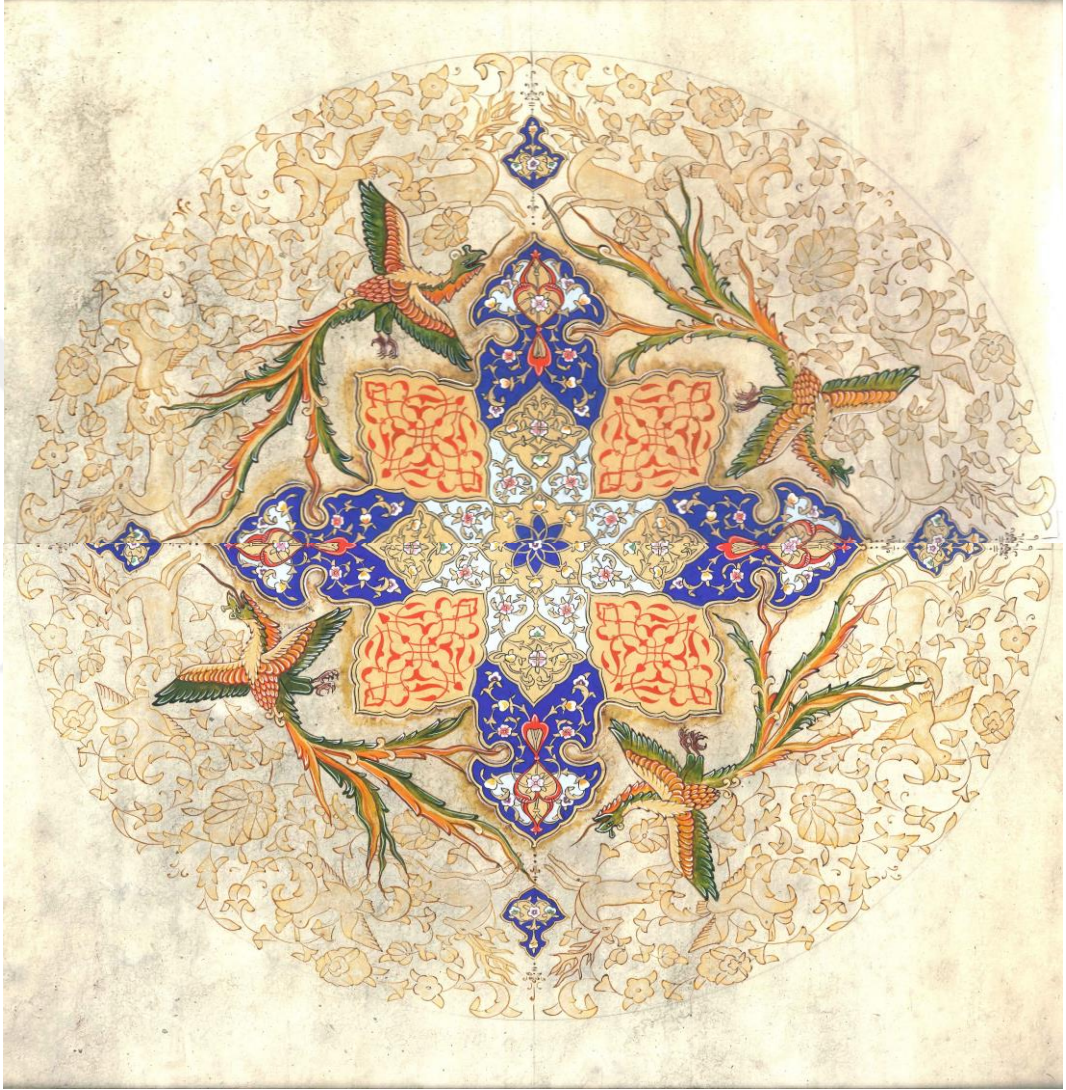
Açıklama: Belli bir özelliği olan zaman parçası içinde birbiri ardınca gelen ve nitelikleri ayrı olan sürelerin her birini yansıtan hayvan üslubu, geçmişin izlerini taşıyarak dönemin yaşanmışlıklarını göstermektedir. Eski dönemlerden duvarlara çizilen hayvan resimler günümüze kadar geliştirilen resim teknikleriyle eski dönemlerdeki gündelik yaşamları bize yansıtmıştır. Doğada bulunan hayvanların hareketliliklerinden oluşan silüetler ise bizlerin gözünde gölgeleleri oluşturmaktadır. Gölgelelerin yani doğadaki hayvanların bizlere olan pek çok faydası esere verdiğim, ‘Gölgelelerin Gücü’ adını taşımaktadır.

Bu eserin tasarımında tasvir edilen geyik, ördek ve gücün temsili olan simurg kuşu ele alınarak özgün tezhip çalışması yapılmıştır.

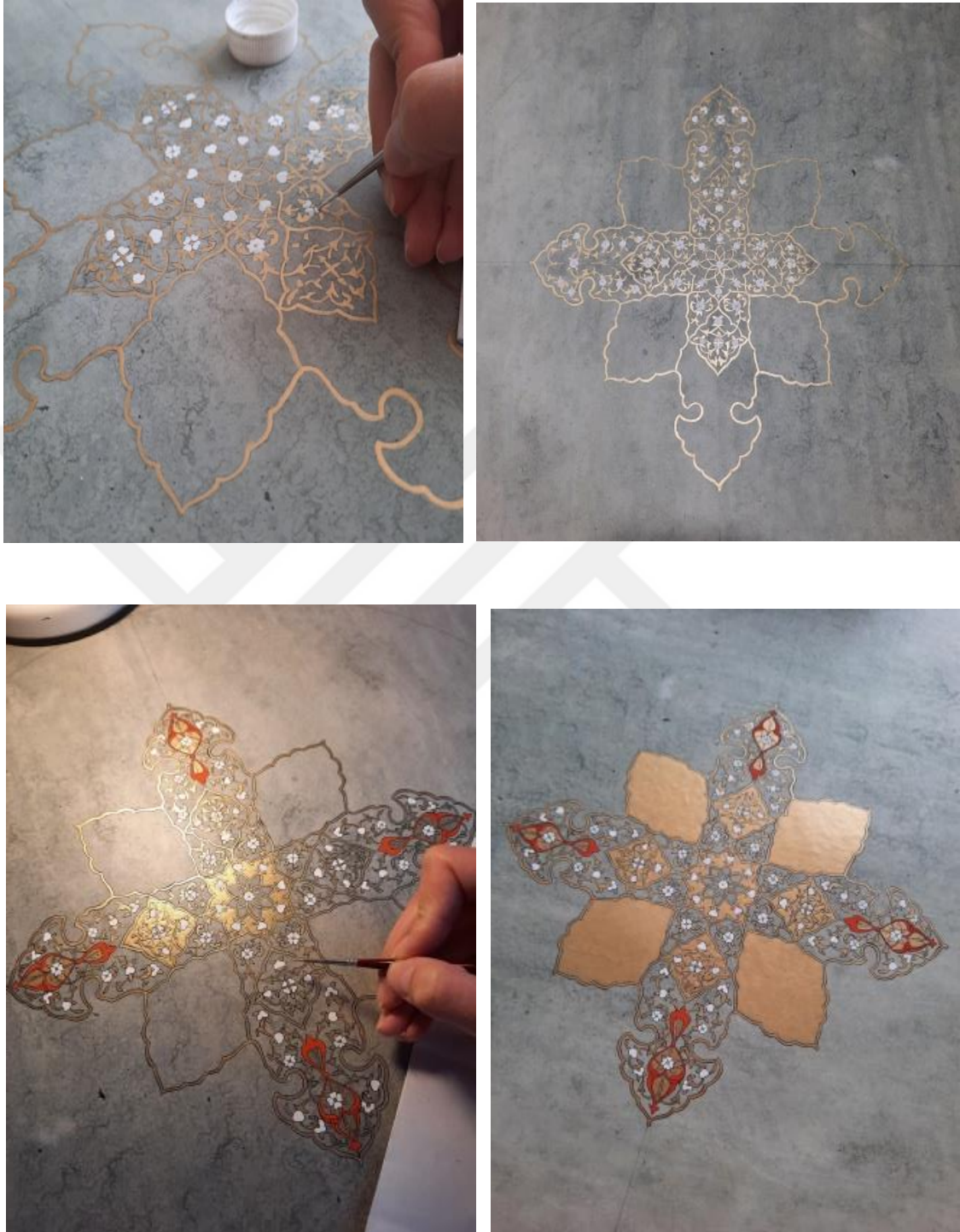
Teknik Özellikleri: ‘Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezminatı ve Özgün Uygulamalar’ başlıklı tez çalışması kapsamında, daire formda tek parçadan oluşan tezhip tasarımı yapılmıştır.

Kompozisyon $\frac{1}{4}$ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Eserin ölçüsü 40 x 40 cm’dir. Kompozisyonda, dandanlı tezhip etrafında dönen simurg tasvirleri ve halkar tasarımında hatayi motifleri, hatayi de geyik, ördek gibi hayvan motiflerinden oluşmaktadır. Uygulamada ise tahrir, tarama, sıvama, akıtma teknikleri kullanılmıştır (Şekil 55).

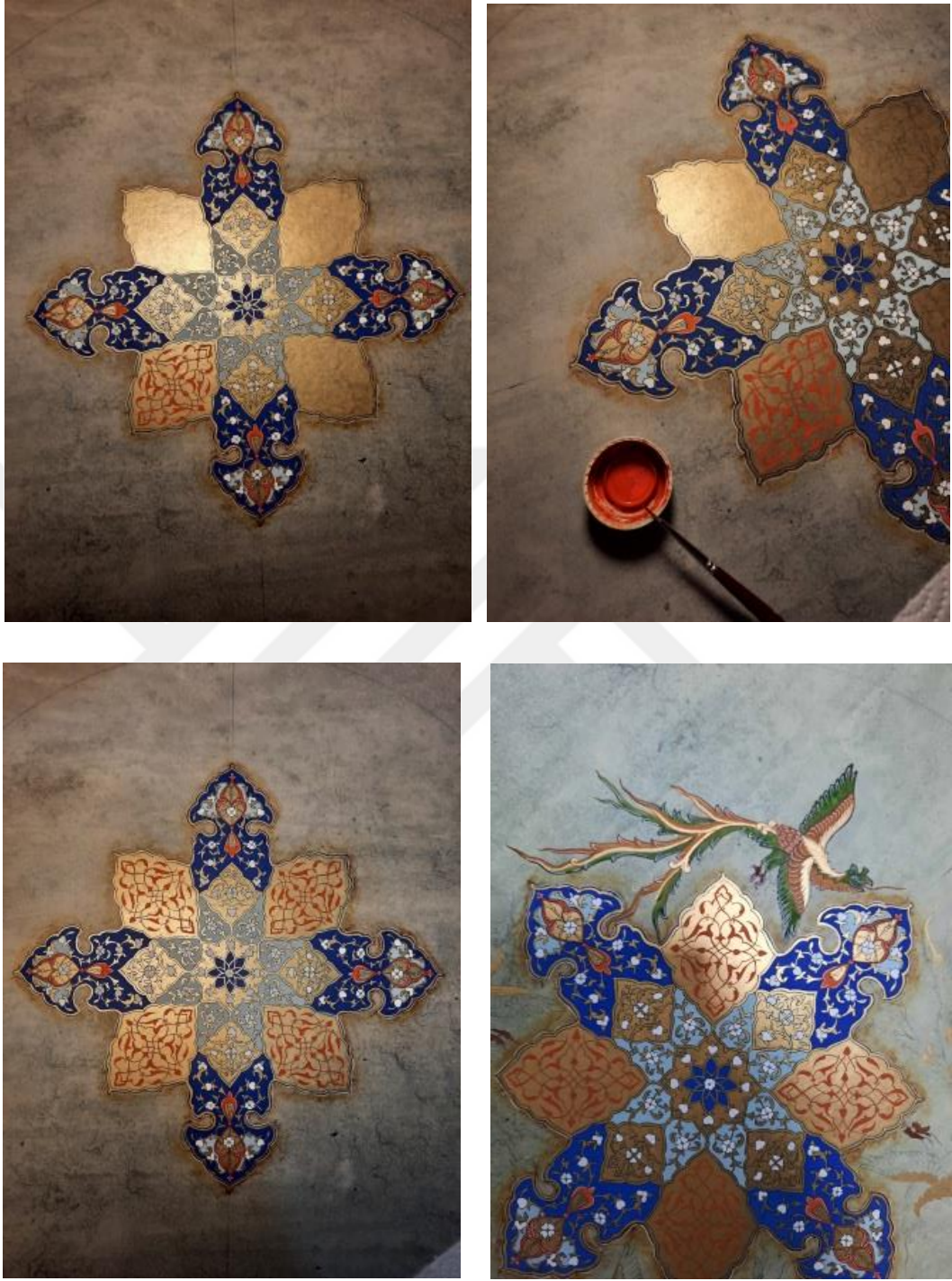
Malzeme: Eskiz, Kalem, Silgi, Murakka, Cetvel, Fırça, Suluboya, Guaj boya.

Şekil 61. Gölgelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışması

Şekil 62. Gölge'nin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları

Şekil 63. Gölgelelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları

Şekil 64. Gölgelerin Gücü İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları

3.2. UYGULAMA II

Eser Adı: Hayvanlar Alemi

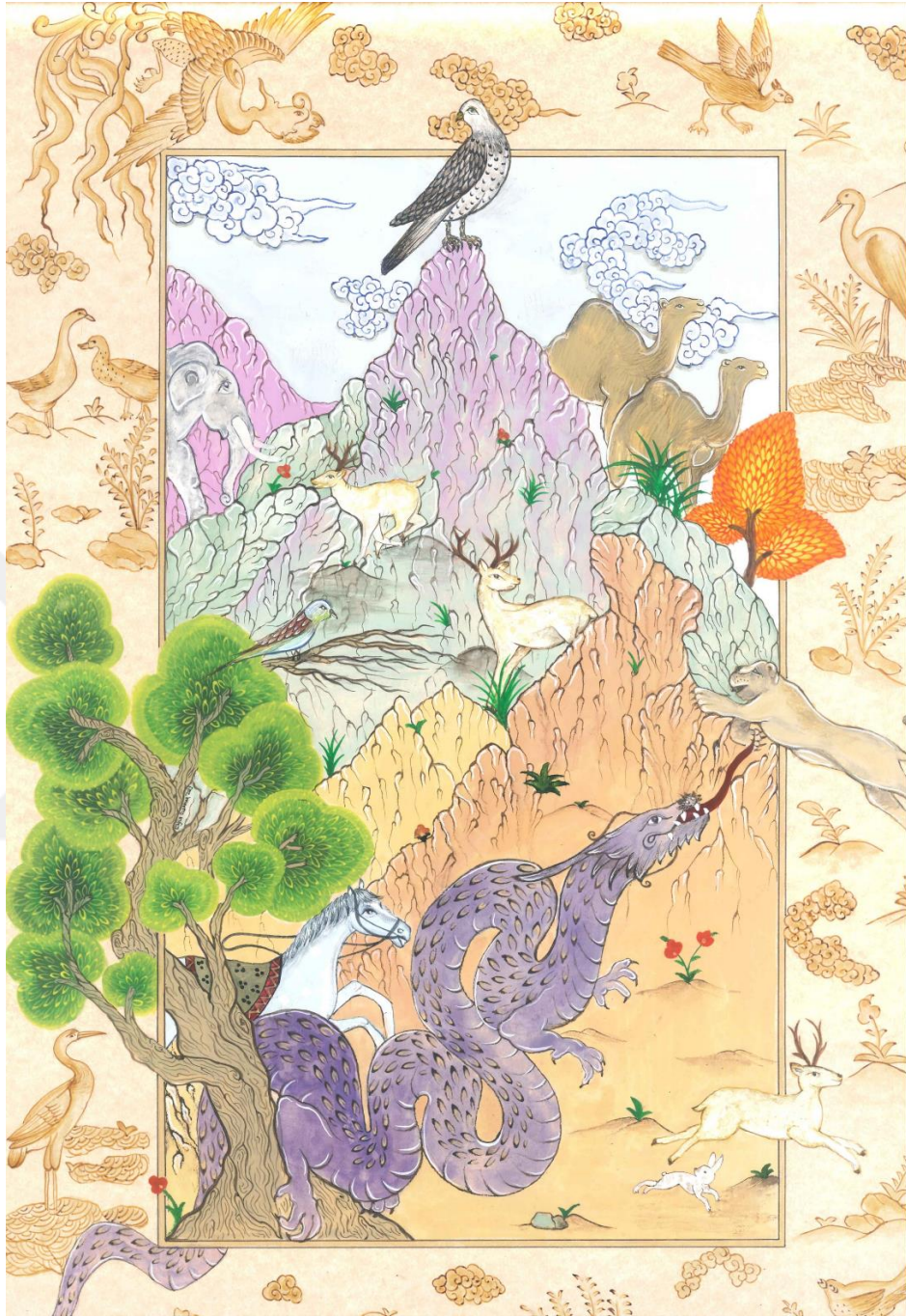
Açıklama: Canlılar dünyasında yaşayan hayvanlar kendi içerisinde gruplara ayrılan organizmaların ortak ismidir. Vahşi doğada bulunan hayvanlar kendilerine daha iyi bir alan yaratmak için savaşıyorlar yaşam mücadelesi içerisindeyler. Yalnız ya da gruplar halinde mücadele de bulunarak yaşam alanlarını oluşturur ve hayatta kalmayı başarmaktadırlar. Savaşmanın yanı sıra doğada uyum halinde bulunmaları da dikkat çekici özelliklerindedir. Her bir hayvanın özellikleri farklı açıdan yarar sağlayarak birbirleriyle doğadaki uyumlu halleri ‘Hayvanlar Alemi’ni oluşturmaktadır.

Bu tasarımda tasvir edilen aslan, geyik, fil, deve, simurg, ejder, at gibi hayvanların doğal yaşamları ve mücadele sahneleri ele alınarak özgün minyatür çalışması yapılmıştır.

Teknik Özellikleri: ‘Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezyinatı ve Özgün Uygulamalar’ başlıklı tez çalışması kapsamında, dikdörtgen formda özgün minyatür tasarımı yapılmıştır.

Kompozisyonun merkezinde birbiri ardına geçmiş aslan, geyik, fil, deve, simurg, ejder, at gibi hayvanların mücadeleleri ve doğal yaşam halleri hareketli veya durağan halde tasvir edilerek iki alan da tasarlanmıştır. Tasarımın çerçeve kısmında yine hayvan mücadeleleri ve çeşitli hayvanların doğal halleri halkar tekniği ile uygulanmıştır. Eserin ölçüsü 45 x 30 cm’dir. Uygulamada tahrir, tarama, sıvama, akıtma teknikleri kullanılmıştır (Şekil 59).

Malzeme: Eskiiz, Kalem, Silgi, Murakka, Cetvel, Fırça, Suluboya, Guaj boya.

Şekil 65. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışması

Çizim 23. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Tasarımı

Şekil 66. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Aşamaları

Şekil 67. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışmasının Eskiz Aşamaları

Şekil 68. Hayvanlar Alemi İsimli Özgün Minyatür Çalışması

3.3. UYGULAMA III

Eser Adı: Yaşam Mücadelesi

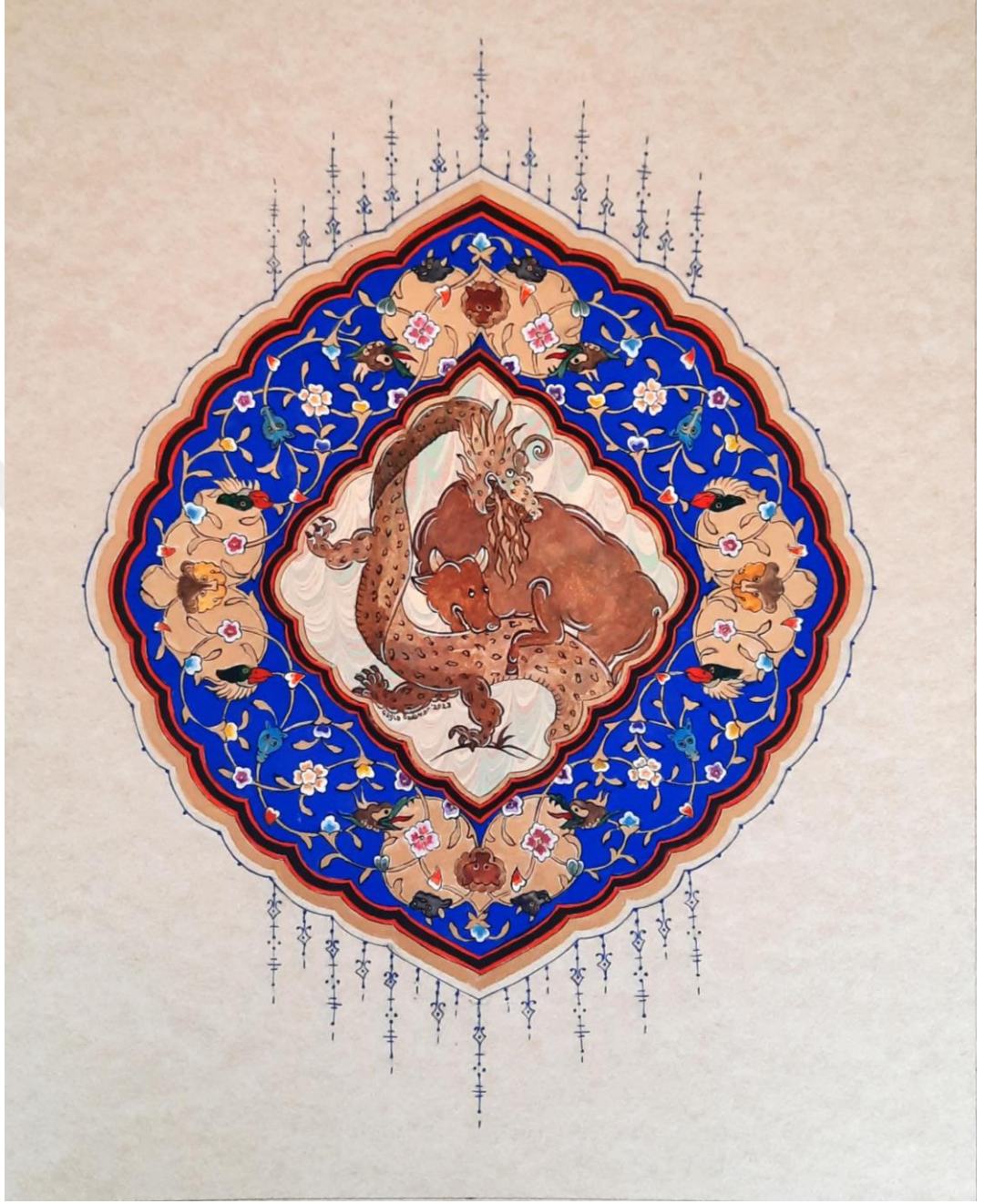
Açıklama: Doğada bulunan hayvanlar hayatta kalabilmek adına savaşarak yaşam mücadelesi vermektedirler. Yalnız ya da gruplar halinde mücadele de bulunarak yaşam alanlarını oluşturur ve hayatta kalmaya çalışmaktadırlar.

Bu tasarımda tasvir edilen ejder ve öküz figürleri doğal yaşamları gereği hayatta kalabilmek ve gücünü ispatlayabilmek için mücadele halleri ele alınmıştır. Yine hayvanların söz konusu olduğu Vak Vak Üslubu'nda özgün tezhip çalışması yapılmıştır.

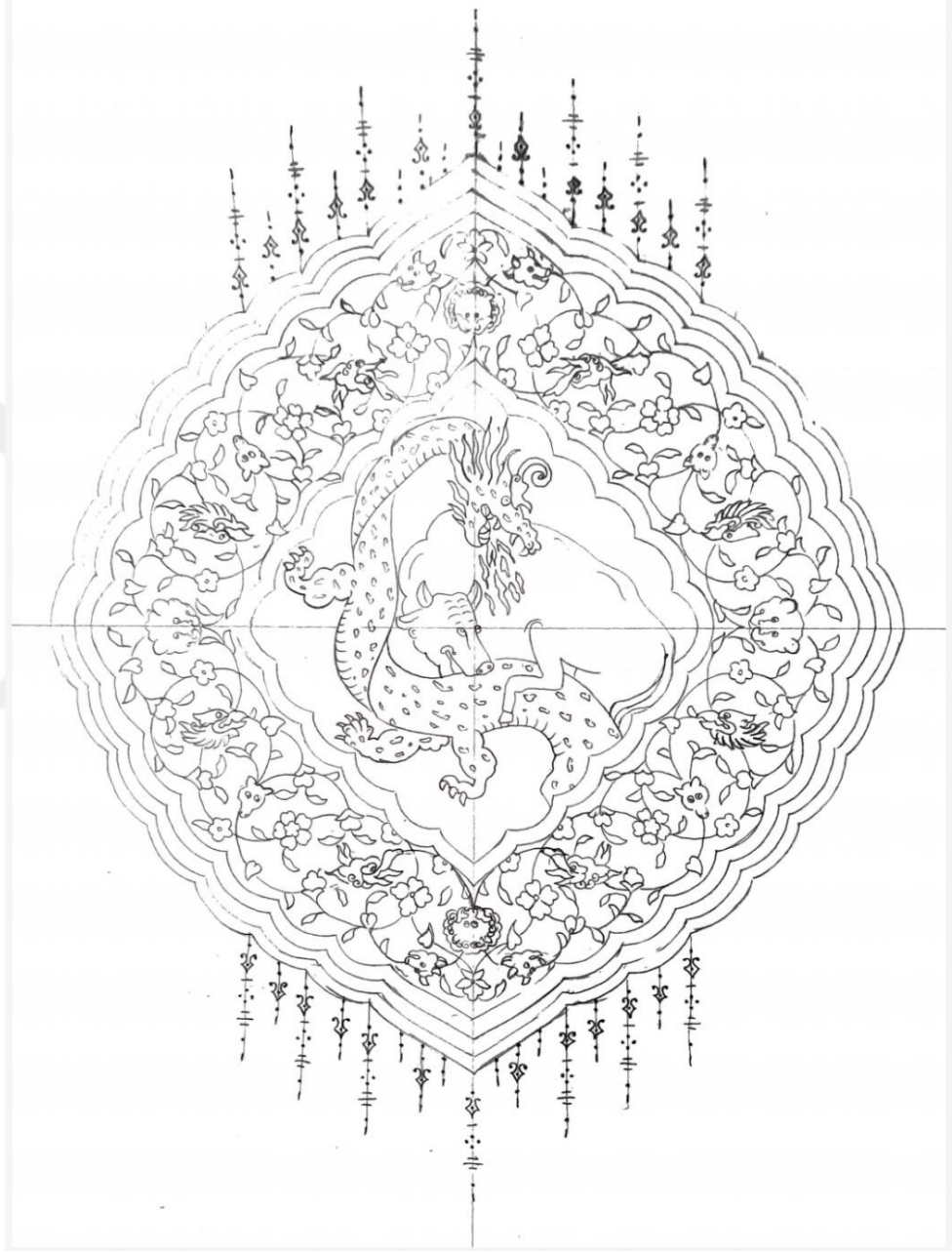
Teknik Özellikleri: 'Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezyinatı ve Özgün Uygulamalar' başlıklı tez çalışması kapsamında, Safevi dönemi tezhip örnekleri incelenerek Dendanlı formun içerisinde Vak Vak Üslubu'nda özgün tezhip tasarımı yapılmıştır.

Kompozisyonun merkezinde ejder ile öküz figürlerinin birbiriyle olan mücadelesi hareketli halde tasvir edilerek orta alan da tasarlanmıştır. Tasarımın çerçeve kısmında Vak Vak Üslubunda Aslan, Kaplan, Ejder, Simurg, Boğa ve At gibi çeşitli hayvan başları yer alarak tezhip uygulaması yapılmıştır. Eserin ölçüsü 29 x 23 cm'dir. Uygulamada tahrir, tarama, sıvama, akıtma teknikleri kullanılmıştır (Şekil 63).

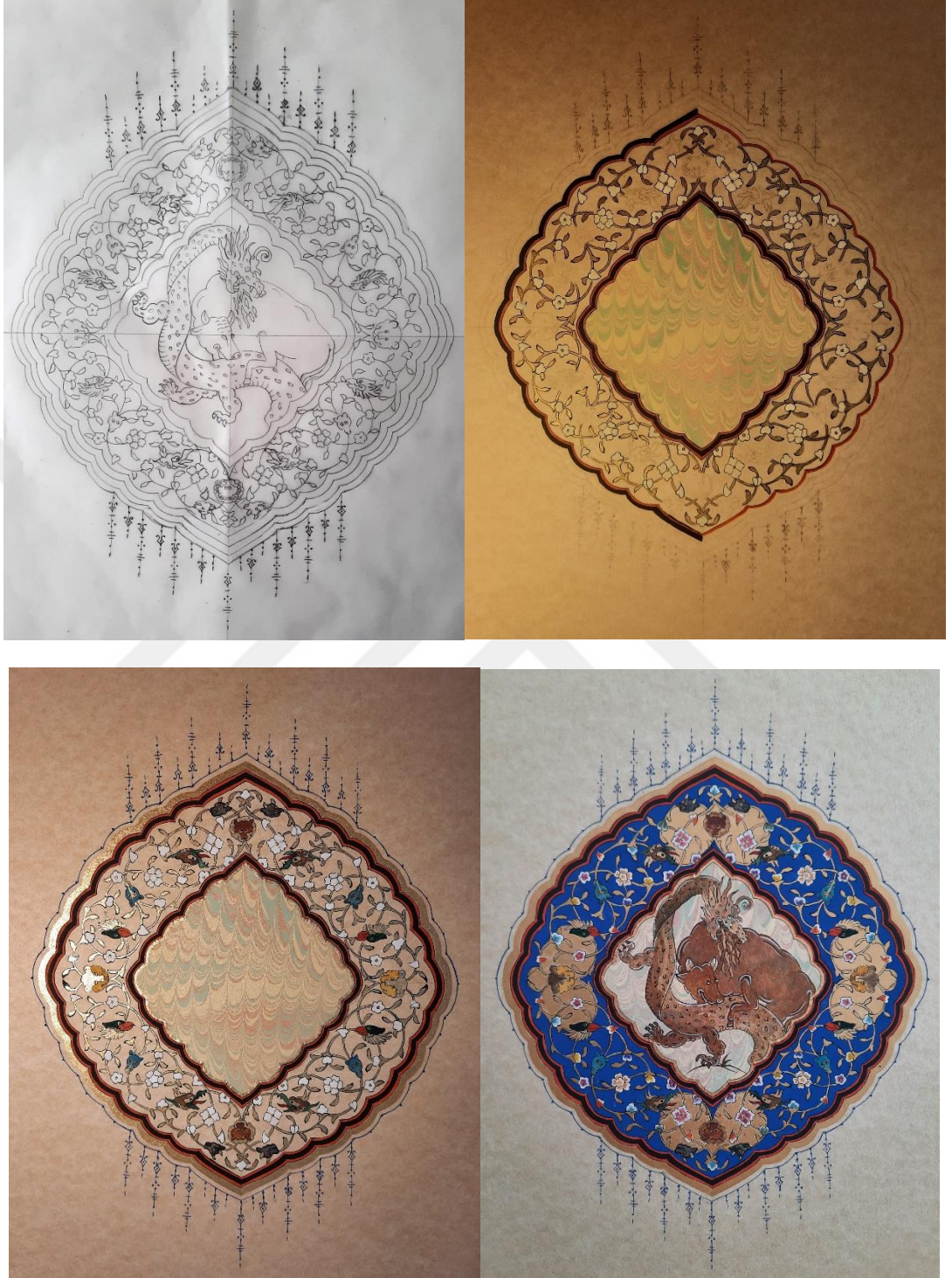
Malzeme: Eskiz, Kalem, Silgi, Murakka, Cetvel, Fırça, Suluboya, Guaj boya.

Şekil 69. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışması

Çizim 24. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Eskiz Tasarımı

Şekil 70. Yaşam Mücadelesi İsimli Özgün Tezhip Çalışmasının Uygulama Aşamaları

SONUÇ

Safevi Devletinde, dönemin hükümdarlarının sanat konusunda ilgili oldukları bilinmektedir. Hükümdarlar sanata ve sanatçıya büyük ilgi duyarak bu alanda sanat merkezleri kurulmasını sağlamışlardır. Sanat alanında gelişim gösteren safeviler, sanata ve sanatçıya verilen büyük destekle birlikte kitap sanatlarında çok değerli eserler meydana getirmişlerdir. Devletin verdiği bu ekonomik destek sayesinde sanatçılar kitap sanatları tezhip, minyatür, hat gibi alanlarda devlete ait konuları da işlemişlerdir. Sanatın derin etkisinden dolayı büyük ilgi görerek safevi devleti bu dönemde üstün seviyeye ulaşmıştır.

Sanat insanın var oluşuyla birlikte yaşamın bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır. Türk sanatı tarihinde karşımıza çıkan minyatürlerde hayvanların mitolojik, kozmolojik, astrolojik, edebi, dinsel ve tıp gibi alanların konu bakımından sembolizminin, tarihin çeşitli dönemlerinde eserlere ilham kaynağı olması, geçmişten günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

16. yüzyıla dayanan minyatürlü yazma eserlerde *Hayvan Üslubu* başlığı altında incelenen hayvan figürlerinin tasvirleri ele alınmıştır. Minyatürlerde av sahnelerinde aslan, kaplan, leopar, tavşan, ceylan, geyik, boğa gibi hayvanların kartal, şahin, doğan, atmaca gibi yırtıcı kuşlar tarafından avlanıldığı veya hayvan mücadele sahnelerinde görülen bu hayvanlar boğuşma halinde görülse de tek başına, grup halinde, hareketli ya da durağan halde tasvirleri işlenmiştir. Hayvan figürlerinin bulunduğu bazı minyatürlerde hayvanlar avcılık veya mücadele sahnelerinde görülmekle birlikte bazen de doğaya fayda sağlamaları açısından orman sahnelerinde doğal halde tasvirleri yer almaktadır. İslami inanışın etkisiyle canlı olan varlıkların yani hayvan figürlerinin birebir tasvirleri bulunmamakla birlikte figürler daha çok motifsel biçimde görülmektedir.

Ejder, Simurg vb. gibi doğa üstü mitolojik hayvan figürleri ve doğada izlenen Kartal, Şahin, Doğan, Atmaca, Ördek, Kuğu, Kaz, Bildircin, Sülün, Saksagan, Turna,

Karga, Güvercin, Tavus kuşu, Geyik, Arslan, Öküz, Boğa, Koyun, Koç, Keçi, At gibi pek çok hayvan sembolik anlamlar taşımaktadır. İyiliği, güzelliği, gücü, kuvveti, kudreti temsil eden figürler mitoloji, astroloji, edebi, tıp gibi konuların yazıldığı yazma eser minyatürlerinde gösterişli bir biçimde yer almıştır.

Safevi dönemine ait yazma eserlerde bu tür hayvanlar, abartılan özellikleri de dikkat çekmektedir. Rengarenk, geniş kanatlı, uzun pençeli Simurg, kıvrımlı ve pullu Ejder, büyük sivri gagalı Kartal, dal gibi boynuzlu Geyik, geniş gövdeli sivri dişli Aslan, benekli, alaca, kızıl, siyah veya beyaz At figürleri özellikle *Şahname* yazmasının nüshalarında ele aldığımız minyatürlerin tezyinatlarında en çok kullanılan figürlerdir. Hayvan figürlerinin abartılarak vurgulanmaları önemli olduğunu göstermek amaçlıdır.

Minyatürlerde tasvirleri bulunan hayvanlar, kompozisyonlarının tamamında figür ve nesne bakımından geometrik ve stilize olarak göze çarpmaktadır. Tam anlamıyla gerçekçi çizilmese de stilize biçimleri figürleri yansıtmaları, perspektifi bozuk olan çizimlerde hareketin iyi verilmesi, simetrik, asimetric kullanımı, boşluk doluluk oranları ve mücadele halinde birbirleriyle olan uyumu dengeli değerde oluşu kendi kompozisyon bakımından disiplinli olmakla birlikte sanatçıların yeteneklerini de göstermektedir.

Safevi dönemi minyatürlerde görülen hayvan figürlerinin yanı sıra bu döneme ait tezhip ve minyatürlerin sayfa kenarlarında tezyin edilen düzenli, ritimli tekrarların doğa elemanlarının, helezonların aralarında hatayilerin, iç içe geçmiş sarmal bir döngü içerisinde gelişen birçok hayvan figürlerinin ve motiflerin, gerçekçi ya da simgesel bir anlatım dili ile süslemelerde kullanılması üslubun ana ifade biçimini oluşturmakta ve *hayvan üslubu* açısından önem taşımaktadır.

Söz konusu olan “Safevi Dönemine Ait Yazma Eserlerde Görülen Hayvan Üslubu Tezyinatı” başlığı altında incelediğimiz çeşitli yazmalara ait minyatürlerde hayvanlarının her birinin özelliğinin farklı olduğu, her alanda farklı anlamlar taşıdıkları,

hayvanların pek çok alanda yaşamın bir unsuru olarak değerlendirmeleri önemli sonuçlardandır.

İlk zamanlarda insanlar avcılık ile hayatlarını devam ettirmek için avlanmışlardır. Orman hayvanlarının avlanması, av hayvanlarının etinden sütünden yemek ihtiyaçlarının karşılanması ve derilerinin, kürklerinin giyimde kullanılması gibi ihtiyaçlardan dolayı avcılık önem taşımış ve bu konular resimlere yansıtılmıştır. İnsanların yaşamının bir parçası olan hayvanlar bütün çağlar boyunca önem taşımış ve dönemin yansımalarında figür ve motifleri tezyinatlara değer katmıştır.

Safevi dönemi hükümdarlarının ekonomik desteğiyle büyüyen sanat, sanatçıların üstün başarıları minyatürlerde olmazsa olmaz olan *hayvan üslubu*, av sahnelerinin işlenmesi avcılığın yaşam biçimi olması, av ile geçim sağlanması, hayvan mücadeleleri, hayvanların doğa ve insana olan faydaları, şifa ve sembolik olarak mitolojik, kozmolojik, astrolojik, edebi ve tıp konuları işlenen önemli sanat eserlerine konu olan tüm bu tarihsel araştırmalar ve *hayvan üslubu* konusunun minyatürleri tez çalışmasının uygulamalarının oluşturulmasında kaynak teşkil etmiş ve aşağıdaki gibi değerlendirmeye açıklanmaya çalışılmıştır.

- Sanat açısından minyatür ve tezhip alanın değerlendirilmesi,
- Minyatürlerde görülen insanların giysileri üzerinde değerlendirilmesi,
- Kumaş üzerinde desen bakımından değerlendirilmesi,
- Astrolojide değerlendirilmesi (iyi ya da kötü anlamlarda kullanılan semboller),
- Çeşitli eşyalar üzerinde desen bakımından değerlendirilmesi (yemek takımları, süs eşyaları, savaş aletleri vb.),
- Tıp'ta değerlendirilmesi (Şifa olması açısından kuzu, dana gibi hayvanların iliğinden, kemiğinden faydalanılması),
- Eğitim alanında değerlendirilmesi (At ile avcılık eğitimi),
- Ulaşımında değerlendirilmesi (At, Deve, Öküz gibi hayvanlar ile bir yere ulaşmak amacıyla),

- Hayvanların çeşitli konular üzerine insanlarına varoluşuna yararlılığı amacıyla değerlendirilmesi,
- Doğada bulunan her tür hayvanın doğaya olan faydaları ve diğer hayvanlara beslenme, yaşam mücadelesi açısından yararlılığı değerlendirilmiştir.

Yapılan araştırmalardan Safevi minyatür sanatın da özellikle av sahneli, hayvan mücadele sahneli, doğa sahneli, tıp ve astroloji minyatürlerin gerek tezhip gerek minyatür sanatı bakımından giriş bölümünde de bahsedildiği üzere Şahname, Acaibü'l Mahlukat, Şecaatname, Falname, Hümayünname gibi belge niteliği taşıyan yazma eserlerde tasarımsal açıdan incelenmesi gereken detaylar olduğu ve konu ile ilgili araştırmacılara özgün tasarımlar oluşturmaları konusunda yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AK, Rıdvan (2018). “16. Yüzyıl Safevi Şiraz Mushaflarına Bir Örnek” *Kalemişi Dergisi*, Sayı 12, ss. 315-332.

AND, Metin (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

ARITAN, Ahmet Saim, (1993). Tdv İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: (7). 551-557.

AYDOĞMUŞOĞLU, Cihat (2019). “Safevi Tarih Yazıcılığı ve Safevi Çağı Kronikleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, Sayı 1, ss. 143 – 164.

BEKSAÇ, A. Engin, (2008). Tdv İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: (35). 457-459.

ÇAKMAKÇI, Hayrünnisa (2011). *Türk-İslam Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, dan. Prof. Dr. Yılmaz Can, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Samsun.

ÇİÇEK, Derman Fatma, (2012). Tdv İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: (41). 65-68.

ÇORUHLU, Yaşar (2014). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Konya, Kömen yayınları.

ÇORUHLU, Yaşar (2019). *Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi*, Konya, Ötüken Neşriyat Yayın Evi.

GÜNDÜZ, Tufan (2018). *Kızılbaşlar Osmanlılar Safeviler*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

GÜNEY, Gül- AYDIN, Feyzi (2020). “Süleymaniye Kütüphanesi’nde Bulunan Safevi Dönem Özelliği Gösteren Bazı Yazma Eser Ciltlerinin Tezyinatı” *UNIMUSEUM*, Yıl 3, Sayı 1, ss. 30-41.

HASANZADE, Jamila (2012), *Gultural Heritage of Azerbaijan Miniatures*, Azerbaijan, Heydar Aliyev Foundation.

KARADENİZ, Yıldırım (2020). “Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan İki Adet Yazma Kur’an-ı Kerim Cüzünün Tezhip Sanatı Bakımından Değerlendirilmesi”, *Art-Sanat*, Sayı 13, ss. 245–259.

KURT, Günay (1988). *Tdv İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: (1). 315-317.

KÜTÜKOĞLU, Bekir (1962). *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri: 1578-1590*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

LOCKHART, Laurance (2016). “Safevi Döneminde İran Ordusu”, Çev. İlker Külbilge *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Aralık 2016, ss. 177-188.

MAHİR, F.Banu, (2005). *Tdv İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: (30), 118-123.

SARIKAYA, Bekir (2019). *Tercüme-İ Acâ’ibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdât*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları

SAYIN ALSAN, Şenay (2017). *Türk Mimari Süsleme Sanatında İkonografik Figürler*, Ankara, Gece Kitaplığı Yayın Evi.

SAYIN, Ayşe Zehra- ÇAYCI, Ahmet (2020). “Safevi-Şiraz Üslûbu Hamse-i Nizâmî Nüshasının Tezhipleri”, *Konya Sanat Dergisi*, Sayı 3, ss. 14-31.

SÜMER, Faruk (1976). *Safevî Devleti'nin Kuruluşunda ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara, TTK.

Türk ve İslam Devletleri 2, *Safeviler*, (2005). İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları Ansiklopedi Grubu.

ULUÇ, Lale (2006). *Türkmen Valiler, Şirazlı Ustalar, Osmanlı Okurlar XVI. Yüzyıl Şiraz El Yazmaları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Url1:

<https://www.facebook.com/SahIsmayilXetai313/photos/a.187817891979784/494952447932992/>

Url 2: ŞÂHNÂME- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

Url 3: HÜDHÜD- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

Url 4: FALNÂME- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

Url 5: ALÂEDDİN ALİ ÇELEBİ- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

Url 6: <https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=8034>

Url 7: "İslam Sanatı": Metropolitan Museum of Art Bulletin, cilt 36, no. 2 (Güz, 1978)

Url 8: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/453673>

Url 9: <https://islamansiklopedisi.org.tr/isnaaseriyye>

Url 10: <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#1>

Url 11: <https://islamansiklopedisi.org.tr/safeviler#2-sanat>

Url 12: CİLTÇİLİK- TDV İslâm Ansiklopedisi (islamansiklopedisi.org.tr)

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretimimin ilkokul ve ortaokul kısmını Gazikent İlköğretim Okulunda tamamladım.

Lise eğitimime Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Kız Teknik ve Meslek Lisesinde başladım iki yıl burada Grafik Tasarım bölümünde okudum. Lise eğitimimin devamını İMKB Kız Teknik Meslek Lisesi Grafik Tasarım bölümünde okudum ve bu okuldan mezun oldum.

2015 yılında yetenek sınavlarına katılarak Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Tezhip Anasanat Dalı'nda öğrenci olmaya hak kazandım ve Lisans eğitimimi tamamladım.

Bölümümüz bünyesinde okuduğum süre zarfında açılan sergilerde, etkinliklerde ve workshoplarda yer aldım.

2019 yılında çalışmalarımın bulunduğu portfolyo ile girdiğim yüksek lisans sınavlarında başarılı oldum ve yüksek lisans eğitimime Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde devam etmekteyim. Aynı zamanda 2020 yılında İzmir Olgunlaşma Enstitüleri'nde başladığım çalışma hayatıma Usta Öğretici olarak görevime Sanat Tasarım Bölümünde devam etmekteyim.